

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiä rasismista varhaiskasvatuksessa

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Laatija:
Sofia Uhlenius

3.11.2022
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Kasvatustiede

Tekijä: Sofia Uhlenius

Otsikko: Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiä rasismista varhaiskasvatuksessa

Ohjaaja: Kasvatustieteen yliopistonlehtori Serja Turunen

Sivumäärä: 84+2 sivua liitteitä

Päivämäärä: 3.11.2022

Tiivistelmä

Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää päiväkodissa työskentelevien ammattilaisten käsityksiä varhaiskasvatuksessa ilmenevästä rasismista, mitä rasismi heidän mielestään on ja mistä se johtuu. Lisäksi tavoitteena oli selvittää, millaisia keinoja varhaiskasvatuksessa käytetään rasismin ehkäisemiseksi ja pois kitkemiseksi. Tutkielmassa pohditaan vastaavatko varhaiskasvatuksen ammattilaisten kertomukset sitä tietotaitoa, mitä aikaisempien tutkimusten mukaan vaadittaisiin rasismin ehkäisyyn ja puuttumiseen varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksen tavoitteena oli lisätä tietoa varhaiskasvatuksessa ilmenevästä rasismista, sen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta tasa-arvoisen ja oikeudenmukaisen kasvun ja kehityksen toteutumiseksi sekä rasismin kitkemiseksi yhteiskunnasta.

Tutkimuksessa on kerätty ja analysoitu varhaiskasvatuksen henkilöstön kuvauksia rasismista varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksen aineisto on kerätty sekä kunnallisen että yksityisen varhaiskasvatuksen palveluntuottajan henkilöstöltä sähköpostin välityksellä, puolistrukturoidun kirjallisen haastattelun avulla. Tutkimus on toteutettu kvalitatiivisin menetelmin. Sen ote on narratiivinen, joka tarkoittaa, että huomio kohdistuu varhaiskasvatuksen ammattilaisten kertomuksiin. Tutkimusmenetelmä on fenomenografinen, eli aineistoa on kerätty ja analysoitu etsien rasismiin liittyviä käsityksiä sekä niiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Tulokset muodostuivat kertomuksista nousseista rasismiin liittyvistä käsityskategorioista.

Yhtäältä varhaiskasvatuksen ammattilaiset tiedostivat omat ennakkoluulonsa ja reflektoinnin tarpeen, mutta toisaalta rasismi saattoi heidän mukaansa johtua sen kohteista. Tutkimuksen mukaan rasismia ilmenee varhaiskasvatuksessa sekä ammattilaisten että lasten ja vanhempien puolesta.

Varhaiskasvatuksessa ei usein käsitellä rasismia tai puututa siihen niillä menetelmillä, millä asiantuntijoiden mukaan tulisi. Varhaiskasvatuksen ammattilaisten antirasistista koulutusta tulisi lisätä, jotta heillä olisi omassa työssään työkalut ehkäistä ja puuttua rasismiin.

Avainsanat: varhaiskasvatus, rasismi, antirasismi, rasismin ehkäisy, antirasistinen koulutus, valkoisuus, valkoinen ylivalta, rodullistaminen

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Rasismien monet muodot	9
2.1	Rasismien historiaa	9
2.2	Rasismi määritelmässä	10
2.2.1	Vanha ja uusrasismi	12
2.2.2	Arkielämän rasismi, kulttuurin rasismi ja rakenteellinen rasismi	13
2.2.3	Käsitteistöä	14
2.3	Rasismi kasvatustieteen viitekehyksessä	16
2.3.1	Pienten lasten rasismi	17
2.3.2	Rasismien vaikutukset lapsen kehitykseen	19
2.3.3	Antirasistinen työ varhaiskasvatuksessa	21
3	Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat	23
3.1	Tutkimustehtävä	24
3.2	Fenomenografinen tutkimus	25
4	Aineiston hankinta ja tutkimuksen toteutus	29
4.1	Tutkimuksen kohdejoukko	30
4.2	Aineiston analyysi	31
4.3	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	34
5	Tulokset	37
5.1	Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset rasismista yleisesti	37
5.1.1	Rasismi ilmiönä	37
5.1.2	Rasismien syyt	40
5.1.3	Rasismien seuraukset	44
5.2	Varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkemykset rasismista varhaiskasvatuksessa	46
5.2.1	Kuka tuottaa rasismia ja keihin se kohdistuu?	46
5.2.2	Käsitykset rasismien muutoksista varhaiskasvatuksessa	52
5.2.3	Rasismien käsittely ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksessa	53
5.2.4	Rasismien ehkäisy varhaiskasvatuksessa	58
6	Pohdinta ja johtopäätökset	67
6.1	Rasismi ilmiönä	67

6.2	Rasismin ilmeneminen varhaiskasvatuksessa	70
6.3	Rasismiin vaikuttaminen varhaiskasvatuksessa	74
6.4	Tutkimuksen seuraava askel	76
7	Lähteet	79
Liite 1		85
	Kirjallisen haastattelun lomake	85

1 Johdanto

Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää päiväkodissa työskentelevien varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiä varhaiskasvatuksessa ilmenevästä rasismista, mitä rasismi heidän mukaansa on ja mistä se kumpuaa. Lisäksi tavoitteena on selvittää, millaisia keinoja varhaiskasvatuksessa käytetään rasismin ehkäisemiseksi ja pois kitkemiseksi. Pyrin pohtimaan, vastaavatko varhaiskasvatuksen ammattilaisten kertomukset sitä tietotaitoa, mitä tutkimusten mukaan vaadittaisiin rasismin ehkäisyyn ja puuttumiseen varhaiskasvatuksessa. Kasvatus ja koulutus ei ole koskaan neutraalia, vaan se heijastaa yhteiskunnan valta-asetelmia ja normeja. Olen valinnut näkökulmakseni varhaiskasvatuksen ammattilaiset, sillä he ovat monen lapsen ja perheen kasvun ja kehityksen tuki.

Olen kerännyt laadullista aineistoa kirjallisesti kunnan sekä yksityisen palveluntarjoajan henkilöstöltä. Tutkimuksen suuntaus on fenomenografinen ja keskittyy varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiin. Tutkittavat ovat saaneet kertoa vapaamuotoisesti omista näkemyksistään ja kokemuksistaan rasismista varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksen ote on kriittinen, eli pyrin kyseenalaistamaan olemassa olevia sosiaalisia rakenteita ja edistämään oikeudenmukaisuutta (Bohman, 2005). Olen valinnut aiheeseen kertomuksellisen lähestymistavan, sillä kertomuksellisuus mahdollistaa ihmisen ajatusten ja kokemusten käsittelyn syvällisellä tasolla. Kertomuksellisuus on nähty ihmiselle lajityypilliseksi tavaksi käsitellä ympäröivää maailmaa ja tapahtumia. (Heikkinen, 2015.)

Keskeisinä arvoina varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen arvopohjassa (Opetushallitus, 2022; 2014) ovat yhdenvertaisuus, tasa-arvo sekä moninaisuus, ja kaikkia tulee kohdella oikeudenmukaisesti sekä samanarvoisesti. Varhaiskasvatustlain (540/2018) mukaan varhaiskasvatukseen tulee edistää yhdenvertaisuutta ja luoda valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa sekä yleistä kulttuuriperinnettä. Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) määrittää viranomaisen, koulutuksen järjestäjän sekä työnantajan velvollisuudeksi edistää yhdenvertaisuutta arvioiden sen toteutumista ja ryhtyen tarvittaessa toimenpiteisiin sen parantamiseksi. Lain mukaan ketään ei saa syrjiä esimerkiksi alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon tai vakaumuksen vuoksi. Jokainen ihminen on kuitenkin sisäistänyt ennakkoluuloja omasta kasvuympäristöstään elämänkaarensa aikana.

Varhaiskasvatuksen piirissä on monenlaisia lapsia moninaisista perheistä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2022) mukaan jokaisen varhaiskasvatusyhteisön jäsenen on tultava kohdelluksi yhdenvertaisesti henkilön ominaisuuksista riippumatta. Lisäksi perusteissa mainitaan, että työyhteisössä tulee keskustella tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä asenteista ja pohtia, miten asenteet eri ihmispiirteitä kohtaan näkyvät puheessa, eleissä ja toiminnassa, sillä kaikki vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit välittyvät lapsille. Henkilöstön tulee myös tunnistaa lasten keskinäisen toiminnan eriarvoistavia piirteitä ja pyrkiä puuttumaan niihin. Varhaiskasvatukseen on olemassa suomeksi vain melko tuoreita yhdenvertaisuutta ja rasismia käsitteleviä materiaaleja, ja tämä tarkoittaa sitä, että myös rasismin käsittely suomalaisessa varhaiskasvatuksessa on vielä alkutekijöissä. Varhaiskasvatuksen henkilöstö toimii osana lähes jokaisen ihmisen elämän alkutaipaletta, ja sen vuoksi on tärkeää, että ammattilaiset saavat lain edellyttämää antirasistista koulutusta ja työkaluja omien ennakkoluulojen ja toiminnan reflektointiin. Jo varhaiskasvatuksessa tulisi tehdä kovasti työtä rasismin ehkäisemiseksi. Lapsuus ja nuoruus on ihmisen identiteetin ja persoonan rakentumisen aikaa, ja rasismista voi seurata mm. vakavia mielenterveysongelmia, päihteidenkäyttöä ja rikollisuutta (Priest, ym., 2013).

Euroopan Unionin perusoikeusturvaviraston vuoden 2018 tutkimuksen mukaan Suomi oli Euroopan rasistisin maa (European Union Agency of Fundamental Rights, 2018).

Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksessä (2020) afrikkalaistaustaisista henkilöistä lähes viidesosa oli kokenut syrjintää jo varhaiskasvatusiässä. Myös julkinen keskustelu rasismista on viime vuosina kasvanut mm. yhdysvaltalaisen George Floydin tapauksesta syntyneen Black Lives Matter -liikkeen johdosta. Suomessa julkiseen keskusteluun on lisäksi noussut kysymys Afrikan tähti -pelin rasistisuudesta, ja samaan aikaan kasvatusalan ammattilaiset ovat lähteneet keskustelemaan enenevässä määrin myös tiettyjen naamiaiasujen sekä kulttuurisidonnaisten esineiden askartelun soveliaisuudesta ja niihin liittyvästä kulttuurisen omimisen mahdollisuudesta. Suomessa on yhtäältä erilaisia äärioikeistoryhmiä sekä niihin kytkeytyviä poliittisia puolueita, jotka ovat avoimesti rasistisia, mutta toisaalta myös rakenteelliseen rasismiin on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Eri organisaatioissa ja kunnissa on herätty henkilöstön antirasistisen koulutuksen tarpeeseen, ja monet työnantajat ovat ottaneet käyttöön mm. anonyymin rekrytoinnin. Valkoisuusnormi vaikuttaa vahvasti suomalaisessa yhteiskunnassa. Eri tieteenaloilla on käyty keskustelua siitä, kuinka hyvin

rasismia tunnustetaan omilla tieteellisissä käytännöissä (Rastas, 2007). Rasismia on haastava vastustaa, mikäli sitä ei kyetä tunnistamaan tai nimeämään (Rastas, 2005).

Varhaiskasvatuksen rasismia on tutkittu toistaiseksi melko vähän, mutta sen tutkimus on lisääntymään päin. Kaiken varhaiskasvatustoiminnan tulee perustua tutkittuun tietoon ja täten aiheen tutkiminen on perusteltua. Myös suuri osa esimerkiksi rodullistettujen tiedosta jää akateemisen kentän ulkopuolelle, jolloin tieteellinen katseemme jää ”valkoiseksi”. Yleisesti rasismia on maailmalla tutkittu paljon, mutta suomalaisessa koulutusjärjestelmässä rasismien tai antirasismien tutkimus on vielä vähäistä. Lisäksi lasten ja nuorten tutkimuksessa rasismintutkimus on painottunut eniten kouluikäisten ja nuorten keskuuteen. Aminkeng Atabong Alemanji (2016) on käsitellyt väitöskirjassaan antirasistisen kasvatuksen ilmenemistä Suomessa. Anne-Mari Souto (2011) on tutkinut suomalaisten koulujen henkilökunnan ja oppilaiden arkisessa toiminnassa ilmenevää rasismia. Sosiologi Anna Rastas (2005; 2007) on tutkinut rasismia useista eri näkökulmista liittyen esimerkiksi lasten ja nuorten arkeen. Kuitenkin aihe rasismista varhaiskasvatuksessa on aina ajankohtainen, sillä tutkimusten mukaan jo pieni lapsi erottelee ihmisiä ulkoisten ominaisuuksien perusteella (Van Ausdale & Feagin, 2011). Esimerkiksi Kenneth ja Mamie Clarkin 1940-luvulla kehittämää nukketestiä (Doll test) on tehty vuosikymmenten aikana eri puolilla maailmaa, ja se paljastaa, ettei sisäistetty rasismi, rodullistettujen lasten alemmuudentunne ja segregatio ole juurikaan parantunut nykypäivään mennessä. Tämän tutkielman kaltaista rasismien käsitysten tutkimista on toteutettu Yhdysvalloissa, jolloin on tutkittu valkoisten naisten käsityksiä rasismista (Frankenberg, 1993). Varhaiskasvatuksen henkilöstön käsitysten näkökulmasta aiheesta ei löydy tutkimustietoa.

Aihe on myös itselleni henkilökohtaisesti tärkeä. Ihmisoikeuksien ajaminen ja oikeudenmukaisuuden toteutuminen sekä oma henkilökohtainen kehittyminen ovat olleet pitkään tärkeitä minulle. Varhaiskasvatuksen opettajana koen lapsen emotionaalisen kehityksen erittäin tärkeäksi, ja olen perehtynyt muun koulutukseni ohella erityisesti kiusaamisen ehkäisyyn. Koulutuksen myötä minulle on hahmottunut se, kuinka kiusaaminen ja rasismi ovat ilmiönä erilaisia. Haluan jatkaa antirasismien parissa erityisesti siksi, että kun kiusaaminen ei rasismien tavoin ole rakenteellista tai vuosisatoja rakentunutta ajatustapaa, on rasismi näkymätöntä ja syvälle ihmisiin juurtuneita ajattelu- ja toimintatapoja. Rasismiin puuttuminen jo varhaisessa vaiheessa on äärimmäisen tärkeää, jottei vakiintuneita rooleja tai ajattelu- ja toimintatapoja ehdi muodostua. Rasismien ylisukupolvisuus pakottaa meidät tekemään aktiivisesti antirasistista työtä.

Omat pyrkimykseni ajaa antirasismien asioita vaikuttavat tutkimusasetelmani rakentumiseen, tutkimuskysymyksen asetteluun sekä tutkimuksen toteutukseen. Toinen luku käsittelee rasismien historiaa sekä teoreettisia näkökulmia. Syvennyn myös siihen, miten rasismien on tutkittu näkyvän lasten toiminnassa, millaisia kehityksellisiä vaikutuksia rasismilla on ja millä antirasistisilla keinoilla sitä tulisi ehkäistä. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat sisältäen tutkimustehtävän sekä tietoa fenomenografisesta tutkimussuuntauksesta. Neljännessä luvussa keskityn avaamaan tutkimuksen aineistonhankintaprosessin, analyysiprosessin sekä eettisyys- ja luotettavuusasiat. Viidennessä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset, ja kuudennessa pohdin tuloksia aikaisempaan tutkimustietoon peilaten. Rasismitutkimusta tehdessä tulee tiedostaa, ettei rasismien tutkimuksen kenttäkään ole rasismilta vapaa (Rastas, 2007). Olen pyrkinyt prosessin aikana refleктоimaan omaa valkoisuuttani, toimintaani sekä tietoa ja ottamaan huomioon asemiani suomalaisessa yhteiskunnassa ulkonäöltäni, kulttuuriltani ja kieleltäni enemmistöön kuuluvana. Olen pyrkinyt arvioimaan missä määrin omat ennakkoluuloni ja käyttämäni puhetyyli saattavat uusintaa rasistista ajattelua. Olemme kukin yhteiskuntamme ja kulttuurimme tuote, ja luomme jatkuvasti tiedostamattamme ennakkokäsityksiä ihmisistä, kulttuureista ja niihin liittyvistä piirteistä.

2 Rasismin monet muodot

Rasismi voidaan määritellä yhteiskuntien järjestäytyneiksi järjestelmiksi, jotka kategorisoivat ihmisiä etnisten ominaisuuksien mukaan tai asettavat vähemmistökulttuurien edustajat muihin nähden eriarvoiseen asemaan. Rasismi voi ilmetä uskomusten, stereotyyppien, ennakkoluulojen tai syrjinnän kautta. Tämä kattaa kaiken avoimista uhkauksista ja loukkauksista syvälle sosiaalisiin järjestelmiin ja rakenteisiin upotettuihin ilmiöihin. (Berman & Paradies, 2010.) Rasismi on ilmiönä laaja ja moniulotteinen, ja sen määrittely riippuu ajasta, paikasta, tieteellisestä viitekehyksestä ja näkökulmasta.

Rasismi-käsitteen sanotaan ilmestyneen englanninkieliseen kirjallisuuteen 1930-luvulla Saksan totalitarismia vastustavissa kirjoituksissa (Isaksson, Jokisalo, Lehtola & Huttu, 2005). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että rasismi ilmiönä olisi uusi. Rasismia on esiintynyt jo pitkään ennen 1900-lukua, kun mietitään esimerkiksi 1400-luvulla alkanutta kolonialismia (esim. Johnsson & Behtoui, 2015). Tämän vuoksi käyn läpi hieman historiaa, jonka kautta rasismi on rakentunut siihen muotoon, millaisena se ilmenee yhteiskunnassamme tänä päivänä. Rasismin historian lisäksi käsittelen sen ympärillä käytettäviä keskeisimpiä tieteellisiä määritelmiä, joiden avulla rasismi on hahmotettavissa tätä tutkimusta varten.

2.1 Rasismin historiaa

Jotta voimme ymmärtää mistä rasismi johtuu, on hyvä tarkastella hieman historiaa ja sitä, miten rasismi on vähitellen rakentunut ja sisäistynyt osaksi yhteiskuntaa. Fredrikssonin (2002) mukaan rasismin juurten ajatellaan olevan noin 1300–1400-luvun uskonnossa, josta se myöhemmin jalkautui luonnontieteisiin. Eurooppalainen kristinusko jakoi ihmisiä eri lokeroihin, ja sen ideologia pyrki erottelemaan ihmisiä perustuen ajatukseen luonnon laeista sekä Jumalan tahdosta. Kristittyjen tuottama syrjintä saattoi olla antijudaistista, eli juutalaisiin kohdistuvaa rodullistamista, joka myöhemmin se kehkeytyi myös muslimivastaisuudeksi. Tässä vaiheessa rodullistamiseen ei Erikssonin mukaan kuulunut vielä ihonsävyyden liittyvää jaottelua. Hän kuitenkin muistuttaa, että mustaan väriin saatettiin liittää ajatus ”paholaisesta”, mutta sen yhteyttä antimustuuteen ei ole varmistettu. Antimustuuden, eli ihon pigmentin mukaisen jaottelun ajatellaan alkaneen 1300–1400-lukujen Iberiassa, jossa sekä kristityt että muslimit teettivät orjatyötä. Vähitellen kristityt alkoivat ajatella afrikkalaisten sopivan parhaiten orjiksi, minkä sanotaan olleen alkua antimustuusideologialle. (Fredrickson, 2002.)

Rasismi ja erityisesti antimusuusideologia alkoi voimistua eurooppalaisissa yhteiskunnissa 1700-luvun paikkeilla, kun se jalkautui tieteelliseen kenttään. Monet tunnetut luonnontieteilijät alkoivat jaotella ihmisiä rotuihin eläinten tapaan. Uskonnolla ei ollut enää yhtä suurta merkitystä rotujaottelussa kuin aikaisemmin, vaan jako alkoi perustua ajatukseen ”verestä”, joka kertoo, millainen ihminen on ominaisuuksiltaan. Jotkut tieteilijät ajattelivat pigmentin olevan yhteydessä esimerkiksi älykkyyteen, ja siirrettäessä ihmisiä Afrikasta Amerikkaan ajateltiin, että heidän ihonsa muuttuisi valkoiseksi ”paremmissa kasvuolosuhteissa”. Rasismin jalkautuminen tieteelliseen kenttään loi tavallaan uskottavuutta, joka juurrutti rasismin ideologiaa yhä syvemmälle ihmisiin. Lisäksi 1600–1800-luvuilla eurooppalainen kauneuskäsitys perustui kreikkalaiseen ja roomalaiseen patsaskuvaan ihmisestä. Tällöin erittäin vaalea ja kalpea iho oli tavoiteltavaa. (Fredrickson, 2002.)

Myös rasismin politisoituminen eurooppalaisissa ja amerikkalaisissa yhteiskunnissa vaikutti osiltaan rasismin voimistumiseen ja erityisesti rakenteelliseen rotujaotteluun. Orjuuden jälkeen erilaiset lait afroamerikkalaisia vastaan sekä Saksan totalitarismi vahvistivat eri ”rotujen” epätasa-arvoista kohtelua yhteiskunnassa. 1800–1900-luvuilla ajatellaan syntyneen aivan uudenlainen, moderni rasismi. Esimerkiksi holokausti vaati moderneja byrokraattisia metodeja ja kehittynyttä teknologiaa toteutuakseen, eikä pelkkä antisemitismi toiminut kaikkien hirmutekojen pohjana. Rasismi ajettiin lakeihin (esim. Yhdysvalloissa Jim Crow-lait), byrokratiaan ja rakenteisiin, jolloin se loi aivan uuden rasismin tason. Kaikki jaottelu lähtien uskonnosta sekä tieteestä moderniin politiikan kenttään on johtanut siihen, millainen ilmiö rasismi on nyky-yhteiskunnassa. (Fredrickson, 2002.) Myöhemmin on syntynyt useita tieteellisiä suuntauksia, jotka käsittelevät dekolonisaatiota ja postkolonialismia. Näistä voidaan kuitenkin puhua enimmäkseen vain historiallisessa kontekstissa. Vaikka tunnettu Afrikan ja Amerikan kolonialismin aika onkin päättynyt, elää koloniaalisuus edelleen läsnä maapallolla. Se on osa jokapäiväistä elämäämme. (Maldonado-Torres, 2007.)

2.2 Rasismi määritelmässä

Rasismia on määritelty monin eri tavoin ja erilaisista paradigmoista, ja sen määritelmiä on sanottu olevan yhtä monta kuin sen tutkijoita. Rasismin määritelmät ja tutkimus vaihtelevat tieteenaloittain ja niiden sisäisin suuntauksin. Määritelmien kattava esittely vaatisi perehtymistä rasismin tutkimuksen historiaan, josta muodostuisi sitten aivan oma tutkimuksensa. (Rastas, 2005.) Rasismia määriteltäessä on puhuttu vanhasta rasismista ja uusrasismista, ja rasismi voi olla arkielämässä tapahtuvaa tai rakenteellista (Puuronen, 2011).

Eri määritelmät eivät sulje toisiaan pois vaan ne nivoutuvat yhtäaikaaisesti lomittain ja niissä on nähtävissä keskenään samoja piirteitä (Rastas, 2005). Käsittelen tässä muutamia yleisiä rasismien määritelmiä, joiden pohjalta rasismia voi käsitteenä rajata koostumaan kaikkien määritelmien pääpiirteistä.

Rasismi perustuu syrjinnän ja ennakkoluulon prosesseihin, joiden perustana ovat erilaisten kulttuuristen ja fyysisten tekijöiden erot ja ristiriidat (Alemanji, 2016). Alemanjin (2021) mukaan rasismia on sekä rasistinen ajattelu että toiminta (ilmaus). Rasismi ei ole synnynnäistä, vaan se opitaan sosiaalisena prosessina. Erään tulkinnan mukaan (Keskinen, Mkwesha & Seikkula, 2021) rasismi on valtarakenne, joka on muodostunut rodullistamisen ja rotu -käsitteen prosessien myötä. Rasismiin liittyvät hierarkiat, erottelut ja kategorisointi ovat yhteydessä laajoihin sosiaalisiin prosesseihin ja yhteiskunnan rakenteiden muodostumiseen.

Rasismi-sana juontuu rotu-sanasta (race). Ihmisiä kategorisoitiin pitkään ulkoisten piirteiden perusteella rotuihin. Rodullisuus on myöhemmin tieteellisesti todettu myytiksi, sillä geenitutkimuksissa on ollut mahdotonta todistaa rotujen biologista olemassaoloa. Rotu on sosiaalisesti rakentunut konsepti, joka on lähtöisin ihmisten tavasta jakaa henkilöitä ulkoisin perustein eri kategorioihin. (Alemanji, 2016.) Rotu linkittyy valtasuhteisiin, ja sen ilmenemismuoto saattaa vaihdella ajan mukaan. Rotu on siinä määrin olemassa, että se vaikuttaa maailmaan ja sillä on aitoja ja monimutkaisia vaikutuksia ihmisiin ja käsitykseen itsestä. (Frankenberg, 1993.) Rotu ei ole hetkessä syntynyt käsitys ihmisen olemuksesta, vaan idea siitä on muovautunut pitkän historian saatossa. Ihmisrodun teoria alkoi vakiintua 1700-luvulla erilaisten eurooppalaisten tieteilijöiden ottaessa sen käyttöön (Fredrickson, 2002). Vaikka väitteet ihmisroduista on tieteellisesti todistettu vääriksi, ovat rodut voimakkaasti läsnä vielä nykypäivänä etenkin Länsimaissa.

Rasismi on ilmiönä jaettu esimerkiksi seuraaviin kategorioihin: Rasismi on oppi, ajattelutapa, teoria. Se on yhteiskunnan asettamien normien kautta muut ulossulkeva. Se on rodullistamista ja eksotisointia. (Johnsson & Behtoui, 2015.) Rasismiksi on kutsuttu asenteiden ja ideologioiden lisäksi myös toimintaa sekä sen seurauksia. Rasismi ilmenee yleensä tietynlaisissa sosiaalisissa, taloudellisissa sekä poliittisissa olosuhteissa. Rasismia tutkittaessa tulee huomioida senhetkinen yhteiskunnallinen tilanne ja valloillaan olevat puhettavat. Esimerkiksi media saattaa tarkoituksettomasti ruokkia stereotypioita puhe- ja esitystavoillaan muita kansoja tai kulttuureita koskevissa uutisissa. (Rastas, 2005.) Jonesin (1997) mukaan rasismi on usko ihmisen alemmuuteen hänen etnisen alkuperänsä, ominaisuuksiensa tai

oletetun biologisen alkuperänsä vuoksi. Miles (1994) on ollut sitä mieltä, että rasismia on määritelty liian laajasti, kun siitä on puhuttu ideologian lisäksi toimintatapoina ja niiden seurauksina. Hänen mukaansa rasismin määritelmä tulisi rajata ideologiaan. Toimintatavoista puhuttaessa tulisi puhua syrjinnästä, sillä muuten rasismin ja syrjinnän erottelu käy epämääräisyydessään haastavaksi. Rasismin ideologiaan sisältyy jonkin ihmisryhmän erottaminen toisista ja me-muut-vastakkainasettelu biologisten ominaisuuksien pohjalta. Lisäksi ideologiassa pyritään asettamaan toinen ryhmä ja sen ominaisuudet kielteiseen valoon. (Miles, 1994.) Jos rasismia tarkastelee laajemmin kuin yksilöntasolla, nähdään sen olevan yhteiskunnan tuote. Vaikka olisi olemassa kansa ilman yhtään rasistisia näkemyksiä omaavia henkilöitä, tuottaisivat sosiaaliset tavat ja hallintokäytännöt rasismia. (Johnsson & Behtoui, 2015.)

2.2.1 Vanha ja uusrasismi

Rasismi on jaettu määritelmissä kahtia biologisten ja kulttuuristen oletusten mukaan. Puhuttaessa rasismista näitä ei ole kuitenkaan syytä erotella, sillä ne eivät sulje toisiaan pois ja usein rasistisessa puheessa ilmenee piirteitä molemmista. Todorovin (1989) mukaan vanha rasismi esittää ihmiset ulkonäön perusteella rodullistettaviksi, ja sen mukaan ulkoiset sekä sisäiset erot ovat periytyviä. Vanhan rasismin mukaan rotu määrittää siihen kuuluvat piirteet, ja rotuja voidaan lajitella hierarkkisesti eri kategorioihin. Vanhaksi rasismiksi voidaan määritellä muun muassa 1930–40-luvun Saksassa vallinnut rotuhygieniaindeologia. Park (1950) tutki rotujen välisiä suhteita 1900-luvulla. Hänen mukaansa ihmisten ulkoiset piirteet voimistavat ihmisten välisiä eroja.

Maahanmuuton lisääntyessä Suomessa 1990-luvulla lähtivät myös rasistiset liikkeet nousuun. Niiden ideologia perustui yhä harvemmin vanhan rasismin tavoin ihmisten ominaisuuksien jaotteluun. Sen sijaan jaottelu oli kulttuurista, jolloin ihmisiä luokiteltiin esimerkiksi kulttuuristen ominaisuuksien, kielen, tapojen ja uskontojen mukaan oletettuihin roturyhmiin. Kun vanha rasismi hierarkisoi rotuja, liittyy uusrasismiin eri kulttuurien hierarkisointia. Uusrasismissa on siis kyse ihmisten kulttuuriin perustuvasta rasismista. Siinä on ilmoilla ajatus kulttuurihygieniasta tai kulttuurisesta sulauttamisesta, jonka mukaan minkä tahansa maahanmuuttaneen on luovuttava omasta kulttuuristaan ja sulauduttava kulttuurisesti tai poistuttava maasta. Suomessa myös esimerkiksi saamelaiset ovat joutuneet kulttuurisen sulauttamisen kohteeksi. Lisäksi sulauttaminen on kohdistunut etenkin tataareihin, juutalaisiin, romaneihin ja venäläisiin. (Puuronen, 2011.)

2.2.2 Arkielämän rasismi, kulttuurin rasismi ja rakenteellinen rasismi

Eräs tapa jaotella erilaisia rasismin piirteitä on jako arjen rasismiin, kulttuuriseen ja rakenteelliseen rasismiin (Keskinen, Mkwesha & Seikkula, 2021). Rasismia tapahtuu ihmisten arkielämän kohtaamisissa, joissa eri ryhmiin kuuluvat ihmiset joutuvat epätasa-arvon ja syrjinnän kohteeksi (Puuronen, 2011). Joskus rasismi-sana korvataan julkisessa keskustelussa syrjinnällä, jolloin näiden ajatellaan olevan toistensa synonyymeja. Syrjintä on kuitenkin useimmiten toimintaa tai toimimattomuutta, kun taas rasismi on enemmän sisäistynyttä ajattelutapaa, josta vain pieni osa ilmenee syrjintänä. (Ryynänen, 2020.) Arjen rasismi lähtee ennakkoluuloista ja asenteista, jotka ilmenevät rasististen vitsien kertomisena, nimittelynä, loukkaavina eleinä, syrjintänä ja väkivaltana (Allport, 1985). Arjen rasismi voi olla erittäin suoraa vihamielistä toimintaa tai hienovaraista rodullistavaa eksotisointia. Eksotisointi tarkoittaa, että ihminen nähdään vain häneen liitettävien stereotyyppien kautta. (Essed, 1991.) Puuronen (2011) jakaa rasismin käsitteen myös sen perusteella, onko se tekijälle tietoisista vai tiedostamatonta. Avoimessa rasistisessa toiminnassa sekä tekijä että kohde ovat rasismista tietoisia, kun taas piilorasismissa se saattaa jäädä tiedostamatta kummaltakin osapuolelta.

Kulttuurissa esiintyväksi rasismiksi voidaan sanoa kuuluvan esimerkiksi mediassa ja taiteessa esiintyvät valta-asetelmat ja -erottelut. Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa on käytössä paljon lauluja, jotka saattavat liittyä jotakin ihmisryhmää toiseuttavaan ja ihmisiä kategorisoivaan ajattelutapaan. Välillä puhutaan, etteivät rasismia sisältävät laulut, lorut tai rasistiset vitsit ole kovin vakavasti otettava ongelma verrattuna esimerkiksi rasistiseen politiikkaan. Kuitenkin tällaisella kulttuuriin sisältyvällä rasismilla on vahva merkitys rasismin ylläpitämisessä yhteiskunnassa. Se on omiaan luomaan valtarakenteita, läpäisemään monia institutioita ja arjen toimintaa. (Keskinen, Mkwesha & Seikkula, 2021.)

Rakenteellinen rasismi on yhteiskuntaan vakiintunutta pysyvää ja pitkäaikaista rasismia, joka jää useimmiten piiloon (Bolaffi, Bracalenti, Braham & Gindro, 2003). Rakenteellinen rasismi on sosiaalisten järjestelmien ja yhteiskunnallisten instituutioiden käytäntöjä, jotka synnyttävät rasismia (Rex, 1986). Rakenteellisen rasismin käsitteen avulla voidaan tutkia yhteiskunnallisten instituutioiden ja sosiaalisten järjestelmien synnyttämää rasismia. Vaikka lait tai niiden mukaan toimivat instituutiot eivät alun perin olisi rasistisia, voi niiden toimintaan sisältyä vaiheita, joissa jotkin ryhmät tulevat syrjityiksi. Esimerkiksi mahdollisuudet työllistyä ovat vaihdelleet muun muassa kulttuurin ja sukupuolen mukaan.

(Puuronen, 2011.) Rakenteellinen rasismi näkyy eriarvoisuutena esimerkiksi työmarkkinoilla ja rodullistettujen opiskelijoiden ohjaamisena tietyille aloille riippumatta heidän taidoistaan ja kiinnostuksenkohteistaan. Rakenteellinen rasismi voi näkyä myös eroina fyysisessä ja psyykkisessä hyvinvoinnissa eri ryhmien välillä. (Keskinen, Mkwesha & Seikkula, 2021.) Yhdysvalloissa on kehitetty teoria, jonka mukaan rasismia kuvaillaan rodulliseksi yhteiskuntamuodostumaksi. Rodullinen muodostuma liittyy valtioiden ja niiden instituutioiden ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan, yhteiskunnallisen identiteetin muodostamiseen ja näihin liittyvään kulttuuriseen merkityksenantoon. (Omi & Winant, 2015; Hübinette & Lundström, 2014; Keskinen, 2018.)

2.2.3 Käsitteistöä

Avaan tässä tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään mitä tarkoitan puhuessani tietyistä ilmiöistä. Puhuessani valkoisuudesta tai valkoisista henkilöistä, en suoranaisesti tarkoita ihmisiä, jotka ovat ihonväritään vaaleita, vaan ihmisiä, jotka kantavat valkoista etuoikeutta ja ylivaltaa yhteiskunnassa. Tämä on tärkeä tiedostaa, sillä myös vaaleaihoinen henkilö voi olla rodullistettu eli olla rasismien kohteena. Rodullistetulla henkilöllä tarkoitan esimerkiksi mustaa, ruskeaa, alkuperäiskansaan kuuluvaa, muslimia tai romania. Suomessa saamelaiset ovat esimerkki vaaleaihoisesta kansasta, joka on rodullistettu valkoisen ylivalan toimesta. Jotkut aktivistit määrittävät rodullistamisen koskemaan laajasti kaikkia, myös valkoisia, mutta tässä tutkielmassa koen relevantiksi rajata sen koskemaan vain rasismien kohteena olevia henkilöitä.

Puhuttaessa rasismista on tärkeää puhua valkoisuudesta, sillä siihen liittyy rakenteellinen etuoikeus, joka tuottaa ja ylläpitää rasismia (Allen, 1994). Valkoisuus on positio, josta valkoiseksi itsensä identifioivat katsovat itseään, muita ja yhteiskuntaa. Valkoisuuteen liittyy yleensä esimerkiksi kulttuurisia tapoja ja asioita, jotka liitetään normaaliuteen ja ovat melko näkymättömiä. (Frankenberg, 1993.) Valkoisuus on länsimaisessa yhteiskunnassa ikään kuin oletusarvo ja standardi, johon ei-valkoisten tulee pyrkiä, jolloin heidät toiseutetaan ja asetetaan marginaaliin. Esimerkiksi saamelaisia, romaneja ja maahanmuuttaneita on pitkään yritetty assimiloida eli sulauttaa osaksi valkoista yhteiskuntaa (Pulma, 2012; Siivikko, 2019). Tiettyjä kertomusten tapahtumia avatessani käytän termiä ”ei-valkoinen” kuvaamaan henkilöitä, jotka ovat tulleet rodullistetuksi. Muissa tapauksissa ja puhuessani yleisellä tasolla henkilöistä, joihin kohdistetaan rasismia, puhun rodullistetuista. Rodullistaminen on merkityksenannon prosessi, jossa ihmisiä luokitellaan yhteiskunnan toiminoissa hierarkkisiin

lokeroihin. Toisin sanoen rodullistamisen prosessi on rasismien osa-alue, joka erottelee ja asettaa ihmisiä yhteiskunnassa valtajärjestykseen. Rodullistamista määrittää valkoisuus, joka pitää yllä rasismiin liittyviä valtarakenteita yhteiskunnassamme. (Seikkula & Keskinen, 2021.)

Maahanmuuttaja tarkoittaa ihmistä, joka muuttaa maahan toisesta maasta. Työ- ja elinkeinoministeriön määritelmän mukaan maahanmuuttaja on ulkomailla syntynyt henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen, mutta asuu Suomessa ja on saanut oleskeluluvan (TEM, 2021). Maahanmuuttaja -käsitteeseen liittyy kuitenkin monia pulmia. ”Maahanmuuttaja” ei ole neutraali käsite, vaan siihen liittyy tietynlainen kategorisoiva lataus, ja se asettaa maahanmuuttaneet henkilöt tiettyyn lokeroon yhteiskunnan valtahierarkioissa. Monesti maahanmuuttajaksi saatetaan virheellisesti nimetä henkilöitä, jotka eivät ole määritelmän mukaan syntyneet muualla tai ole muun maan kansalaisia (esim. Seikkula, 2020). Esimerkiksi mustat ja ruskeat suomalaiset kohtaavat tätä kategorisointia arjessaan. Maahanmuuttaneiden Suomessa syntyneitä lapsia saatetaan kutsua toisen polven maahanmuuttajiksi. Myös käsite ”maahanmuuttajataustainen” on paljon käytössä julkisessa keskustelussa. Näilläkin kategorioilla voi olla negatiivisia vaikutuksia yhteiskunnan jäsenenä toimimiselle. Monesti myös lähtömaa sekä ulkoiset piirteet saattavat vaikuttaa siihen, kuinka pitkään ihmistä kategorisoidaan maahanmuuttajaksi. Tutkimusten mukaan mitä lähempänä kohdemaan kulttuuria maahanmuuttaneen oma kulttuuri on, sitä helpompi hänen on kotoutua kohdemaahan ja sitä vähemmän häneen kohdistuu kategorisointia (Portes & Rumbaut, 2001). Käytän tutkielmassani ilmaisua ”maahanmuuttanut” kuvaamaan paremmin sitä tilaa, jossa ihminen on tällä hetkellä.

Valitsen tarkoin, käytäntö käsitettä ”antirasismi” vai ”rasismien vastaisuus”. Antirasismia ajatellaan usein synonyyminä rasisminvastaisuudelle. Näillä kahdella käsitteellä on kuitenkin hieman eri painotus. Antirasismi on rasismien vastustamista jatkuvan aktiivisen toiminnan kautta, kun taas rasismien vastustaminen käsittää vain ajatuksen rasisminvastaisuudesta ilman aktiivista toimijuutta. Lisäksi käsitellessäni rasismien ilmenemistä varhaiskasvatuksessa tulen tutkimaan kenen toimesta rasismia ilmenee ja keihin rasismia kohdistuu päiväkodissa. Käytän tutkielmassa ilmaisua ”rasismien tuottaja” kuvaamaan henkilöä, joka kohdistaa joko tiedostaen tai tiedostamattaan avointa tai piilorasismia toisiin henkilöihin. En käytä sanaa ”rasisti”, sillä olemme kaikki osa valkoisia rasistisia valtarakenteita, ja kaikki valkoiset ovat sisäistäneet rasismien sosiaalisesta ympäristöstään. Näin olemme myös osallisia rasististen rakenteiden ylläpitämisessä ja uusintamisessa. Rastaan (2005) mukaan on poliittisesti ja strategisesti

järkevämpää pyrkiä tunnistamaan rassistista toimintaa sen sijaan, että yksittäisiä toimijoita nimettäisiin rasisteiksi.

2.3 Rasismi kasvatustieteen viitekehyksessä

Rasismia on jonkin verran käsitelty kasvatustieteessä ympäri maailman. Suomalaisen kasvatustieteen kentällä rasismi on melko uusi aihe, ja sen tutkimus on lisääntymään päin. Suuri osa suomalaisesta kasvatustieteellisestä rasismitutkimuksesta painottuu peruskouluikäisiin lapsiin, kun taas varhaiskasvatukseen sijoittuva rasismitutkimus on vielä melko vähäistä. Oman näkemykseni mukaan tämä saattaa johtua siitä, että rasismi ja lapsuus ovat yksittäin kovin erilaisia tunnepohjaltaan. Kuten Van Ausdale ja Feagin (2001) sanovat, lapsuus nähdään ikään kuin viattomana ja suojeltavana asiana, kun taas rasismi on valkoisesta perspektiivistä jonkinlainen aikuismaailmaan liittyvä raju ja radikaali ilmiö. Näin lapsuuden ja rasismin yhdistelmä saattaa tuntua valkoisesta aikuisesta erikoiselta.

Toisen maailmansodan jälkeinen aika on synnyttänyt monenlaisia teoreettisia ja pedagogisia perinteitä monikulttuurisuudesta, kriittisestä monikulttuurisuudesta ja kulttuurienvälisestä pedagogiikasta aina rasisminvastaiseen, kriittiseen rotupedagogiikkaan, jälkikoloniaaliseen, väkivallan vastaiseen, intersektionaaliseen ja jälkistrukturaaliseen kasvatukseen sekä kriittiseen pedagogiikkaan. Antirasistista koulutusta on kritisoitu siitä, että se keskittyy liian kapeasti rotuun, eikä ota tarpeeksi intersektionaalisuutta huomioon tarkastellessaan syrjintää. (Arneback & Jämte, 2022.)

Keskisen, Mkweshan ja Seikkulan (2021) mukaan kriittinen rodun teoria (eng. critical race theory), jonka ensimmäiset akateemiset seminaarit järjestettiin 1980-luvulla, on lähtenyt vähitellen leviämään muun muassa kasvatustieteen kentälle. Kriittisen rodun teoria on saanut alkunsa Yhdysvalloissa mustien ja muiden ei-valkoisiksi rodullistettujen tieteilijöiden ja aktivistien toimesta, ja sen näkökulmat ovat tulleet akateemiselle kentälle 1970-luvulta alkaen. (Keskinen, Mkwesha & Seikkula, 2021.) Kriittisen rodun teorian tarkoituksena on ollut tarkastella rotua, rasismia sekä valta-asetelmia ja purkaa niitä. Kriittisen rodun teorian mukaan rasismin vähentämisen esteenä on muun muassa se, ettei rasismia ja sen eri ulottuvuuksia pyritä tunnistamaan (Delgado, Stefancic & Harris, 2017).

2.3.1 Pienten lasten rasismi

Tutkijat Van Ausdale ja Feagin (2001) sanovat, että jotta voisimme ymmärtää yhteiskunnan rasistisia prosesseja, tulee meidän ymmärtää kuinka lapset oppivat näitä asioita. Voiko pienellä lapsella olla rotuun liittyviä ajatuksia ja voiko hän käyttäytyä rasistisesti? Toisin sanoen ovatko pienten lasten rasistiset ajatukset ja toiminta olla kehityksellisesti mahdollisia? Useissa tutkimuksissa (esim. Clark, Hocevar & Dembo, 1980; Troyna & Hatcher, 1992) on päädytty siihen tulokseen, että jo pienenä valkoiset lapset viettävät enemmän aikaa rodullisesti kaltaistensa kanssa kuin muiden. Joissain tutkimuksissa (esim. Spencer, 1984) afroamerikkalaiset lapset ovat myös mieluiten viettäneet aikaa valkoisten lasten kanssa saattaen joskus identifioitua itse valkoisiksi. Jopa kolmevuotiaalla voi ilmetä negatiivisia ajatuksia kohdistuen toisiin etnisiin ryhmiin, vaikka he eivät ikinä olisi nähneet ihmistä toisesta etnisestä ryhmästä (Ramsey, 1987). Seuraavaksi käsittelemme lasten rasismia kehityksen näkökulmasta.

Kehityspsykologiassa oli aikaisemmin valloillaan piagetilainen ajatustapa, jonka mukaan lapsen kognitiivinen kehitys tapahtuu asteittain, jolloin lasten tapa ajatella eroaa suuresti esimerkiksi aikuisten tavasta. Piaget jakoi kehityksen osiin, joita olivat nykyisen varhaiskasvatustieteen osalta sensomotorinen, nollasta kahteen vuoteen, sekä esioperationaalinen, kahdesta kuuteen vuoteen. (Van Ausdale & Feagin, 2001). Piaget'n teoriaa ei nykyään enää pidetä kovin luotettavana yleisen kehityksen teoriana, vaan enemmän sijaa ovat saaneet esimerkiksi Vygotskin (1978) sekä Meadin (1934) teoriat sosiaalisen toiminnan merkityksestä kehityksessä. Van Ausdale ja Feagin (2001) haastavat Piaget'n kehityskulun pohtimalla, että keskittyminen taitoihin jättää lasten sosiaalisen maailman kehityksen ulkopuolelle. Piaget'n mukaan kognitiivinen ja moraalinen kehitys ei ole valmis ennen kuin aikaisintaan seitsemän vuoden iässä. Hänen mukaansa varhaislapsuuden egosentrisyys on lapsen luonnollisin tila, eikä sosiaalinen ja rationaalinen ajattelu onnistu ennen egosentrisyydestä luopumista. Piaget ja hänen seuraajansa jatkavat ajattelutapaa, ettei lapsi voi olla vastuussa tekemisistään, sillä hän on ”liian pieni ymmärtämään”. Tämä vie helposti aikuisilta kyvyn tutkia ja saada täysin oikeanlaista tietoa lapsen sosiaalisesta toiminnasta. Van Ausdalen ja Feagin (2001) mukaan Piaget ei myöskään koskaan tutkinut lapsia sosiaalisissa tilanteissa, jotka eivät olisi aikuisten ohjaamia.

Tutkimuksessa (Van Ausdale & Feagin, 2001) kolmevuotias lapsi kohdisti rasistista toimintaa toista ryhmän lasta kohtaan sanoen, ettei voi olla tämän läheisyydessä, sillä ”hänenlaisensa”

ovat haisevia. Lapsi käytti ilmaisussaan myös n-sanaa. Kun asiaa käsiteltiin lapsen vanhempien kanssa, ajautui keskustelu pohdintaan siitä, mistä lapsi on voinut tämän oppia. Näen tällaisen kehityskulun tyypillisenä varhaiskasvatuksessa pienen lapsen rasismiin puuttuttaessa. Lapsen ymmärrystä ja kypsyyttä tietää sosiaalisesta maailmasta vähätellään, jolloin hänestä tulee täysin syyntakeeton omalle toiminnalleen ja syytä etsitään muualta. Lapsi nähdään enemmän mallintajana kuin ajatuksen ja toiminnan luoja. Tässä aikuisten reaktio on hyvin Piaget'n ajatuksia mukailevaa, mutta tutkijat haastavat ajatuksen siitä, ettei lapsi olisi kognitiivisilta taidoiltaan tarpeeksi taitava jo näin varhaisessa vaiheessa ja kykenisi erottelemaan ihmisiä ulkoisilta piirteiltään sekä omaamaan rodullistavia ajatuksia. Yllä mainitsemissani esimerkkitapauksessa lapsen tuli ymmärtää ensinnäkin millainen lapsi tämä toinen on, toiseksi kehen hän piirteet yhdistää ja kolmanneksi miksi tällainen leima on käyttökelpoinen selittäessä asiaa aikuiselle. Toisin sanoen toiminta ei ollut lapsen ajatuksetonta höpinää.

Tutkijoiden mukaan jo kolmesta viiteen vuotiailla on jonkinlainen käsitys rodusta ja sen ulottuvuuksista. Aikuisten kieltäessä lapsen kyvyn rasismien tuottajana ja luoja ei sen vaikutuksia kyetä näkemään tarpeeksi hyvin. Tutkijat pohtivat, että lapsitutkimus rajoittuu suurilta osin aikuisten perspektiiviin, joka määrittää lapset kypsymättömiksi ”ei-vielä-ihmisiksi”. Heidän mukaansa lapset ovat kuitenkin hyvinkin kyvykkäitä luomaan hypoteeseja monimutkaisista sosiaalisista tapahtumista ja ystävyydestä. Kuitenkin rasismista puhuttaessa lapset nähdään täysin syyttöminä tai välinpitämättöminä. (Van Ausdale & Feagin, 2001.)

Toinen mielenkiintoinen seikka, jonka tutkijat mainitsevat, on se, että lasten rasistinen ajattelu ja toiminta saattavatkin olla juuri oikea kuva rasismista yhteiskunnassa. Toisin sanoen lapsista näkyvä rasismi on ikään kuin yhteiskunnan rasismien peilikuva. Me ihmiset emme luo yksilöllistä persoonaamme ja sosiaalista toimintaamme tyhjästä, vaan otamme elementtejä siihen maailmasta, jossa elämme. Otamme sosiaalisesta ympäristöstämme ”työkaluja”, joita käytämme omiin tarkoituksiimme. Lapset, kuten kaikki, eivät vain mallinna asioita sosiaalisesta maailmasta, vaan he muotoilevat, sekoittelevat ja yhdistelevät niitä aktiivisesti osaksi itseään. Lapset elävät elämäänsä nyt – lapsuus ei siis ole odotushuone, jonka päämääränä on navigoida passiivisesti ja hiljalleen kohti ”aikuista tapaa”. (Van Ausdale & Feagin, 2001.)

Lapset ottavat osia rodullisuuteen ja etnisyyteen liittyvästä informaatiosta ympäröivästä maailmasta, tekevät sillä kokeiluja ja käyttävät sitä arkisessa toiminnassaan vertaistensa sekä

aikuisten kanssa. Lapsen tuodessa tällaista toimintaa esiin aikuiset (erityisesti valkoiset aikuiset) pitävät informaatiota sopimattomana ”naiivien” pienten lasten käytettäväksi. Tutkijoiden mukaan yllättävän moni aikuinen ottaa kannan, etteivät pienet lapset voi tietää rotuun tai etnisyyteen liittyvistä asioista, sillä suurin osa aikuisista piilottaa tällaiset ajatukset omasta julkisesta toiminnastaan. Lapset monesti puhuvat suodattamatta tavoin, jonka taas aikuinen haluaa piilotettavan. Siksi pienillä lapsilla on joskus suurikin merkitys rasismien paljastamisessa ja sosiaalisen todellisuuden esille tuomisessa. Toisin sanoen lapset tekevät näkyväksi koko yhteiskunnan rasismien. (Van Ausdale & Feagin, 2001.)

Kaikki ihmiset, sekä lapset että aikuiset, toimivat rakenteellisen rasismien ympäristössä ja valkoisuuskeskeisissä instituutioissa, joiden kautta he oppivat rodullisia asenteitaan, näkemyksiään sosiaalisesta maailmasta sekä heidän tiedostavaa tai tiedostamatonta rasistista toimintaansa. Valkoiset oppivat ajattelevaan ja toimimaan rasistisesti sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissaan, kun taas ei-valkoiset oppivat, että heidän tulee jatkuvasti painia rasismien, vihan ja epäoikeudenmukaisuuden kanssa jokapäiväisessä elämässään. Tutkijoiden mukaan ihmisen identiteetti alkaa jo varhain rakentua oman etnisyyden ympärille, ja elämänmittaisten etnisyyteen ja rotuun liittyvien ajatusten, tunteiden ja kielen myötä määrittelemme itsemme ihmisinä. Van Ausdalen ja Feagin (2001) mukaan lapsen antaessa tarkoitusta ”toiselle” kontrastina ”itseensä” on sillä yhteys lapsen oman identiteetin kehitykseen. Tutkimuksissa lasten rotupohdintoihin on liittynyt useita eri näkökohtia, kuten hiusten väri, silmien muoto, ihonväri sekä kieli. (Van Ausdale & Feagin, 2001.) Rasismi, joka on vuosisatojen aikana sisäistynyt osaksi yhteiskuntaamme, uusiutuu jokaisessa meissä, sillä kasvamme siihen.

2.3.2 Rasismien vaikutukset lapsen kehitykseen

Useissa pitkittäistutkimuksissa on selvinnyt, että lapsiin kohdistuu sekä suoraa, epäsuoraa että rakenteellista rasismia jo varhaisessa vaiheessa. Epäsuora rasismi voi olla esimerkiksi sitä, että lapsi näkee toisen henkilön, kuten oman vanhemman tai hoitajan altistuvan suoralle rasismille. Epäsuora rasismi voi olla myös jatkuvaa rakenteelliselle rasismille altistumista. (Berry, Tobon & Njoroge, 2021.) Epäsuoraksi rasismiksi on laskettu myös sikiövaiheessa äidin kohtaama rasismi, jonka luoma stressi vaikuttaa negatiivisesti sikiöön ja sosioemotionaaliseen kehitykseen ensimmäisen elinvuoden aikana (Rosenthal, ym., 2018). Sukupolvittain toistuvien ja kumuloituvien traumojen on nähty vaikuttavan ihmisten psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen tuhoisasti (Menakem, 2021).

Ensimmäiset viisi elinvuotta ihmisen elämässä ovat hermoston kehityksen ja kasvun aikaa, jolloin lapsi on alttiimmillaan ympäristötekijöille (Tobon, Stransky, Ross & Stevens, 2016). Rasismille altistumisen on nähty heikentävän lapsen sosioemotionaalista kehitystä ja vaikuttavan pysyvästi mielenterveyteen nuoruuteen ja pitkälle aikuisuuteen (Berry, Tobon & Njoroge, 2021). Eräässä australialaisessa pitkittäistutkimuksessa selvisi, että 4–11-vuotiaiden aboriginaalilasten kohtaama epäsuora syrjintä vaikutti puolet todennäköisemmin negatiivisesti heidän mielenterveyteensä ja lisäten univaikeuksia 7–12-vuoden iässä (Cave, Cooper, Zubrick & Shepherd, 2019). Suora rasismikokemus lisäsi kaksinkertaisesti riskiä mielenterveysongelmiin, kuten ahdistuneisuuteen ja masennukseen. Lisäksi sillä oli yhteys huonoon itsetuntoon sekä lisääntyneeseen itsemurhariskiin. Jatkuvalle epäsuoralle rasismille altistumiselle raportoitiin noin kaksinkertaisesti huonon mielenterveyden ja univaikeuksien todennäköisyyttä verrattuna niihin, jotka altistuivat rasismille vain ajoittain. (Shepherd, Cooper, Hopkins & Farrant, 2017.) Savellin ja kumppaneiden (2019) mukaan epäsuoralle syrjinnälle altistuminen varhaislapsuudessa (3–5-vuotiaana) ennusti käytöshäiriötä 14-vuotiaana. Yhdessä nämä tutkimukset osoittavat, että varhaisella rasismialtistumisella on pitkäkestoisia vaikutuksia lapsen terveyteen ja kehitykseen.

Olipa rasismia olemassa suoralla, epäsuoralla tai rakenteellisella tasolla, on sillä merkittäviä vaikutuksia lasten ja nuorten terveyteen ja hyvinvointiin. Tutkimukset (esim. Wong, Eccles & Sameroff, 2003; Paradies, 2006) ovat osoittaneet vahvan ja johdonmukaisen suhteen yleiseen puheeseen rasismien vaikutuksista. Puheet rasismista ja ennakkoluuloista ovat olleet yhteydessä emotionaaliseen ahdistukseen, masennusoireisiin, stressiin ja ahdistukseen. Rasismi on vaikuttanut yleiseen pystyvyyden tunteeseen sekä lisännyt toivottomuuden ja voimattomuuden tunteita. Tutkijat (esim. Caldwell, Kohn-Wood & Schmeelk-Cone, 2004; Burt, Simons & Gibbons, 2012) ovat myös tunnistaneet rasismikokemusten ennustavan rikollisuutta sekä väkivaltaista ja aggressiivista käytöstä. Rasismikokemukset vaikuttavat lapsen pystyvyyden sekä omanarvontunteeseen. Sisäistynyt rasismi voi ilmetä huonona koulumenestyksenä sekä toimintana, jolla on kielteisiä vaikutuksia terveyteen. Lisäksi sen on tutkittu olevan yhteydessä koulun keskeyttämiseen (Chambers, Tull & Fraser, 2004.) Rasismilla on ollut vaikutuksia myös nuorten tyttöjen insuliiniresistenssiin. Rasismista johtuvan kovan stressin on nähty lisäävän riskiä sairastua kroonisiin sairauksiin, kuten kohonneeseen verenpaineeseen, sydänsairauksiin ja diabetekseen. (Paradies, 2006; Clark, Anderson & Clark, 1999.)

2.3.3 Antirasistinen työ varhaiskasvatuksessa

Antirasistiseen työhön on olemassa erilaisia malleja, joita opettajat voivat käyttää ehkäistäkseen rasismia. Tutkijoiden Van Ausdale ja Feaginin (2001) mallin mukaan opettajan tulee ensinnäkin käsitellä omat rasistiset ennakkoluulonsa ja sisäistetyt ajatuksensa liittyen lapsiin. Toiseksi opettajan tulisi puuttua rasistisiin tilanteisiin vakavasti, mutta osoittamatta yksittäistä lasta. Opettajan on hyvä kertoa, että sosiaalinen maailma, jossa elämme, on välillä epäoikeudenmukainen joitain, esimerkiksi tummaihoisia, ihmisiä kohtaan. Lapsilla on vahva sosiaalinen vaisto ja he arvostavat opettajan rehellistä vahvistusta olemassa olevan sosiaalisen maailman epäoikeudenmukaisuuksista. Kolmanneksi opettajan on hyvä luoda tilaisuuksia rasismin historian käsittelyyn sekä itsekseen että lasten kanssa. Tähän toimivat hyvin kirjat, jotka käsittelevät yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita ja sisältävät erityisesti lapsia. Aina ei tulisi myöskään käsitellä kirjoja, joissa on onnellinen loppu, sillä rasismi elää edelleen vahvana yhteiskunnissa. Neljänneksi opettajat voivat vielä hyödyntää paikallisia antirasistisia toimijoita, järjestöjä ja vanhempia sekä suunnitella retkiä, jotka sisältävät antirasistista toimintaa.

Myös Alemanji (2021) on samoilla linjoilla. Hän näkee antirasistisen opetuksen keskeisimpänä toimena itsereflektion. Hänen mukaansa oma rasisminvastainen pedagogiikka ei ole valmis malli, vaan se on prosessi, joka jatkuu antirasistisia menetelmiä käyttäen kaikessa toiminnassa, ja sen lähtökohtana on yksilön ymmärrys. On tärkeää, että ammattilaiset, erityisesti valkoiset, tunnistavat oman rodullisuutensa ja siihen liittyvän paikkansa yhteiskunnan valkoisissa valtarakenteissa. (Alemanji, 2021.) Varhaiskasvatuksessa ammattilaisten tulee tunnistaa omat etuoikeutensa ja ymmärtää tavat, joilla ne vaikuttavat omaan toimintaan. Reflektion kautta ammattilaiset voivat havaita lasten aseman rakentuneen vallan hierarkkisen jakautumisen ja sorron palasista.

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten on tärkeä tiedostaa omat ”piilo-opetussuunnitelmansa” ja se, miten niiden käytännöt näkyvät varhaiskasvatussyksikön oppimisympäristöissä. Piilo-opetussuunnitelmiin liittyvät käytännöt saattavat luoda itseään toteuttavia ennusteita (Nieto, 2009). Nieton (2009) mukaan aikuisen olisi tärkeää myös osallistaa lapsia toiminnan suunnittelussa. Nieton tutkimuksessa on haastateltu kouluikäisiä heidän kouluviihtyvyydestään ja todettu, ettei koulu vastaa oppilaiden tarpeisiin elämästä ja kokemuksista. Hänen mukaansa erityisesti ryhmätyöskentely palvelee hyvin monia vähemmistökulttuurien opiskelijoita. Myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022)

velvoittavat osallistamaan pedagogiikkaan. Päiväkodeissa on siis hyvä kiinnittää huomiota erityisesti marginaalissa olevien lasten osallisuuteen ja ryhmäytymiseen. Nieton (2009) mukaan pelkkä monikulttuurisuuskasvatus voi vaikuttaa lapsiin toiseuttavasti, eikä sinänsä ole omiaan purkamaan valtarakenteita.

3 Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat

Tutkimus on toteutettu kasvatustieteellisestä näkökulmasta, laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Kvalitatiivisen tutkimuksen pyrkimys on tutkia kohdetta tai ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Siinä tiedonkeruun lähtökohtana on ihminen, eivät mittausvälineet. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009.) Kvalitatiivinen tutkimusote sopii juuri tähän tutkimukseen, sillä tarkoituksena on selvittää kohdehenkilöiden käsityksiä, joita ei ole ennalta määrätty. Tällöin valmiit määrälliset menetelmät eivät ole valideja. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään laadullisia metodeja, kuten haastattelua, ja kohdejoukko valikoituu tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009). Tutkimuksen tarkoituksena on paljastaa odottamattomia asioita, eikä niinkään testata hypoteesia, mikä on tyypillistä kvantitatiiviselle tutkimukselle. Aineiston analyysissä teen abduktiivista päättelyä, eli luon aineiston pohjalta kategorioita perustuen aikaisempaan tutkimustietoon. Abduktiivisessa päättelyssä teoriasta etsitään selityksiä aineiston ja tulkinnan tueksi (Tuomi & Sarajärvi, 2002).

Olen valinnut kohdejoukoksi heterogeenisen joukon varhaiskasvatuksen ammattilaisia (ks. luku 4.1). Laadullisen aineiston analyysille on tyypillistä se, että aikaisempi teoriatieto ja tutkimusaineisto ovat vuoropuhelussa keskenään (Günther, Hasanen & Juhila). Tutkimuksen ja käytetyn aineistonkeruumenetelmän lähtökohdat ovat rasismia käsittelevässä teoriapohjassa. Tutkimuksen aihe on alun perin valikoitunut rasismiin liittyvän tutkimustiedon pohjalta. Aineistonkeruulomakkeen apukysymykset (ks. liite 1) olen muotoillut mahdollisimman avoimiksi, jotta teoriapohjaista johdattelua ei tapahtuisi. Aineisto ei ole noussut teoriasta, mutta aineistosta nousseet aiheet ovat osittain vaikuttaneet siihen, mitä teemoja tutkielman luvussa 2 on käsitelty.

Tutkimuksen ote on narratiivinen, joka tarkoittaa, että olen kohdistanut huomioni varhaiskasvatuksen ammattilaisten kertomuksiin. Narratiivinen tutkimus pohjautuu pitkälti konstruktivistiseen ja tulkinnalliseen paradigmaan. Konstruktivistisessa tiedon rakentumisen teoriassa ihminen rakentaa tietonsa aikaisempien kokemustensa ja tietonsa varaan. Tieto on jatkuvasti kehkeytyvää kertomusta, joka rakentuu ja muuttuu muotoaan jatkuvasti. (Heikkinen, 2015.) Narratiivinen ote on tutkimuksen kannalta sopiva, sillä pyrin selvittämään näkemyksiä ihmisten oman tietotason ja kokemusten kautta. ”Narratiivi” tarkoittaa tarinaa tai sen kertomista. Käytän tutkielmassani narratiiveista sanaa ”kertomus” puhuessani aineistosta. Kertomusmenetelmä mahdollistaa omien kokemusten ja ajatusten käsittelyn aivan eri tavalla

kuin esimerkiksi kasvokkain tapahtuva haastattelu. Kertomuksellisuus on nähty ihmiselle lajityypilliseksi tavaksi käsitellä ympäröivää maailmaa ja tapahtumia. Kerronnallinen tapa nähdä maailmaa on yhdistänyt kulttuuriltaan ja alueeltaan eri kansoja kautta aikojen. Ihmisten kokema todellisuutta on vaikea ymmärtää pelkästään väitelauseiden kautta. Sosiaalinen todellisuus on olemassa ihmisten sille antamien merkitysten kautta, ja siksi laadullisen tutkimuksen kentälle on muodostunut narratiivinen tutkimus. (Heikkinen, 2015.)

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimus käsittelee varhaiskasvatuksessa työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä rasismista, millaisena se ilmenee heidän kokemustensa mukaan varhaiskasvatuksessa ja mitä keinoja rasismiin vaikuttamiseen on käytössä. Varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemyksistä tästä aiheesta ei löydy aikaisempaa tutkimustietoa. Samankaltaista tutkimusta on kuitenkin tehty aikaisemmin muun muassa Yhdysvalloissa, jolloin on pyritty selvittämään valkoisten naisten käsityksiä rasismista (Frankenberg, 1993). Lisäksi rasisminäkemyksiä on tutkittu eri aloilla, kuten sosiaalityössä (esim. Badwall, 2013). Tutkimus keskittyy suomalaisen varhaiskasvatuksen kontekstiin, jossa suurin osa ammattilaisista on valkoisia. Tällöin tutkimuksella on Frankenbergin (1993) tutkimuksen kanssa samankaltaisia piirteitä. Tutkimus keskittyy pitkälti keskiössä ja valta-asemassa olevien käsityksiin.

Varhaiskasvatuksen arvopohja edellyttää kaikkien yhdenvertaista ja oikeudenmukaista kohtelua (Opetushallitus, 2018; 2014) ja varhaiskasvatustilain (540/2018) mukaan varhaiskasvatuksen tulee edistää yhdenvertaisuutta ja luoda valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. Lisäksi pohdin sitä, vastaavatko aineistosta nousseet varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset rasismista ja sen ehkäisystä aikaisempien tutkimusten tuloksia. Tutkielmassa on kerätty ja analysoitu varhaiskasvatuksen henkilöstön kirjallisia, narratiivisia kuvauksia rasismista varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on lisätä tietoa varhaiskasvatuksen rasismista, käytössä olevista rasismin ehkäisy- ja puuttumiskeinoista sekä varhaiskasvatuksen ammattilaisten tietovarannosta liittyen rasismiin tasa-arvoisen ja oikeudenmukaisen kasvun ja kehityksen toteutumiseksi sekä rasismin kitkemiseksi yhteiskunnasta.

Tutkielmani pääkysymys on:

Millaisia käsityksiä varhaiskasvatuksen ammattilaisilla on rasismista ja sen ilmenemisestä varhaiskasvatuksessa?

Tutkielman pääkysymykseen pyrin löytämään vastauksen tutkimalla varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiä seuraavista näkökulmista:

1. Millainen ilmiö rasismi on?
2. Miten rasismi ilmenee varhaiskasvatuksessa?
3. Miten rasismiin voidaan vaikuttaa varhaiskasvatuksessa?

3.2 Fenomenografinen tutkimus

Tutkimukseni lähestymistapa on fenomenografinen. Fenomenografia tarkastelee ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Se pyrkii tarkastelemaan käsitysten välisiä suhteita sekä niissä ilmenevää variaatiota (Marton, 1981). Fenomenografisessa tutkimuksessa tarkoituksena on löytää jaettuja kokemuksia ja ajattelutapoja, jotka ovat sosiaalisesti merkityksellisiä. Fenomenografia ei pyri keskittymään yksilöllisten näkemysten kuvauksiin, vaan pääpaino on tietyssä joukossa ilmenevissä käsityseroissa; millaisia käsitykset ovat ja miten ne ilmenevät suhteessa toisiinsa. Lähtökohtana fenomenografisessa näkökulmassa on, että näiden pohjalta voidaan muodostaa jonkinlainen oletamus tietyssä ryhmässä, tässä tapauksessa varhaiskasvatuksen ammattilaisten keskuudessa ilmenevistä näkemyksistä. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Sanan fenomenografia juuret ovat kreikan kielessä, ja se koostuu kahdesta osasta, jotka ovat *fenomenon* ja *grafia*. Alkuosa tarkoittaa lyhykäisyydessään jotain, mikä ihmiselle näyttäätyy ja kuinka se jokin näyttäätyy, toisin sanoen kuinka ihminen käsittää jonkin ilmiön. Fenomenografian loppuosa *grafia* tarkoittaa jonkin asian kuvailemista. (Uljens, 1989.)

Fenomenografia on laadullisena tutkimusmenetelmänä ollut käytössä muun muassa Pohjoismaissa, Isossa-Britanniassa sekä Australiassa, mutta esimerkiksi Pohjois-Amerikassa se on jäänyt täysin tuntemattomaksi. Fenomenografista lähestymistapaa on käytetty paljon kasvatustieteissä, mutta myös esimerkiksi yrittäjyyden tutkimuksessa, terveystieteellisessä

tutkimuksessa sekä uskontopedagogisessa tutkimuksessa. Fenomenografisen lähestymistavan perustajana pidetään Ference Martonia, joka tutki 1970-luvulla Göteborgin yliopistossa muun muassa opiskelijoiden käsityksiä oppimisesta sekä eri tieteenalojen tiedonmuodostuksen prosesseja. Aluksi Marton pyrki tarkastelemaan käsityksiä oppimisesta, mutta myöhemmin hänen tutkimussuuntauksensa on muuttunut teoreettisempaan suuntaan tarkastelemaan ilmiön ymmärtämisen vaihtelevuutta tietoisuudessa. (Huusko & Paloniemi, 2006). Tämän tutkielman fenomenografisena lähtökohtana on rasismi varhaiskasvatuksessa, jolloin tarkasteltavana on, miten varhaiskasvatuksen ammattilaiset käsittävät rasismin ilmiönä sekä millaisena he kokevat sen työpaikallaan ja yhteiskunnassa. Lisäksi pyrin fenomenografian avulla tarkastelemaan varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitysten välisiä suhteita ja niissä ilmeneviä eroja.

Tietoteoreettisesti tarkasteltuna todellisuutta ei pystytä katsomaan sellaisenaan, vaan se ilmentyy eri ihmisten kokemusten ja käsitysten kautta. Jokainen ihminen tarkastelee ilmiötä aina tietyssä kontekstissa. Fenomenografia siis tarkastelee ilmiötä tutkimuksen kohteena olevien ihmisten kautta. (Kettunen, 2022.) Fenomenografisen näkemyksen mukaan ihminen on rationaalinen olento, joka muodostaa käsityksiä erilaisista ilmiöistä yhdistelemällä ja erottelemalla ajatuksiaan pyrkien selittämään niitä (Ahonen, 1994). Ihminen luo käsityksiä suhteuttaen niitä ympärillä olevaan eli näin käsityksistä tulee kokonaisuuksia, jotka saavat merkityksen suhteessa ympäröivään maailmaan. Tämän vuoksi käsitykset ilmiöistä vaihtelevat riippuen henkilöstä. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Martonin (1986) mukaan tietyn ilmiön käsittämistapoja on ihmisellä rajallisesti, jolloin fenomenografian on tarkoitus tarkastella näitä käsitysten välisiä eroja. Fenomenografisen näkökulman mukaan ei ole olemassa kahta erillistä, esimerkiksi todellista sekä koettua maailmaa, vaan sen mukaan todellisuus muotoutuu siihen liittyvistä käsityksistä. Käsitykset ovat ymmärrystä tietyistä ilmiöistä sekä ihmisen ja ympäristön välisiä suhteita. Kokemus ei kata koko maailmaa, mutta se on osa sitä. Fenomenografia asettuukin ontologisessa konseptissa konstruktivismin ja realismin välimaastoon. (Huusko & Paloniemi, 2006.)

Huuskon ja Paloniemen (2006) mukaan fenomenografia ei ole ainoastaan tutkimus- tai analyysimenetelmä, vaan se myös ohjaa itse tutkimusprosessia. Fenomenografia tarkastelee kirjalliseen muotoon tehtyjä aineistoja, kuten haastatteluja, kirjoitelmia, dokumentteja ja kyselyitä tai kaikkien näiden yhdistelmiä. Lisäksi fenomenografiassa voidaan käyttää havainnointia ja piirroksia (Huusko & Paloniemi, 2006). Fenomenografia on tässä tutkielmassa ohjannut tutkimusprosessiani tutkimuskysymysten asettelusta ja analyysistä aina

pohdintaan asti. Olen suunnitellut fenomenografista tutkimusta varten kirjallisen, puolistrukturoituja ja avoimia kysymyksiä sisältävän haastattelun, jolloin aineistoni on ollut analysoitavissa fenomenografisin menetelmin. Aineistonkeruussa kysymysten asettelun avoimuus on keskeistä, jotta henkilöiden erilaiset käsitykset ja ajatukset tulevat mahdollisimman hyvin esiin (Huusko & Paloniemi, 2006).

Fenomenografian non-dualistinen näkökulma näyttäytyy näkökulmien *mikä* ja *miten* avulla (Uljens, 1989). Mikä-näkökulma liittyy ajatusten rajallisuuksiin. Näkökulmaa kutsutaan merkitysulottuvuudeksi, jonka keskeisenä tavoitteena on sisällön tulkinta ja henkilön näkemyksen esiintuominen. Miten-näkökulma taas viittaa ajatusprosesseihin, joissa korostuu käsitysten rakenneulottuvuus. Se, miten käsitämme jotakin yhtäältä rajoittaa sitä, mitä se on, ja se myös rajoittaa mikä -näkökulmaa. Näitä näkökulmia ei voida täysin erottaa toisistaan, sillä ne toimivat yhdessä. Fenomenografian muuttuessa entistä teoreettisempaan suuntaan on rakenneulottuvuuksien merkitys yhä kasvanut. (Huusko & Paloniemi, 2006.)

Uljensin (1989) mukaan keskeistä fenomenografisessa lähestymistavassa on erottaa mitä jokin on siitä, mitä jonkin käsitetään olevan. Kuitenkaan näitä kahta ei eroteta toisistaan, vaan ne nähdään ikään kuin erottamattomina, sillä fenomenografian termein ei ole mahdollista puhua käsityksistä ilman sisältöä. Fenomenografiassa todellisuuden tulkintaa sekä tutkijan ja tutkittavien välistä vuorovaikutuksellista suhdetta on tuotu esiin käsiteparilla ensimmäisen ja toisen asteen näkökulmat. (Uljens, 1989.) Ensimmäisen asteen näkökulmassa kuvaillaan eksplisiittisesti kiinnostuksen kohteena olevia näkemyksiä todellisuudesta. Toisen asteen näkökulma tuo esiin todellisuuden rakentumista sosiaalisina ja konstruktivistisina prosesseina. Toisen asteen näkökulma siis tarkastelee käsityksiä, kokemuksia ja käsitteitä, joiden kautta todellisuus rakentuu. Ensimmäisen ja toisen asteen näkökulmien erottelua on kyseenalaistettu sen vuoksi, ettei todellisuuden voida olettaa olevan samanlainen kaikille. Fenomenografiassa kuitenkin hyväksytään se, että yhteinen todellisuus koetaan yksilöllisesti. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Uljensin (1989) mukaan fenomenografiassa keskitytäänkin varsinaisesti toisen asteen näkökulmaan, mutta pohtii filosofisesti, eroavatko nämä kaksi näkökulmaa lopulta toisistaan.

Tärkeää fenomenografisen tutkimuksen tekijälle on pohtia, miten hän pystyy erottamaan tutkittavan käsityksen ja mielipiteen toisistaan. Tutkittavan käsitykset ja käsitteet muodostuvat hänen kokemuksistaan ja vuorovaikutteisesta suhteesta ympäröivään maailmaan. Ymmärtääkseen käsityksiä on tutkijan huomioitava kontekstuaalisuus tulkinnassa ja

raportoinnissa. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Tämän tutkimuksen aineistossa analysointi oli sitä helpompaa, mitä enemmän ja yksityiskohtaisempaa kerrontaa vastaajat käyttivät. Mikäli kerronta oli niukkaa tai yleismaailmallista, oli käsitysten havaitseminen hankalampaa. Useista kertomuksista kävi ilmi henkilöiden tietotaso liittyen rasismiin, jolloin mahdollisten oletusten muodostaminen sai jonkinlaista suuntaa.

Fenomenografisessa analyysissä tulkinta muodostuu tutkijan sekä aineiston vuorovaikutuksesta, ja aineisto toimii luokittelun lähteenä. Analyysivaiheen aloittamisen kohdalla, kuten koko tutkimuksen ajan, tutkijan teoreettinen perehtyneisyys aiheeseen on tärkeää. Teoreettinen perehtyneisyys luo suunnan tutkimuksen toteuttamiseen ja analyysiin. Tällöin tutkijalla on yhtäältä käsitys omista käsityksistään, mutta on myös avoin tutkittavien käsityksille. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Pysin kasvattamaan teoreettista perehtyneisyyttäni koko tutkimusprosessin ajan lukien rasismiin liittyvää kirjallisuutta, kuuntelemalla podcasteja ja refleктоimalla valkoisuutta ja valta-asemaani yhteiskunnassa. Tutkimusta tehdessä on otettava huomioon omat ennakko-oletuksensa ja käsityksensä. Tätä on kuvattu myös ilmaisuilla hallittu subjektiviteetti sekä kriittinen itsereflektio (Huusko & Paloniemi, 2006). Itsereflektio on yhtäältä ollut aineiston sekä oman kirjoitukseni uudelleen lukemista, mutta toisaalta oman valta-asemani reflektointia *Me and white supremacy* -kirjan (Saad, 2020) avulla tutkielman teon aikana. Puhun lisää itsereflektiostani ja teoreettisesta perehtyneisyydestäni luvussa 4.3.

4 Aineiston hankinta ja tutkimuksen toteutus

Valitsin haastateltavat tutkimukseen varhaiskasvatuksen ammattilaisten joukosta, jota kuvailen tarkemmin luvussa 4.1. Lähdin hakemaan haastateltavia varhaiskasvatuksen kunnallisten sekä yksityisten palveluntuottajien kautta. Hain haastateltavia erityisesti Varsinais-Suomen sekä Satakunnan alueelta ottamalla sähköpostitse yhteyttä varhaiskasvatusjohtajiin. Osallistujia oli haastavaa löytää tätä kautta. Syynä saattoi olla esimerkiksi varhaiskasvatuksen henkilöstön kiire, rasismiin aiheena liittyvä tunnelataus sekä ihmisten mahdollinen osaamattomuuden kokemus aiheesta. Hain tutkittavia seuraavaksi kuvailmoituksen avulla sosiaalisen median alustoilta ja keskustelufoorumeilta, kuten Facebookin varhaiskasvatukseen liittyvistä ryhmistä, joiden käyttäjäkunta koostui varhaiskasvatuksen ammattilaisista. Osallistumisesta kiinnostuneet varhaiskasvatuksen ammattilaiset ottivat minuun yhteyttä yksityisviestillä. Lisäksi kyselin osallistujia myös tuttavapiiristäni, josta sain lumipallo-otannalla lisää vastauksia. Lumipallo-otanta tarkoittaa, että tutkijan löytäessä haastateltavan löytyy tämän kautta uusi haastateltava (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006).

Keräsin tutkimuksen aineiston kirjallisesti kerronnallisena haastatteluna. Saadessani osallistujan sähköpostiosoitteen lähetin hänelle sähköpostitse Word-tiedoston, joka sisälsi tilan oman kertomuksen kirjoittamiselle (ks. liite 1). Tiedostossa oli kerronnan apuna avoimia kysymyksiä, jotka toimivat suuntaa antavina aiheina omalle pohdinnalle. Pyrin luomaan apukysymyksistä sellaisia, että ne jättäisivät tilaa vastaajan omalle pohdinnalle, eivätkä johdattelisi vastaajia ajattelemaan rasismista tietyllä tavalla. Kerroin tiedostossa vastausohjeet ja ilmoitin, että kysymyksiin vastaaminen tai vastaamatta jättäminen on vapaaehtoista. Lisäksi tiedostossa kerrottiin selkeästi vastaajalle, että lähettämällä kertomuksensa takaisin yhteyshenkilölle antaa hän suostumuksensa kertomuksen käyttöön tässä tutkimuksessa. Valmiit kertomukset lähetettiin takaisin minulle sähköpostin välityksellä.

Tutkimuseettiseltä kannalta olen ottanut kysymysten asettelussa, kyselyn toteutuksessa ja tulosten kirjaamisessa huomioon, että vastaajien henkilöllisyys pysyy anonyyminä. Olen pyrkinyt minimoimaan eli keräämään aineiston niin, että se jo alun alkaen sisältäisi mahdollisimman vähän henkilötietoja. Muistutin haastateltavia aineistonkeruutiedostossa, ettei tutkimuksessa tultaisi julkaisemaan esimerkiksi henkilöiden nimiä, tapahtumapaikkoja tai -aikoja tai työpaikkojen nimiä. (Kuula-Luumi, 2021.) Kerroin, että mikäli vastaaja tuo ilmi rotuun tai etniseen alkuperään, poliittisiin mielipiteisiin tai uskonnolliseen tai filosofiseen

vakaumukseen liittyviä henkilötietojaan, antaa hän suostumuksen kyseisten henkilötietojen käsittelyyn tässä tutkimuksessa.

4.1 Tutkimuksen kohdejoukko

Hain tutkimusjoukoksi varhaiskasvatuksen ammattilaisia, jotka työskentelevät tällä hetkellä tai ovat jossain vaiheessa tehneet pitkää uraa varhaiskasvatusryhmässä. Nämä henkilöt ovat ammatiltaan esimerkiksi varhaiskasvatuslain (540/2018) määrittämiä varhaiskasvatuksen opettajia, varhaiskasvatuksen sosionomeja, varhaiskasvatuksen lastenhoitajia, varhaiskasvatuksen perhepäivähoitajia sekä varhaiskasvatuksen erityisopettajia. Suurin osa kohdejoukosta oli kertomusten perusteella valkoisia, ja vain muutama toi esiin kokemuksia itseän kohdistuneesta rasismista. Tämä oli odotettavissa, sillä suurin osa suomalaisesta varhaiskasvatuksen kentästä koostuu valkoisista työntekijöistä. En valikoinut tutkimukseeni erityisesti tietynlaisia varhaiskasvatuksen ammattilaisia, vaan kaikki halukkaat saivat osallistua.

Lopullinen tutkimuksen kohdejoukko koostui yhteensä 23 henkilöstä, mutta itse vastausten määräksi tuli 21. Vastaajat koostuivat 14 varhaiskasvatuksen opettaja -nimikkeellä työskentelevästä henkilöstä, joiden koulutustausta oli joko yliopisto- tai AMK-pohjainen (sosionomi). Kohdejoukosta kuusi oli varhaiskasvatuksen lastenhoitajia. Sain vastauksia myös yhdeltä varhaiskasvatuksen erityisopettajalta, yhdeltä S2-opettajalta sekä yhdeltä kieli- ja kulttuuriopettajalta. Eräs vastaus sisälsi yhden varhaiskasvatuksen ammattilaisten tiimin yhteisvastauksen. Tiimiin kuului yksi varhaiskasvatuksen opettajan virkaa toimittava sekä kaksi varhaiskasvatuksen lastenhoitajaa.

Olen tulososiossa nimennyt jokaisen kertomuksista nostamani lainauksen koodein asettaen vastaukset numerojärjestykseen niiden saapumisajankohdan mukaan. Erotan henkilöiden vastaukset toisistaan ammattinimikkeiden mukaan sekä numeroimalla samalla ammattinimikkeellä toimivat henkilöt. Vastaajat työskentelivät siis VO=varhaiskasvatuksen opettajana, VEO=varhaiskasvatuksen erityisopettajana, VL=varhaiskasvatuksen lastenhoitajana, Kieku=kieli- ja kulttuuriopettajana sekä S2=suomi toisena kielenä -opettajana. Tiimin yhteisvastauksen ilmoitan koodilla T.

4.2 Aineiston analyysi

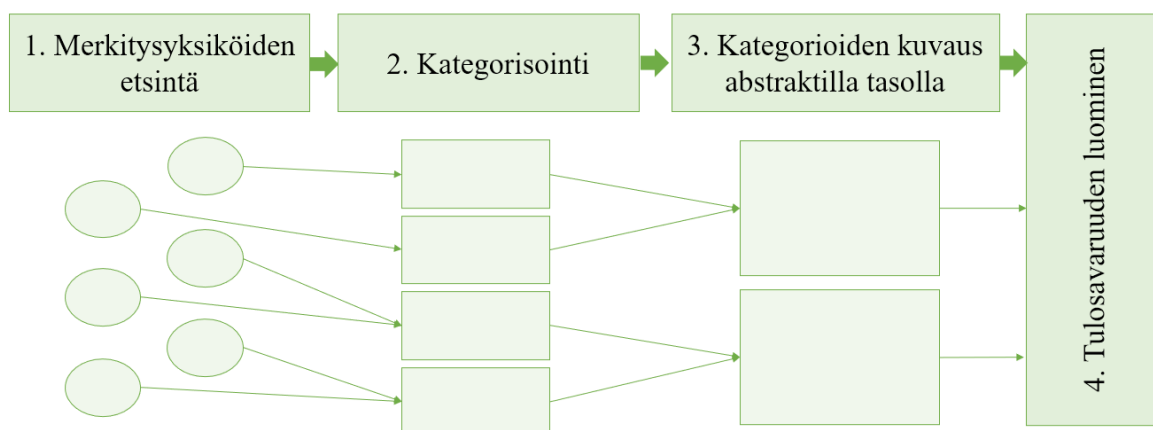
Olenaisinta analyysissä on saada selville mitä aineisto sisältää ja mitä siitä voidaan lukea (Günther, Hasanen & Juhila, 2021). Laadullisen aineiston analyysille on tyypillistä se, että aikaisempi teoretieto ja tutkimusaineisto ovat vuoropuhelussa keskenään. Teoreettinen viitekehys saattaa vaikuttaa tutkimusaineiston hankintaan ja analyysiin, mutta toisaalta analyysi voi johtaa teoretiedon uudelleentarkasteluun (Schmidt, 2004). Syrjäläinen (1994) on jakanut kvalitatiivisen sisällönanalyysin vaiheisiin, joita tutkija käy läpi analysoidessaan aineistoa. Olen käyttänyt analyysissä osittain näitä vaiheita. Aluksi tapahtuu tutkijan ”herkistyminen”, eli aineistoon tutustutaan perin pohjin ja määritetään siihen liittyvät keskeiset käsitteet teoretiedon pohjalta. Aineiston pohjalta tehdään ajattelutyötä, jolloin se sisäistetään, teoretisoidaan ja sille voidaan tehdä karkeaa luokittelua. Tässä vaiheessa olen täsmentänyt tutkimustehtävää ja sen keskeisiä käsitteitä, jonka jälkeen olen tehnyt uutta syvempää luokittelua. Olen pohtinut millä tavoin aineisto on suhteessa aikaisempaan tutkimustietoon sekä teoriapohjaan ja käsitelty lopulta tuloksia laajemmassa mittakaavassa.

Analyysimetodini perustuu narratiivien analyysiin (ei narratiiviseen analyysiin). Narratiivien analyysissä kertomukset voidaan luokitella erilaisiin luokkiin esimerkiksi kategorioiden, tapaustyyppien tai metaforien avulla (Polkinghorne, 1995). Narratiivisen aineiston analyysi aloitetaan lukemalla aineisto muutamaan kertaan avoimesti ilman yksityiskohtiin juuttumista. Näin alkuvaiheessa aineistoihin tulee suhtautua ennemminkin dialogikumppanina kuin objekteina. Muutaman lukukerran jälkeen aineistosta on poimittavissa tietynlaisia vivahteita tai yleissävyn pieniä murtumia. Vasta tämän jälkeen aineistoa aletaan luokitella. (Hänninen, 2015.) Analyysitapani on yhtäältä holistinen, mutta toisaalta kiinnitän pohdinnassa huomiota myös kertomusten yksittäisiin asioihin.

Luokitteluvaiheeseen tullessani olen tehnyt laadullista sisällönanalyysia, eli pyrkinyt pohtimaan, mistä asioista, aiheista ja teemoista aineisto kertoo. Laadullinen analyysi on yhtäältä analyyttistä ja toisaalta synteettistä. Analyyttisyyteen kuuluu aineiston jäsentely eri osa-alueisiin vähitellen, joka helpottaa aineiston tulkitsemista. Keskeisintä analyysissä on löytää koko aineistoa kattava teema, ja sirpalemaisuuutta tulee välttää. (Kiviniemi, 2015.) Analysoidessani aineistoa fenomenografisesti olen pohtinut sen suhdetta aikaisemmin perehtymääni teoretietoon. Olen etsinyt syventävää tutkimustietoa, mikäli aineistosta on noussut esiin uusia näkökulmia tai asioita, jotka vaativat lähempää tarkastelua.

Aineistosta ei koskaan suoraan nouse vastauksia, vaan analysointi vaatii kokeilevaa ja etsivää luentaa, jota ohjaa uteliaisuus kaikkea sitä kohtaan, mitä siitä nousee esille ja millaisia tulkintoja siitä voi tehdä (Günther, Hasanen & Juhila, 2021). Olen käyttänyt aineistoon fenomenografista analyysitapaa. Analysointiprosessin aikana minulle kävi selväksi, että kaikkea aineistoa ei pysty tai ole syytä luokitella fenomenografisen suuntauksen tavoin. Rasismia ilmiönä voi olla haastava luokitella, mikäli tapahtumiin sisältyy monia erilaisia asioita. Rasismi on moninainen ja monisuuntainen ilmiö, ja varhaiskasvatuksessa kuvattuja tapahtumia voidaan tarkastella monista erilaisista näkökulmista.

Fenomenografisen menetelmän mukaan analyysi etenee vaiheittain. Tulkinta ja merkityksenanto muodostuvat samanaikaisesti ja monella eri tasolla. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Ennen analyysia pyrin jakamaan kertomusten kohdat aihealueittain omiin lukuihinsa, jolloin saatoin analyysivaiheessa keskittyä yhteen aiheeseen kerralla. Toisin sanoen asetin yhteen tiedostoon kuvaukset rasismista ilmiönä ja toiseen tiedostoon kuvaukset rasismien ehkäisy tavoista jne. Analyysi eteni pääasiassa Huuskon ja Paloniemen (2006) Uljensia (1989) mukailevan analyysiprosessimallin mukaisesti. Tämä prosessi alkaa merkitysyksiköiden etsimisestä, jatkuu ilmausten vertailulla, jonka jälkeen kategorioita kuvataan abstraktimmalla tasolla ja lopuksi luodaan kuvauskategorijärjestelmä tai tulosavaruus. Analyysiprosessi on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1: Analyysiprosessin kuvaus Huuskoa ja Paloniemeä (2006) mukailien.

Analyysin ensimmäinen askel oli nostaa aineistosta merkityksenantoja (Huusko & Paloniemi, 2006). Analyysin alussa tutkija lukee aineistoa läpi huolellisesti moneen kertaan ja pyrkii löytämään sieltä tutkimusongelman kannalta merkityksellisiä ilmaisuja (Niikko, 2003). Luettuani kertomukset ensin yksittäin ja jaettuani niiden sisällöt aiheittain, aloin etsiä

aineistosta erilaisia käsitteellisiä kuvauskategorioita, jotka kuvasivat käsityksiä kulloinkin käsiteltävästä aiheesta. Fenomenografisessa analyysissä ei ole oleellista kuka kertomuksen on kirjoittanut (Niikko, 2003). Merkityksenannoissa huomioidaan konteksti ja kokonaisuus, jossa asiaa käsitellään, eikä siinä keskitytä yksittäisiin lauseisiin tai sanoihin. Merkitysyksiköitä etsin lukien ilmaisut ja tarkastellen, millä laajuudella niiden asiayhteydet aineistossa esiintyvät ja millaisia käsityksiä vastaajat ovat kertomuksissaan tuoneet esiin. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Kunkin aihealueen kohdalla loin merkitysten etsinnän helpottamiseksi kysymyksiä. Halutessani esimerkiksi löytää käsityksiä rasismista ilmiönä, käytin apuna seuraavanlaisia kysymyksiä: Mitä rasismi on? Mitä vastaaja tarkoittaa ilmaisullaan? Mistä näkökulmasta näkemys on tuotettu?

Analyysin toinen vaihe koostui merkitysyksiköiden kategorisoinnista ja luokittelusta. Tämä vaihe perustuu sille, että kategorioille määritetään rajoja, ja merkityksenantoja vertaillaan keskenään. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Aineistosta voi nousta samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien lisäksi myös poikkeavuuksia (Niikko, 2003). Tunnistamalla ilmaisujen välisiä suhteita, samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia luokittelin ja muodostin merkitysyksiköt kategorioiksi. Tietyissä aihealueissa (esim. näkemykset rasismien seurauksista) kategorioiden muodostaminen sujui luontevammin, sillä aineistosta nousseet merkityksenannot olivat selkeästi rajattavissa. Jotkin aihealueet taas vaativat enemmän ilmaisujen ja yhteyksien analysointia, oman näkemyksen kyseenalaistamista. Joistain aineistoista (esim. näkemykset rasismien ehkäisystä) muodostui alkuun niin monta kategoriaa, että myös merkityksenantojen jakaminen selkeästi omaan kategoriaansa tuotti haastetta. Tällaisessa tapauksessa pohdin merkityksiä ja niiden eroavaisuuksia useampaan otteeseen, jotta kategoriat löysivät lopulliset muotonsa.

Kolmannessa vaiheessa kategorioita kuvataan abstraktimmalla tasolla ja niiden välisiä suhteita pyritään tarkentamaan. Kategorioille etsitään tarkat kriteerit ja rajat siihen, mitä ne käsittävät (Huusko & Paloniemi, 2006). Tutkijan luomat kuvauksen kategoriat ovat yhteydessä aineistosta tehtyihin rakennelmiin sekä hänen omaan esiyymmärrykseensä (Niikko, 2003). Tässä vaiheessa kuvailin kategorioita kirjoittamalla niiden sisällöt auki, mistä alkoi samanaikaisesti neljäs vaihe, eli tutkimuksen tulosten kirjaaminen. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Tässä osa kategorioista (esim. näkemykset rasismien syistä) vaati syvällisempää suhteiden ja erojen analysointia. Vielä ensimmäisessä tulosten kirjaamisvaiheessa eivät näiden kategorioiden suhteet olleet löytäneet paikkaansa, jonka vuoksi piirsin visuaalisia kaaviohahmotelmia avuksi suhteiden hahmottamiseen.

Kirjaamisvaiheen jälkeen nimesin lopulliset kuvauskategoriat, joiden avulla sain aiheet muodostettua yleisen tason abstrakteiksi kokonaisuuksiksi. Kuvauskategoriat voidaan asettaa horisontaaliseksi, vertikaaliseksi tai hierarkkiseksi kuvauskategorijärjestelmäksi (Uljens, 1989). Horisontaalisessa kuvauskategorijärjestelmässä kategoriat ovat keskenään samanarvoisia, sillä kategorioiden erot ovat sisällöllisiä. Vertikaalisessa järjestelmässä voidaan kuvata kategorioihin liittyviä painottumia, kuten tärkeyttä, yleisyyttä tai aikaa. Hierarkkisesti kuvattuna kategoriat ovat eri tasoissa esimerkiksi teoreettisuudessaan ja laaja-alaisuudessaan. (Niikko, 2003.) Käytän tulosten kuvaamisessa vuorollaan jokaista näistä kuvauskategorijärjestelmistä.

4.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Pyrin tutkimuksen aikana jatkuvasti reflektoimaan yhteiskunnallista asemaani, etuoikeuksiani ja valkoisuuttani. Pyrin tiedostamaan, että positioni suomalaisessa yhteiskunnassa sekä etninen ja kulttuurinen taustani vaikuttavat ajattelutapaani. Pyrin aineistoa käsitellessä tarpeen mukaan intersektionaaliseen ajattelutapaan, jossa otetaan huomioon myös sukupuoli, yhteiskuntaluokka, ikä, alkuperä, seksuaalinen suuntautuminen ja toimintakyky sekä näiden yhdistelmät. (Karkulehto, Saresma, Harjunen & Kantola, 2012). Tutkimuksessa pohdin erityisesti rasismia ja yhteiskuntaluokan yhteyksiä. Ymmärrän, että olen kasvanut länsimaisen sekä pohjoismaalaisen valtakulttuurin ympäröimänä ja tiedostan, että omaa kulttuuria voi helposti ajatella parempana ja kehittyneempänä tai ”oikeanlaisena” verrattuna muihin kulttuureihin. Olen henkilö, joka hyötyy valkoisena, heterona, vammattomana, koulutettuna suomalaisena yhteiskunnan etuoikeuksista. Tämä etuoikeus on antanut minulle mahdollisuuden tehdä tätä tutkielmaa ja puhua tästä aiheesta. On varmasti monia, jotka ovat minua pätevämpiä tämän aiheen käsittelyyn, mutta tässä maailmassa, jossa rasismi koskettaa jokaista ihmistä, on meidän kaikkien yhdessä osallistuttava työhön kohti rasismivapaata maailmaa.

Pyrin minimoimaan omien oletuksieni ja ennakkoluulojeni vaikutuksia aineiston keräämiseksi ja analyysivaiheessa reflektoimalla valkoista ajattelutapaani ja etuoikeuttani. Valkoiset näkevät rasismia pitkälti valkoisesta näkökulmasta käsin, jolloin näkeminen rajoittuu enimmäkseen suoraan ja näkyvään rasismiin. Tutkimusten mukaan sorretut ymmärtävät sarron logiikkaa paremmin kuin sortaja itse, sillä sorretut ovat joutuneet tarkastelemaan sortajaa tavalla, johon sortaja ei itse asemansa vuoksi pysty (Brunila & Isopahkala-Bouret, 2014). Tämä tarkoittaa sitä, että rasismia kohteeksi joutunut voi olla hyvinkin tietoinen

valkoisen kulttuurin sarron logiikasta, sillä ollessaan yhteiskunnallisesti marginaalissa, eli joutunut sarron kohteeksi, on ihminen joutunut tarkastelemaan valkoisuutta kriittisesti. Tutkimuksissa on aina tarkoitus saada esille totuuksia, joten pyrin objektiivisuuteen. Tiedostan kuitenkin myös sen, että elämäntapaani voi vaikuttaa näkemyksiini niukentavasti.

Huomioin tutkimusta tehdessäni omat teoreettiset ja metodologiset lähtökohdani, jotka saattavat vaikuttaa esimerkiksi aineiston keräämiseen ja analyysiin. Useimmiten tutkimus on sidoksissa tutkijan omiin lähtökohtiin, aineistoa kerätään tiettyä tarkoitusta varten ja tarkastellaan tietystä näkökulmasta, jolloin tutkijan tulee ottaa huomioon nämä teoreettiset metodologiset kysymykset (Luoma, Karjalainen & Reinikainen, 2006). Riskeinä narratiivien tutkimisessa saattavat olla tulkinnan virheellisyys, tutkijan esittämistavan loukkaavuus tai raportointivaiheessa tarinan kertojan tunnistettavuus silloinkin, kun tunnistamisen mahdollistavat kohdat on muutettu (Hänninen, 2015).

Analyysivaiheessa sain pohtia tunnistettavuusasioita muutamaan otteeseen, kun aineistossa mainittiin spesifisti Suomessa harvinaista kieltä puhuvia lapsia sekä henkilöitä, jotka saattaisivat etnisen alkuperänsä vuoksi olla tunnistettavissa. Tutkimusprosessin aikana jouduin usein pohtimaan omaa kirjoitustani uudelleen pyrkien tarkastelemaan sitä objektiivisesti sekä muistuttamaan itseäni asettamaan mustat, ruskeat, alkuperäiskansat, romanit, muslimit sekä maahanmuuttaneet keskiöön (englanniksi on käytössä käsite *centering blackness*). Keskiöön asettaminen tarkoittaa marginaalissa olevien näkyväksi tulemistä ja haitallisen valkonormatiivisuuden poistamista. Näin se purkaa valkoisen ylivoimallisuuden toimintamekanismeja ja pyrkii ihmisten yhdenvertaisuuteen. Tällainen ei-valkoisen keskiöön asettaminen voi olla valkoiselle henkilölle haastavaa. Jo tutkimukseni näkökulma on valkoinen, sillä suurin osa tutkimukseen osallistujista on valkoisia.

Ajoittain kysyin itseltäni kysymyksiä, kuten että olenko valta-asemastani oikeutettu tekemään tutkimusta liittyen rasismiin, ja voiko oma toimintani olla haitallista rasismin purkamiselle. Lopulta ymmärsin, että rasismin purkaminen on kaikkien tehtävä yhteiskunnassa, ja minun tulee tehdä työtä niin hyvin kuin suinkin pystyn. Narratiivien tulkinnan virheellisyysriski oli korkea silloin, kun kertomuksissa ei kuvailtu tarkemmin, olivatko tapahtumat vastaajan mielestä rasismia vai kuvailiko hän yleisesti sattuneita ikäviä tapahtumia. Pyrin analysoimaan kriittisesti tällaisia kohtia kertomuksissa.

Pyin vastausten luotettavuuteen tekemällä haastattelun kirjallisena, jolloin vältin mahdollisia haastattelijan ja haastateltavien välille syntyviä valta-asetelmia tai muita kasvokkain

toteutettavaan haastatteluun liittyviä virhemahdollisuuksia, jotka saattaisivat vaikuttaa tutkittavien vastauksiin (Hyvärinen, 2017; Ruusuvuori & Tiittula, 2005). Toivoin saavani aineistoja, jotka sisältäisivät mahdollisimman paljon asiaa ja syvällistä kerrontaa. Loin haastateltaviin neutraalin suhteen sähköpostin välityksellä, ja tein apukysymyksistä sellaiset, että niissä ilmeni mahdollisimman vähän johdattelevia näkemyksiä (ks. liite 1). Tiedostin, että aihe saattaa olla arvomaailmallisesti sekä emotionaalisesti haastava. Koska en oletanut vastaajien olevan perehtyneitä rasismintutkimukseen tai rasismiin käsitteenä, ymmärsin, että kysymysten arvolatautuneisuus voi ilmetä arkuutena vastattaessa. Osa vastaajista tunsivat minut henkilökohtaisesti ja osa ei, joten tiedostan, että tämä saattoi jollain tavoin vaikuttaa siihen, miten kukin aiheesta kirjoitti.

Fenomenografinen kategorisointi on saanut jonkin verran kritiikkiä siitä, että se on riippuvainen tutkijan tavasta ymmärtää tutkittavan käsityksiä ja näin hieman epäluotettava tapa saada tietoa todellisista käsityksistä. Kategoriat ovat tutkijan itsensä rakentamia, ja tutkija myös itse päättää millaisia ne ovat ja montako niitä on. Fenomenografista kategorisointia pidetään kuitenkin riittävänä, mikäli jokainen yksittäinen aineisto on selkeästi sisällytetty kategorioihin. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on olennaista, että tutkija on uskollinen aineistolle ja ottaa kaikki yhtäläisyydet ja eroavaisuudet huomioon. (Huusko & Paloniemi, 2006.) Analyysin ensimmäisessä vaiheessa olen ottanut jokaisen merkitysyksikön huomioon ja jatkanut huomioimista yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien pohdinnassa, jotta käsitykset tulisivat kuvatuksi mahdollisimman hyvin sellaisena kuin vastaajat ovat ne tarkoittaneet. Tiedostan kuitenkin, että omat näkemykseni ja rajallisuuteni ihmisenä ovat saattaneet vaikuttaa siihen, miten olen käsittänyt aineistosta nousseet käsitykset.

5 Tulokset

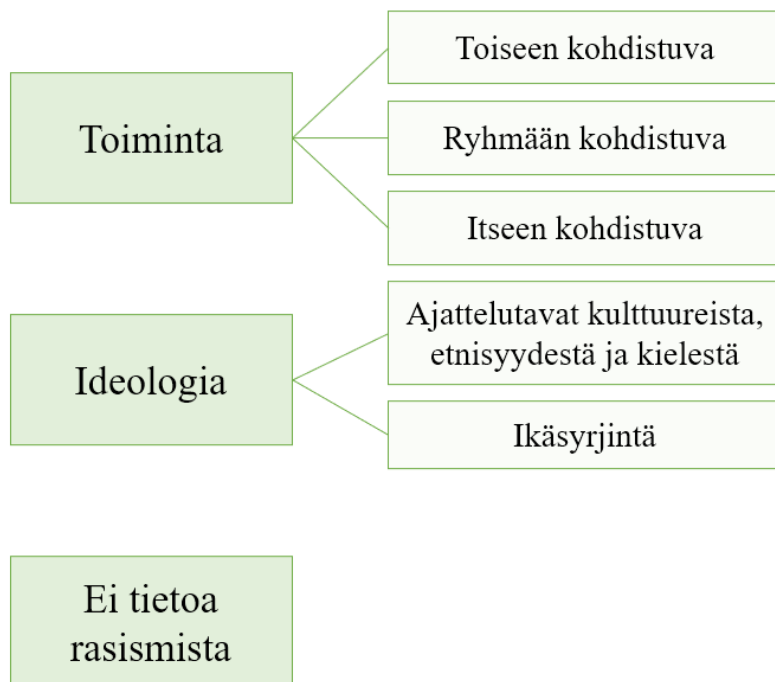
Tässä luvussa käsittelen tutkimusaineiston fenomenografisen analyysin tuloksia. Aluksi keskityn siihen, miten varhaiskasvatuksen ammattilaiset kuvailivat rasismia ilmiönä, mistä he ajattelevat sen johtuvan ja mitä seurauksia rasismilla heidän mielestään on. Voidaksemme ymmärtää varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksia rasismitilanteista varhaiskasvatuksessa, tulee meidän aluksi kartoittaa heidän käsityksiään siitä, mitä rasismi on, mistä se johtuu ja mitä seurauksia sillä on. Rasismi ei ole itsestäänselvästi käsitteenä kaikille selkeä, ja sitä voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Kertomusten mukaisen yleiskäsityksen muodostaneena jatkan käsittelemään varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksia rasismista työurallaan sekä miten rasismia on käsitelty ja miten siihen on puututtu varhaiskasvatuksessa. Pohdin varhaiskasvatuksen ammattilaisten ajatuksia siitä, mikä heidän mielestään toimisi parhaiten rasismien ehkäisyyn ja kuinka he itse toimivat kohdatessaan rasismia.

5.1 Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset rasismista yleisesti

Tässä luvussa tuon esiin kertomuksista nousseita käsityksiä rasismista, sen syistä ja seurauksista. Käsittelen varhaiskasvatuksen henkilöstön käsityksiä rasismista ilmiönä jakaen kertomuksissa esiin tuotuja asioita teemoittain eri kategorioihin. On oleellista saada tietoa varhaiskasvatuksen henkilöstön rasismitietoisuudesta, jotta myös heidän näkemyksiään voidaan ymmärtää.

5.1.1 Rasismi ilmiönä

Olen jakanut varhaiskasvatuksen kuvailut rasismista ilmiönä kolmeen pääluokkaan kertomuksissa esiin tulleiden aiheiden perusteella: toimintaan, ideologiaan sekä puuttuvaan tietoon. Toiminnan näkökulmasta rasismia kuvattiin toiseen, ryhmään sekä itseen kohdistuvana. Osa vastaajista kuvasi rasismia ideologiaksi, joka liittyy kulttuurieroihin, etnisyyksiin ja kieliin. Myös ikärasismi (ikäsyryntä) nousi esille muutamissa kertomuksissa. Joissain kertomuksissa rasismia ei osattu määritellä, tai se oli haastavaa. Käsitteistä nousseet kategoriat on havainnollistettu kuviossa 2. Seuraavaksi käsittelen tuloksia tarkemmin aloittaen rasismista toimintana.

Kuvio 2: Varhaiskasvatuksen henkilöstön käsitykset rasismista ilmiönä.

Ensinnäkin rasismi on vastaajien mukaan toimintaa, johon sisältyy toisen henkilön arvottamista, arvostelua, epätasa-arvoista kohtelua, vallankäyttöä ja syrjintää. Rasistinen kohtelu voi kohdistua henkilöön, kun tämän ulkoiset eli biologiset, kulttuuriset, uskonnolliset tai kielelliset ominaisuudet ovat valtaominaisuuksista poikkeavia. Rasistisen kohtelun erottaa muusta eriarvoisesta kohtelusta se, että se kohdistuu ihmisen etniseen, kulttuuriseen, kansalliseen tai kielelliseen taustaan. Vastaajien mukaan rasismi on ennakkoluuloja sisältävää vihamielistä toimintaa. Lisäksi rasismina nähtiin esimerkiksi ihmisen seksuaalisuuteen liittyvä syrjintä.

Näen rasismin kaikenlaisena syrjintänä, mikä liittyy ihmisen kulttuuriin, ulkonäköön, seksuaalisuuteen sekä kieleen/tapaan ilmaista itseä. Herkimmin yhdistän rasismin varmaan ulkonäköön ja kieleen liittyvään syrjintään; siihen, mikä on itselle näkyvintä.
(VO4)

Edellisessä kuvauksessa rasismin nähtiin kohdistuvan yksilöön, mutta vastauksissa rasismi saattoi kohdistua myös kokonaista ryhmää kohtaan. Ihminen jakaa helposti toiset eri kategorioihin esimerkiksi syntyperän, kansalaisuuden, sukupuolen, seksuaalisuuden, sosiaalisen tai yhteiskunnallisen aseman ja identiteetin mukaan. Samalla ihminen asettaa itsensä vastaavasti eri ryhmiin kuuluvaksi. Ryhmät voivat olla järjestäytyneitä, ei-järjestäytyneitä, sosiaalisia ym.

Rasismilla tarkoitetaan jonkin ihmisryhmän halveksumista, alentamista ja syrjimistä, esimerkiksi ihonvärin, äidinkielen, kansalaisuuden tai uskonnon perusteella. (VO5)

Lisäksi rasismia kuvattiin sen tuottajaan itseensä kohdistuvan toiminnan näkökulmasta, jossa rasismia tuottava ihminen pyrkii nostamaan itsensä arvohierarkiassa muita korkeammalle. Rasistisessa toiminnassa tekijä voidaan siis nähdä aktiivisena toimijana. Kun henkilö toimii toista alentavasti, nostaa hän samalla omaa paikkaansa hierarkiassa. Toisaalta rasismiin nähtiin myös johtuvan siitä, että rasismiin tuottajat ovat jo valmiiksi etnosentrisiä, eli taipuvaisia ajattelemaan omaa sisäryhmäänsä parempana ja arvottamaan oman kulttuurinsa paremmaksi toiseen verrattuna. Etnosentrisyydessä oma sisäryhmä nähdään ylivertaisena ja oman ryhmän tavat standardina sekä lähtökohtana muille, kun taas ulkoryhmä nähdään halveksittavana ja ala-arvoisena (Hammond & Axelrod, 2006).

Kertomuksissa rasistisen käytöksen yhteydessä mainittiin tahallisuus, kun taas rasismiin liittyvien ennakkoluulojen ja tietämättömyyden ajateltiin olevan tahatonta. Rasismiin joko tahallisuuteen eli tietoiseen rasismiin sekä tahattomuuteen eli tiedostamattomaan rasismiin on ollut yksi tapa kategorisoida rasismia (esim. Puuronen, 2011). Ihminen voi käyttäytyä tahallisesti rasistisesti, mutta tahatonta rasismia esiintyy paljon ja sitä on rasismiin tuottajan puolesta hankalampi huomata.

Pidän rasismina myös tahallisia sanavalintoja esimerkiksi politiikassa. - - Rasismi on mielestäni psyykkistä väkivaltaa ja siihen tulisi olla nollatoleranssi. Huomattava kuitenkin on, että rasismi on pahantahtoista ja tahallista. Stereotypiat ja yleinen tietämättömyys tahatonta ja sitä ihminen yleensä on halukas korjaamaan. (Kieku)

Rasismia kuvattiin ideologisesta näkökulmasta, jonka voi ajatella olevan yksi suoran ja näkyvän rasistisen toiminnan lähtökohdista. Vastaajien mukaan ideologiaa ja toimintaa ei siis voida erottaa toisistaan vaan asettaa enemmänkin toistensa yhteyteen. Ideologia tarkoittaa aaterakennelmaa, jossa yhdistyvät ajatukset, uskomukset ja käsitykset maailmasta (Thompson, 1984). Rasismiin nähtiin olevan aate, joka tuottaa eriarvoisuutta erilaisten etnisten ryhmien välille.

Rasismiin mukaan rodulliset erot ihmisryhmien välillä oikeuttavat ryhmien väliseen epätasa-arvoon. (VO2)

Kansallisuuden, kielen, uskonnon, kulttuurin ja muiden mainittujen luokkien lisäksi kertomuksissa tuotiin esiin joitain luokkia, joita ei tyypillisesti luokitella rasismiin yhteyteen

tieteellisissä kirjoituksissa ja tutkimuksissa. Jotkut vastaajat näkivät seksuaalivähemmistöön kohdistuvan syrjinnän rasismina. Ikärasismi mainittiin yhdeksi rasismien muodoksi, jolla tarkoitetaan ilmeisimmin henkilöön iän vuoksi kohdistuvaa syrjintää. Ikäsyrjintä sekä seksuaalivähemmistöihin liittyvä syrjintä eivät määritelmien mukaan ole rasismia, mutta niihin liittyy varhaiskasvatuksessa saman tapaista ihmisten kategorisointia ja vastakohtaparien nimeämistä nuoriin ja vanhoihin, kokemattomiin ja kokeneisiin. Tässä muutamia otteita vastaajien kertomuksista liittyen ikäsyrjintään:

Itse olen kokenut ikärasismia huomattavasti vanhempien työkavereiden taholta. Minulle on monesti sanottu heidän toimestaan, etten voi tietää jotain tiettyä asiaa lasten kasvatuksesta, koska olen itse vielä niin nuori eikä minulla ole edes omia lapsia. (VO1)

Itse olen jo 58-vuotias ja usein kuulen viitteitä, siitä miten vanhat ihmiset toimii tai ajattelee... toisaalta usein myös kuulen perusteluja siitä, että on poissa paljon, ei vielä tiedä/osaa, ei ole kokemusta, on väsynyt ja perusteluina on ikä. Itse olen todella paljon lasten kanssa ja viihdyn hyvin niin ulkona kuin sisällä. Siitä on seurannut se, että muut aikuiset kokevat sen niin, että minä kuvittelen olevani paras kaikessa ja kaikkietävä. Noh, jos minulta kysyy lapsista, niin minä osaan kertoa koska olen heidän kanssaan todella paljon ja juttelen, niin silloin myös tiedän. (VL1)

Lopuksi käsittelen vastaajien kokemaa rasismiin liittyvän tiedon puutetta. Jotkin vastaajat kokivat, etteivät osaa paljoa sanoa rasismista tai miten se tulisi määritellä, sillä heillä ei ole siitä riittävästi tietoa. On totta, että rasismien määrittely voi aiheeseen perehtymättömälle olla hankalaa, sillä rasismitieto rajautuu yhteiskunnassamme tiettyjen ihmisten, ammattien ja tieteellisten viitekehysten keskelle, eikä ole laajasti yhteiskunnassa käsitelty aihe. Lisäksi valkoisten rasismikeskusteluun saattaa liittyä pelkoa tahattomasta loukkaamisesta.

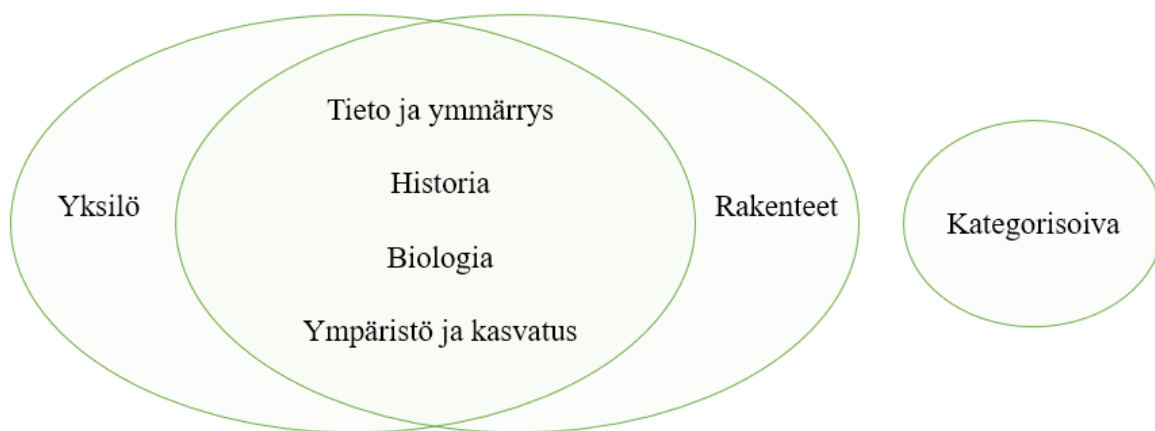
Rasismista en osaa paljoa kertoa. (VO7)

5.1.2 Rasismien syyt

Jotta saamme mahdollisimman paljon tietoa varhaiskasvatuksen henkilöstön rasismitietoisuudesta, on hyvä kartoittaa sitä, mistä he ajattelevat rasismien johtuvan. Tässä luvussa käyn läpi kertomuksissa esitettyjä ajatuksia siitä, mistä rasismi on saanut alkunsa ja mistä se johtuu. Olen jakanut tulokset sen mukaan, onko rasismia selitetty yksilötasolla (mikrotasolla) tapahtuvaksi ilmiöksi vai rakenteellisella tasolla (makrotasolla) uusiutuvaksi

asiaksi. Yksilötasolta sekä rakenteelliselta tasolta lähtevää rasismia ei ole kuitenkaan syytä erottaa toisistaan, sillä ne vaikuttavat toisiinsa eivätkä sulje toisiaan pois. Kuviossa 3 on nähtävissä, että näihin kahteen pääluokkaan olen sisällyttänyt alaluokat tiedosta ja ymmärryksestä, biologisista taipumuksista, ympäristön ja kasvatuksen vaikutuksista sekä historiasta. Nämä alaluokat sisältyvät sekä mikro- että makrotason perusteluihin, joten niitä ei ollut syytä erottaa kuviossa omiksi laatikoikseen. Lisäksi esittelen kertomuksista nousseen ajatuksen, joka eroaa yksilö-rakenteesta omana luokkana. Kutsun tätä kategorisoivaksi luokaksi. Rasistisesti ajattelevasta tai toimivasta henkilöstä käytän käsitettä ”rasismin tuottaja”, jotta rasismin suunta ilmiössä pysyy selkeänä.

Kuvio 3: Varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemykset siitä, mistä rasismi johtuu.

Kertomuksissa rasismin kuvailtiin johtuvan yksilötasolla usein ennakkoluuloista, tietämättömyydestä ja vieraan pelosta. Tällaiset piirteet lähtevät ja uusiutuvat kuitenkin myös rakenteelliselta tasolta, mutta ne nähdään yksilöiden piirteinä ja yksilökeskeisesti. Rasismin koettiin johtuvan ihmisten kapeakatseisuudesta ja kykenemättömyydestä käsitellä erilaisuutta. Joissain tapauksissa kielitaidon puute ja arkuus kohdata toinen ihminen saattoi ilmetä rasistisena käytöksenä. Tällainen erilaisuus ja kykenemättömyys koettiin johtavan kategorisoivaan ja tuomitsevaan toimintaan. Lisäksi rasismin kumpuamisen ajateltiin olevan yhteydessä myös ihmisten omaan itseluottamukseen.

Paljon myös mielestäni riippuu siitä, miten luottavainen ihminen on erityisesti itseensä nähden: jos luotan itseeni, en koe erilaisuutta tai ”poikkeavuutta” millään lailla uhkana tai huonona asiana-eihän se ole itseltäni pois. Myönnän kyllä rohkeasti, että kaikenlaisia ajatuksia minullakin on päässä pyörinyt muihin ihmisiin liittyen.

Mutta se(kin) on varmasti inhimillistä. Tärkeintä on ehkä, että teoillani en loukkaa ketään tahallisesti. (erilaisuuden pelko). (VO4)

Erilaisuuden pelkoa ja tietämättömyyttä käsiteltiin useissa kertomuksissa. Oli näkemys, että rasismi johtuu siitä, kun valkoisessa ei-rodullistetussa väestössä esiintyy epävarmuutta rodullistettujen ihmisten käytöksestä. Myös pelko siitä, että menettää itse jotain salliessa toiselle yhtäläiset oikeudet elämään, tuotti rasistista ajattelutapaa. Kertomuksissa mainittiin tiedotusvälineiden sensaatiohakuisuus ja kuvaukset siitä, että tietyt ihmisryhmät saattaisivat olla jollain tavalla aggressiivisia tai arvaamattomia. Tiedotusvälineiden luomat uhkakuvat saavat ihmiset yleistämään ja kategorisoimaan ihmisiä entistä enemmän negatiivisiin luokkiin. Lisäksi rasismiin nähtiin uusiutuvan myös ihmisten arjen ja yksityisen puheen myötä, suusta suuhun.

Rasismi pohjautuu yleensä ennakkoluuloille, pelolle ja tietämättömyydelle. Vieras kulttuuri, uskonto, äidinkieli tai erilainen ihonväri aiheuttaa valkoisessa väestössä tunnetusti rasistista käyttäytymistä, perustuen edellä mainittuihin asioihin. Asioista ei myöskään viitsitä ottaa selvää saatikka haluta reflektoida omaa käytöstä, joten rasismi periytyy myös vahvasti seuraaville sukupolville. (VO5)

Kun kertomuksissa kuvailtiin yksilöiden piirteitä, mainittiin niissä syitä, jotka eivät välttämättä olleet selkeästi nähtävissä. Rasismiin sisällä yksilöiden piirteeksi kuvattiin tietämättömyyttä historiasta sekä sivistymättömyyttä ja huonoa medialukutaitoa. Rakenteiden tasolla rasismiin nähtiin johtuvan juuri historiasta. Koettiin, että laaja skaala erilaisten kirjojen lukemista lisää tietoa ja näin myös ymmärrystä ja asettautumista toisten ihmisten asemaan. Tämän perusteella rasismilla koetaan myös olevan kytkökset historiaan, yleissivistykseen ja tietoon yhteiskunnallisista asioista, jolloin henkilöillä, jotka jäävät tämän tietotaidon ulkopuolelle on mahdollisesti huonommat resurssit esimerkiksi valkoisuuden reflektointiin ja rasismiin purkamiseen. Voidaan siis ajatella, että sosioekonomisella asemalla, koulutustasolla ja taustalla on merkitystä siinä, miten ihminen kykenee huomaamaan ja käsittelemään omaa rasistista ajattelutapaansa.

Itselleni tulee ensimmäisenä mieleen, että [rasismi johtuu] historiasta. Historiassa ihmiset ovat laittaneet toisiaan erilaisiin lokeroihin esimerkiksi ihonvärin, sukupuolen tai taloudellisen taustan ja tilanteen takia. Tätä tapahtuu toki edelleen, vaikka näiden eteen on tehty ja tehdään edelleen paljon töitä. (VO8)

Kun ajatellaan rasismia sekä mikro- että makrotasolla esiintyvänä ideologiana, voidaan pohtia, voisiko ihmisellä olla biologisia taipumuksia ajatella rasisestisesti. Tällöin rasismin ajatellaan syntyvän ympäristön vaikutusten sijaan ihmisen perusolemuksesta.

Ympäristötekijöitä ja kasvatusta on pidetty synnynnäisten eli biologisten tekijöiden vastakohtana. Tällaista jaottelua on yleisesti käytetty mm. kasvatustieteissä (nature vs. nurture), ja se tarkoittaa sitä, että pyritään erottelemaan jotkin asiat ihmisen käytöksessä synnynäiseksi ominaisuudeksi ja toiset kasvatuksen ja ympäristön seurauksiksi.

Ajattelen, että ei ole olemassa normaalia ja että kaikki meistä on erilaisia ja jollain tavoin poikkeaviakin. Kuitenkin ihmisellä on mielestäni melko sisäsyntyinen (ja jopa biologinen) tarve kokea "kuuluvuutta", ja näin me helposti kategorisoimme itsemme johonkin kuuluviksi. Tämä taas saattaa johtaa siihen, että ihminen, joka ei täytä "kriteerejä", on mielestämme erilainen tai erikoinen. (VO4)

Kertomuksissa tuotiin esiin ajatus siitä, että biologia saattaa selittää ihmisten taipumusta esimerkiksi kategorisointiin ja ennakkoluulojen muodostamiseen, jolloin ne ovat ihmisen luontaisia piirteitä. Kertomusten mukaan ihmisillä on siis biologinen taipumus kategorisoida itseämme ja muita, ja tämä saataisi selittää rasismia. Toisaalta ideologinen ajattelutapa ihmisten asettumisesta eri kategorioihin ja hierarkiassa eri tasoille saattaa johtua myös ympäristötekijöistä. Rasistinen ajattelutapa voi olla sosiaalinen konstruktio, jolloin se ei sinänsä ole ihmisen synnynnäinen piirre. Kertomuksissa rasismin syyksi kerrottiin myös kasvatusta.

Jokainen lapsi on perheensä kasvattama ja omaksunut tavan olla ja kommunikoida maailmassa. Perheen pelot ja ennakkoluulot tai rohkea ulospäinsuuntautuneisuus heijastuvat lapsessa. (VO7)

Kertomusten mukaan lähiympäristöstä opitut ajattelutavat ja teot näkyvät jokaisessa meissä. Jokainen kasvaa ja elää yhteiskunnan ja ympäristönsä jäsenenä, jolloin kulttuuri, arvot ja normit säätelevät henkilöiden ajatusmaailmaa ja toimintaa. Kertomuksissa rasismin nähtiin olevan syvälle yhteiskuntaan juurtunut rakennelma, joka periytyy ja on periytynyt sukupolvelta toiselle kaukaa historiasta. Ihmiset ovat kautta aikojen lokeroineet toisiaan eri ryhmiin kuuluviksi, ja tätä nähdään tapahtuvan edelleen, vaikka toki tällaisen lokeroinnin ja ennakkoluulojen purkamisen eteen tehdään jatkuvasti töitä. Vastaajat mainitsivat rasismin olevan peräisin "orjuuden ajalta" tai jo ennen sitä. Uskon tällä ajalla tarkoitettaneen

eurooppalaisten harjoittamaa orjakauppaa, jossa Afrikasta kuljetettiin ihmisiä Amerikkaan 1400-luvulta alkaen (esim. Fredrickson, 2002).

Edellä käsittelemäni kuvaukset rasismista ovat olleet tuottajalähtöisiä, eli rasismia on kuvattu ajatuksena, että rasismi johtuu siitä tuottavista tahoista sekä yhteiskunnallisella että yksilötasolla. Eräässä kertomuksessa tuotiin esiin erilainen näkökulma, jonka mukaan rasismi johtuu ja alkaa sen kohteesta. Olen päättänyt kutsua tätä kategorisoivaksi rasismiksi. Kertomuksen mukaan kokemus jonkin ihmisryhmän edustajasta saattaa kasvattaa ennakkoluuloja ja yleistämistä. Vastaajan mukaan yksikin negatiivinen kokemus ihmisestä, joka voidaan lokeroida valtaväestöstä poikkeavaan kansallisuuteen ja uskonnolliseen ryhmään saattaa muovata pysyvästi käsitystä kyseisestä ryhmästä. Yhdeksi negatiiviseksi kokemukseksi vastaaja mainitsi maahan muuttaneen henkilön sosiaaliturvan käytön yrittämättä työllistyä. Jokin ikäväksi koettu tapahtuma siis liitetään ja yleistetään osaksi ihmisen edustamaa oletettua ryhmää. Positiiviset kokemukset ryhmän oletetusta edustajasta puolestaan lisäävät hyväksyntää. Vastaajan näkemys oli, että ihmiset ajattelevat lähtökotaisesti tasavertaisesti.

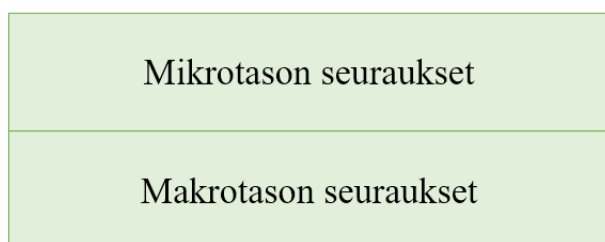
Myös asumissegregaatio sekä kulttuuriset erot ja niihin liittyvät oletukset nähtiin vaikuttavan ennakkoluulojen lisääntymiseen. Vastaajalla oli ajatus, että asumissegregaatioon liittyy helposti levottomuutta ja väkivaltaisuutta, minkä hän koki johtavan rasistiseen ajatteluun yhteiskunnassa. Lisäksi vastaaja koki tällaisen ihmisryhmien keskittymän vähentävän kotoutumista, tai vastaajan sanoin sopeutumista yhteiskuntaan ja sen normeihin, kun ryhmät ovat tekemisissä ainoastaan keskenään. Hänen mukaansa tällainen keskenään oleminen lisäisi myös mahdollisesti ennakkoluuloja puolin ja toisin. Vastaaja käsitteli myös uskontoon liittyviä olettamiaan piirteitä rasismista syynä.

Kaikenlaiset uskonnosta johtuvat rajoitteet ja säännöt synnyttävät rasismia. Se, että monissa kulttuureissa naisen asema on alisteinen ja avioliitto muun kuin oman ryhmän jäsenen kanssa on käytännössä kielletty, ei sovi länsimaiseen ajattelutapaan. Toinen asia sitten on, miten voi sovittaa parisuhteessa yhteen kaksi kovin erilaista kulttuuria. Usein se ei pidemmän päälle onnistukaan. (VL2)

5.1.3 Rasismista seuraukset

Kertomuksissa tuotiin esille erilaisia seurauksia, mitä rasismilla ajatellaan olevan. Nämä seuraukset olen jakanut mikro- sekä makrotason mukaan siten, mitä seurauksia rasismilla

kerrottiin olevan yksilön hyvinvointiin sekä yleisemmällä tasolla suhteessa yhteiskuntaan ja sen jäsenenä toimimiseen (kuvio 4). Mikrotasolla rasismien kerrottiin vaikuttavan yksilöön tämän hyvinvointia ja elämänlaatua heikentävästi. Rasismien sanottiin johtavan syrjäytymiseen ja kiusatuksi tulemiseen. Sen vaikutukset kerrottiin näkyvän traumoina ja muina mielenterveydellisinä ongelmina. Kertomuksissa mainittiin myös yli sukupolven periytyvä trauma, jonka sanottiin näkyvän edellä mainituilla tavoilla. Rasismien kuvailtiin tuovan negatiivisuutta sekä rasismia tuottavien henkilöiden että sen kohteena olevien ihmisten elämiin. Rasismien ei siis nähty koskettavan ainoastaan sen ensisijaisia kohteita.

Kuvio 4: Varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemykset rasismien seurauksista.

Mikrotasolla rasismien vaikutukset ovat näkyvät traumoina, yhteiskunnallisena syrjäytymisenä, mielenterveydellisinä ongelmina. Yli sukupolvien kohdistuva rasismi näkyy myös edellä mainituilla tavoilla). Makrotasolla; laaja työttömyys, väkivalta, mellakat, itsemurhaluvut, päättäjät ovat homogeenisiä (valkoiset, rikkaat, heterot, joilla ei ole mitään fyysistä rajoitteita) (ei ole monimuotoista edustusta; etnisyyden, liikuntarajoitteisuus, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, taloudellinen tilanne). (VO3)

Ihmisen kohdatessa itseen kohdistuvaa rasismia se vaikuttaa itsetuntoon, elämäniloon, haluun kuulua joukkoon ja sosiaaliseen epävarmuuteen. Se saattaa ilmetä haluna miellyttää toisia ottamalla joku rooli, joka ei ole omaa persoonallisuutta, tai päinvastoin eristäytyä muista ajatellen jo etukäteen olevansa hyljeksitty. Tai jatkuvina pettymyksinä, kun ei kelpaa sellaisena kuin on, ja kuulee jatkuvasti itseensä liittyviä asiattomia kommentteja. Väärä kohtelu voi myös nostattaa vihaa enemmistöä kohtaan ja tappelunhalua. (VO13)

Makrotasolla rasismien sanottiin asettavan ihmisiä eriarvoiseen asemaan. Rasismia kokeneiden ihmisten kerrottiin kohtaavan epäoikeudenmukaista kohtelua yhteiskunnan jäsenenä ja

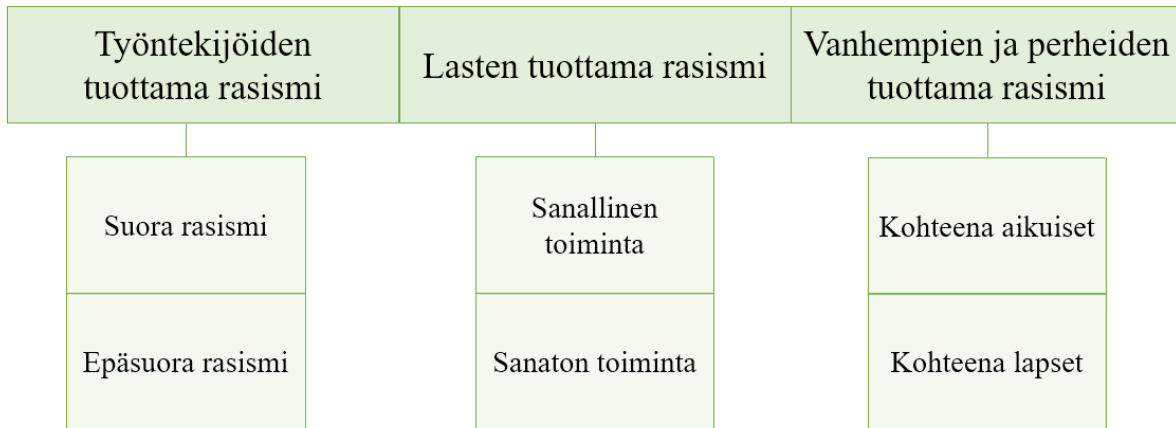
joutuvan herkästi huonoon yhteiskunnalliseen asemaan. Ihmisten työttömyys, koulunkäynnin haasteet, asunnon saamisen haasteet, syrjintä terveydenhuollossa, itsemurhat ja päättäjien valkoisuus ja homogeenisyys nähtiin seurauksena rasismista. Rasismien seurauksena virkoihin ei oteta moninaista työntekijäjoukkoa, mikä taas uusintaa homogeenisten ryhmien ylivaltaa. Rasismien sanottiin myös pahimmillaan johtavan suurempiin yhteiskunnallisiin konflikteihin, kuten sotaan.

5.2 Varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkemykset rasismista varhaiskasvatuksessa

Tässä luvussa käsittelen varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsityksiä rasismista työpaikallaan. Aluksi selvitän, kuka rasismia tuottaa ja kehen se kohdistuu, josta jatkan näkemyksiin siitä, miten rasismi on muuttunut vuosien varrella. Viimeisissä alaluvuissa puhun henkilöstön näkemyksistä rasismien käsittelyyn, puuttumiseen sekä ehkäisyyn liittyen.

5.2.1 Kuka tuottaa rasismia ja keihin se kohdistuu?

Ensinnäkin halusin selvittää, millaisena ammattilaiset kuvailevat rasismien ilmenevän varhaiskasvatuksen ympäristöissä. Tilannekertomuksia tuli todella paljon, ja päätin keskittyä tässä luvussa käsittelemään sitä, kuka rasismia on tilanteissa tuottanut ja keneen se on kohdistettu. Monissa kertomuksissa näkyi suljettujen ovien sisällä tapahtuvaa rasistista toimintaa ja stereotyyppisten ajatusten jakoa, mutta esille tuotiin myös avointa ja suoraa rasistista toimintaa. Olen jakanut varhaiskasvatuksessa ilmenneen rasismien sen tuottajan mukaan kolmeen kategoriaan kuvion 5 mukaisesti. Rasismia ovat tuottaneet varhaiskasvatuksen kentällä joko työntekijät, lapset tai vanhemmat. Rasismia on myös kohdistettu näihin kolmeen henkilökategoriaan.

Kuvio 5: Varhaiskasvatuksen henkilöstön tilannekuvausten pohjalta luotu kuvaus rasismin ilmenemisestä varhaiskasvatuksessa.

Aloitan käsittelemällä *työntekijöiden tuottamaa rasismia* sisältäviä kertomuksia. Olen jakanut työntekijöiden tuottaman rasismin kahteen osaan sen perusteella, onko rasismi ollut näkyvää tai jäänyt näkymättömäksi kohteelleen. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tuottama rasismi saattoi olla näkyvää ja suoraa, mutta kertomuksissa rasismia ilmeni usein myös suljettujen ovien sisällä ja kahvipöytäkeskusteluina työntekijöiden kesken. Tällöin rasismi oli epäsuoraa, eikä se välttämättä tavoittanut sen kohteita, kuten perheitä, lapsia ja toisia työntekijöitä. Päiväkotien kahvipöytäkeskusteluissa varhaiskasvatuksen työntekijät ovat kertomusten mukaan kommentoineet ikäväsävytteisesti lasten ja perheiden taustoja, ulkonäköä, kulttuuria sekä toimintatapoja. Toki tätä kerrottiin tapahtuvan myös valtakulttuurin edustajia kohtaan, mutta silloin tilanteeseen ei liity rodullistamista.

Varhaiskasvatuksessa puhutaan myös hyvin ennakkoluuloisesti monikulttuurisista lapsista ja perheistä. Varhaiskasvattajat eivät vaivaudu heittämään ennakkoluuloja pois vaan kohtaavat monikulttuuriset perheet heidän jo päässä visioimalla tavalla. Jos lapsella on haasteita, ajatellaan sen välittömästi johtuvan hänen etnisyytensä ja kulttuurin johdosta, kun puolestaan perisuomalainen lapsi nähdään vain tukea tarvitsevana yksilönä. ”Matilla nyt on vain oppimisen haasteita, mutta Ahmedin haasteet johtuvat siitä, kun perhe on monikulttuurinen ja heidän kulttuurissansa ei opetusta samanlailla arvosteta. Ahmedin huoltajat ovat myös laiskoja.” (VO3)

Henkilökunnan keskusteluissa ei-suomalaistaustaiset lapset ja perheet koetaan myös tavallista haastavimmaksi, joka voi olla yhteydessä rasismiin liittyvään epäinhimillistämiseen sekä kategorisointiin. Kertomuksissa tuotiin esiin myös se, että jos lapsilla on vaikeuksia jossain, liitetään vaikeudet ei-suomalaistaustaisten lasten biologiseksi tai kulttuuriseksi

ominaisuudeksi, kun taas valtakulttuurista edustava lapsi nähdään tukea tarvitsevana yksilönä. Tällöin rodullistettu lapsi voi jäädä tarvitsemansa tuen ulkopuolelle.

Eräissä kertomuksissa varhaiskasvatuksen työntekijä tuo ilmi, kuinka hänen uskonnollisista tunnuksistaan on käytetty loukkaavaa nimitystä hänen selkensä takana. Eli rasismia esiintyy myös työyhteisön sisäisesti työntekijöiden toimesta. Vastaajan mukaan tilanne oli hoidettu ilman, että hänen tarvitsi uhrin positiossa viedä asiaa eteenpäin. Hänen mukaansa syrjivään puheeseen puuttuminen työyhteisöissä on kiinni tahdosta.

Jotkut työntekijät eivät uskalla kohdata vieraskielisiä vanhempia, ja jättävät heidät täysin noteeraamatta tai eivät puhu heille mitään. Oma kielitaidon puute saattaa myös olla syy siihen, että emme uskalla arjessa kohdata ulkomaalaisia. (VL3)

Se, että työntekijät eivät uskalla kohdata muita kuin samaa kieltä puhuvia vanhempia, koettiin varhaiskasvatuksen henkilöstön kertomuksissa rasismiksi. Se, että yhteisen kielen puuttumisen lisäksi ei kommunikoida edes elein, nähtiin kertomuksissa rasismiin viittaavana ongelmana. Kielitaidon puute ja kielen käytön epävarmuus on hyvä ottaa huomioon pohdittaessa kohtaamattomuutta. Kielitaito on yhteydessä koulutustasoon ja yhteiskunnalliseen asemaan, ja iäkkäämmät työntekijät eivät välttämättä ole käyneet läpi samankaltaista kielikoulutusta omana kouluaihanaan kuin nykypäivän lapset ja nuoret käyvät. Se, että kohtaamista aristellaan, voi johtua sekä ennakkoluuloista että omasta epävarmuudesta kielen saralla. Nykypäivänä varhaiskasvatuksen käyttöön on saatavilla erilaisia tulkkipalveluita ja digitaalisia käännöstyökaluja, mikä helpottaa kohtaamisen arkuutta, kun esteenä on kieli.

Päiväkodin pihalla oli uusi pyöräilyrata ja sitä varten hankittuja pyöriä. Oli yhdessä sovittu, että radalla pyöräillään myötöpäivään. Monille lapsille asiasta piti sanoa ja moni pyörä piti kääntää toiseen suuntaan ensimmäisten päivien aikana. Kaksi päiväkodin s2-lastia pyöräili radalla - jälleen väärään suuntaan. Eräs lastenhoitaja hermostui ja otti lapsilta pyörät pois sanoen "Te ette kuitenkaan ymmärtäisi näitä sääntöjä, vaikka teille puhuisi mitä kieltä." Lapset suuntasivat muualle ja yrittivät hetken päästä palata pyöräilemään. Lastenhoitaja kielsi heitä edelleen. Tällaista käytäntöä ei noudatettu kantasuomalaisen lasten kanssa. Tilanne ratkesi lopulta sillä, että päiväkodin henkilökunta saa "levätä" pyörättöminä perjantaina ja pihalle asennettiin nuolet osoittamaan pyöräilysuuntaa. Edelleen pyöriä saa kääntää, mutta pikkujalkaa kaikki ovat tottuneet tilanteeseen. Otin asian puheeksi lastenhoitajan

kanssa ja hän totesi, ettei lasten taustalla ollut hänestä asian kanssa mitään tekemistä. Minusta sillä oli, mutta emme jääneet kiistelemään asiasta enempää. (S2)

Varhaiskasvatuksen työntekijät ovat myös käyttäytyneet rasisisesti suoraan ja näkyvästi. Esimerkiksi erään vastaajan näkemyksen mukaan Lähi-itä-taustainen työntekijä oli joutunut niin usein rasismiin kohteeksi, että oli ”katkeroitunut” ja alkanut itse kohdella muita syrjivästi. Kertomusten mukaan myöskään kaikki lapset eivät saa lakien ja sopimusten määrittämää yhdenvertaista ja oikeudenmukaista kohtelua. Omia ennakkoluuloja on saatettu jakaa varsin avoimesti lasten kuullen tai jopa lapsiin kohdistuen. Eräässä kertomuksessa tuotiin ilmi, kuinka työntekijä puhui kovaan ääneen kaikkien lasten kuullen, kuinka tiettyä kansallisuutta edustava lapsi on ylimielinen ja hemmoteltu, ja yleistää nämä piirteet osaksi kaikkia kyseisen kansalaisuuden edustajia. Lisäksi työntekijä puhuu lasten kuullen ivallisesti kyseisen perheen avunpyynnöstä. Perhe oli pyytänyt neuvolakäynnin järjestämistä varhaiskasvatuksen kautta, sillä he eivät välttämättä tienneet, kuinka neuvola-asiat hoidetaan. Vastaaja oli ottanut asian lempeästi puheeksi kyseisen työntekijän kanssa. Erään kertomuksen mukaan työntekijä oli harmistunut nähdessään aloittavien lasten listalla romaniperheeseen viittaavan nimen. Työntekijä oli tuonut ilmi ennakkoluulojaan, joiden mukaan yhteistyö romanien kanssa ei suju. Toisen kertomuksen mukaan työntekijät olivat ajatelleet romaneja varkaina.

Eräässä kertomuksessa kuvailtiin kesäistä uloslähtötilannetta, jossa oli huolehdittu, että lapsille laitetaan aurinkorasvaa ja hattu päähän. Yksi työntekijöistä oli sanonut lapselle, ettei tämän tarvitse laittaa aurinkorasvaa tumman ihonsa vuoksi. Vastaaja kuvaili häkeltyneensä ja kertoneensa tilanteesta lapsille yhteisesti, että kaikki laittavat aurinkorasvaa ja hatut päähän. Tämä on tilanne, jossa työntekijä on tehnyt johtopäätöksen lapsen aurinkorasvan tarpeesta ihonväriin perustuen. Rasistinen toiminta on saattanut olla tuottajalle itselleen tiedostamatonta. Rasismi saattaa ilmetä piilorasismina epäselvästi ymmärrettynä. Esimerkiksi seuraavassa otteessa vastaaja on jäänyt jälkeensä pohtimaan tapahtumaa.

Kerran, kun vedin lapsia pulkassa eräs avustaja ohikulkiessaan sanoi minulle outoon sävyyn: ”Sulla onkin tollanen värikäs kyyti”. Vastasin vaan naurahdellen ”Joo”, enkä ymmärtänyt pointtia. Aloin sitten miettiä kommenttia tarkemmin ja huomasin molempien pulkassa istuvien lasten olevan tummaihoisia. Ajattelen hänen mahdollisesti tarkoittaneen heitä. (VO12)

Lapsen tuottamaa rasismia kuvailtiin kertomuksissa avoimena toimintana. Monesti lasten nähtiin oppineen rasisisen käytöksen ja ajattelutavan kasvatuksen myötä. Kertomuksissa

lapsen tuottama rasismi kohdistui vertaisiin, eikä aikuisiin kohdistuvaa rasismia mainittu. Yhtäältä lapsesta lähteviä rasimitapauksia kuvailtiin paljon, mutta toisaalta osa varhaiskasvatuksen ammattilaisista kertoi, etteivät olleet havainneet rasismia tapahtuvan lasten toimesta. Lasten kesken ilmenevä rasismi oli joko sanallista tai sanatonta. Kuviosta 5 voi nähdä, että olen jakanut lasten tuottaman rasismin tämän perusteella näihin kahteen kategoriaan.

Mieleeni tuleva rasismiin liittyvä asia tapahtui kerran lounaalla.

Maahanmuuttajataustainen lapsi puhui ruokapöydässä omaa kotikieltään [afrikkalaisikieli], jonka jälkeen hänen vieressään oleva lapsi (5v) tokaisi ”mitä se siinä solkottaa, puhuisi suomea, kuten me muut”. (VO10)

Rasismiin liittyvä tilanne on tapahtunut useamman kerran aamupiirillä.

Maahanmuuttajataustaisista lapsista, jotka ovat ihonväritään tummia, ovat saaneet kuulla toisten lasten suusta ”haisevansa”. Kukaan muu ryhmän lapsi ei ole kohdannut tällaista, vaikka ryhmässä on muitakin maahanmuuttajataustaisia, mutta he eivät ole tummaihoisia. (VO10)

Edellä mainitut tapahtumat ovat sanallisesti tuotettuja. Lapset ovat puhuneet rasistisesti kielestä tai tuoneet esiin miellelyhtymiä ihonsävyn ja ulosteen tai hajun yhteyksistä. Eräässä kertomuksessa tummaihoisen lapsen tullessa uutena ryhmään lapset tekivät heti havaintoja siitä, että uudella tulokkaalla on saman sävyinen iho kuin jollakin ennestään ryhmässä olevalla lapsella. Lapset päätyivät myös kutsumaan uutta lasta kyseisen ennestään ryhmässä olevan lapsen nimellä. Uuden lapsen tullessa ryhmään lapset siis tekivät havainnon tämän ihonväristä, liittivät piirteen aikaisemmin havaittuun asiaan toisesta lapsesta ja lopuksi yhdistivät heidät keskenään samanlaisiksi. Toisessa kertomuksessa vastaaja oli kuullut kollegaltaan lapsen käyttäneen n-sanaa, mutta muuten sen käyttöä ilmenee varhaiskasvatusympäristössä ammattilaisten kertomusten mukaan melko vähän. Ei-valkoiisiin ja maahanmuuttajataustaisiin lapsiin saattaa kohdistua myös sanatonta syrjintää, kuten leikin ulkopuolelle jättämistä ja välttelemistä. Ei-valkoisen lapsen viereen ei esimerkiksi suostuta istumaan, ja eräässä tilanteessa ei-valkoinen lapsi on ajatellut toisen pelkäävän itseä. Lisäksi joitain lapsia ei kutsuta syntymäpäiville tai vapaa-ajan viettoon taustan tai ulkoisen ominaisuuden perusteella.

Joissain kertomuksissa tuotiin ilmi, että lasten tuottamaa rasismia on havaittu hyvin vähän, jos ollenkaan. Esimerkiksi tilanteessa, joissa rasismia olisi voinut ajatella olevan, oli arvioitu sen

olevan vain lasten luonnollista pohdintaa. Lapset ovat luonnostaan uteliaita ja puhuvat avoimesti ihonväreistä ja erilaisuudesta hyvässä hengessä. Lisäksi kertomuksista kävi ilmi, että rasismia ei juurikaan ole nähty esiintyvän lapsiryhmissä, jotka ovat kulttuurisesti, kansallisesti ja kielellisesti hyvin moninaisia. Toisaalta kertomuksissa ilmeni myös sellainen ajatus, etteivät lapset kiinnitä huomiota ihonväriin, ja mikäli keskustelua ihonväristä ilmenisi, siitä puhuttaisiin avoimesti.

Olen itse työskennellyt reilu vuoden samassa ryhmässä ja ryhmässämme yli puolella on kulttuuritaustaa myös muualta kuin Suomesta. Ryhmässämme ei mielestäni näy rasismia, sillä täällä ja tällä alueella erilaiset taustat ovat todella yleisiä. Lapset saattavat ihmetellä esimerkiksi erilaisia ihonvärejä, mutta ei rasistisessa mielessä. (VO8)

Käsittelen vanhempien tuottamaa rasismia sekä yksilö- että perhetasolla. Joissain tapauksissa rasismi näkyi yksilön tai perheen tuottamana, ja rasismin kohteena saattoi olla sekä yksilö että perhe. Vanhempien ja perheiden tuottaman rasismin kerrottiin kohdistuneen joko työntekijään, ryhmän lapseen taikka toiseen vanhempaan tai perheeseen. Vanhemman tuottama rasismi näkyi kertomuksissa suorana ja avoimena. Rasismi saattoi myös olla tahatonta ennakkoluuloista lähtevää toimintaa. Vanhempien työntekijöihin kohdistama rasismi ilmeni kertomusten mukaan rodullistamisena ja ennakkoluuloisina oletuksina. Monikulttuuriseksi ja nuoreksi itseään kuvaileva vastaaja kertoo kerran erään huoltajan kysyneen opettajaa ja yllättyneen, kun vastaaja itse olikin opettaja. Vastaajan mukaan hänen kollegansa on vaalea, iäkkäämpi suomalainen, jonka pohjalle vanhempi oli perustanut oletuksensa työntekijöiden ammattiryhmästä.

Ensimmäinen muistikuvani rasismista on, kun olin lastentarhanopettaja ja monikulttuurisessa ryhmässäni oli perhe, joka toi toistuvasti ennakkoluuloisin kommentein esille Suomen ja suomalaisuuden parhautta. Yhtenä iltapäivänä muualta muuttanut silloinen mieheni toi poikamme loppupäiväksi sovitusti ryhmäämme ja hän sattui tulemaan yhtä aikaa tämän toisen perheen isän kanssa päiväkodin pihaan. Tällöin tämä perheen isä tuli kysymään minulta tarviinko puolustusta. Olin äimän käkenä, että mitä tapahtuu, mutta hän oli kokenut mieheni uhaksi ja tarjoutui puolustamaan minua. Yritin selittää tilannetta, jolloin hän sanoi: ”No mistä näistä mutiaisista tietää”. Käsittelimme kyseisen isän kanssa asiaa vielä useasti myöhemmin. (Kieku)

Kertomuksissa työntekijöihin kohdistuva rasismi näkyi tietynlaisina tiedostamattomina ennakko-oletuksina, mutta myös suorina vihaisina kohtaamisina. Yhden kertomuksen mukaan eräät vanhemmat olivat kieltäneet ryhmän hoitajaa olemasta tekemisissä oman lapsensa kanssa. Sekä vanhempi että työntekijä olivat ulkoisilta piirteiltään ei-suomalaisia ja käyttivät hijabia. Myös tällaiset suomalaisesta valtakulttuurista eroavien henkilöiden väliset kiistat saatetaan kertomusten mukaan nähdä rasismina. Toisaalta tällaisten tilanteiden synty ymmärrettiin myös muun kuin rasismin kautta, kuten eri kansoihin liittyvistä konflikteista johtuviksi.

- - kurdi -taustaisen pojan vanhemmat kielsivät lapsensa leikkivän turkkilaisten ja irakilaisten kanssa. Tällaisia tapauksia on aika ajoin ja yleensä ne liittyvät lähtömaiden konflikteihin ja siitä liittyviin kaunoihin ja ennakkoluuloihin. Tai sitten ihan vain vanhempien ennakkoluuloihin, joita lapset sitten käyvät läpi. (Kieku)

Jotkut vanhemmat ovat ilmaisseet avoimesti rasistisia tai vihaisia ajatuksiaan kohdistuen ryhmän lapsiin. Vanhemmat saattavat esimerkiksi kysellä henkilökunnalta ei-valkoisista lapsista ja puhua heistä ikävään sävyyn. Valloillaan sanotaan myös olevan ennakkoajatus siitä, että työ on varmasti raskasta johtuen erityisesti maahanmuuttajaperheiden lapsista. Eräässä kertomuksessa vanhempi oli ollut lapsensa kanssa tutustumassa päiväkotiin. Vanhempi oli pysähtynyt ovensuuhun ja ei-valkoisia lapsia osoittaen kysynyt epäinhimillistävasti henkilökunnalta, että tulisiko ”näitä” vielä enemmän.

5.2.2 Käsitukset rasismin muutoksista varhaiskasvatuksessa

Vastaajat kokivat, että suora ja avoin rasistinen käytös on vähentynyt ajan myötä. Muutoksiin ovat saattaneet vaikuttaa kertomusten mukaan viisi asiaa: 1. monikulttuurisuuden ja siihen liittyvän tiedon lisääntyminen, 2. kommunikaatiovälineiden kuten tulkkipalveluiden ja 3. muiden materiaalien lisääntyminen, 4. varhaiskasvatusalan ammatillisuuden muutos sekä 5. muutos julkisessa keskustelukulttuurissa sosiaalisen median myötä. Vastaajat näkivät rasismiin liittyvän keskustelun lisääntyneen ja kertoivat sen olevan keskustelun aiheena enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Tarjolla on entistä enemmän materiaaleja, kuten kirjoja ja leluja sekä rasismiin ja monikulttuurisuuteen liittyvää koulutusta. Myös tulkkipalvelujen saatavuuden nähdään vaikuttaneen rasismin vähentymiseen paremman vuorovaikutuksen johdosta.

Rasismista keskustellaan omasta mielestäni enemmän tänä päivänä kuin koskaan ennen. Se on hyvin räjähdysherkkä aihe, jota tulee käsitellä huolella ja sensitiivisesti. Välillä sitä itsekin pelkää, ettei vahingossa käytä vääriä sanoja tai ilmaisuja. (VO2)

Vastaajien mukaan rasismi on ehkä muuttanut muotoaan, mutta ei toki kadonnut. Ennen saattoi esiintyä suoraa rasistista puhetta, mutta nykyään siihen ei vastaajien mukaan juurikaan törmätä. Eräs vastaaja ajattelee, että avoimen rasismin vähenemisen taustalla saattaisi olla myös enenevästi työntekijöiden työminän ja kotiminän erottaminen toisistaan, jolloin mahdollisesti omat ideologiset asenteet pidetään piilossa töissä. Vastaaja kuitenkin lisää, että sellaiset asenteet saa kyllä lopulta kaivettua esiin. Kertomuksissa pohdittiin myös sosiaalisen median ja julkisen keskustelun tuomaa muutosta rasismiin varhaiskasvatuksessa. Yhtäältä sosiaalinen media on lisännyt ihmisten tietoisuutta sorrosta ja ymmärrystä marginaalissa olevien tilanteesta, mutta toisaalta se on luonut alustan puhua ”mitä sylki suuhun tuo” ja näin vahvistanut negatiivisia asenteita ja mahdollisesti lisännyt rasistista käytöstä myös muualla.

Eräs vastaaja on havainnut varhaiskasvatuksen henkilöstön monikulttuuristuneen viime aikoina. Hän kertoo huomanneensa ennakkoluuloja esiintyvän kaikissa riippumatta taustasta ja omasta kulttuurista poikkeavista henkilöistä on puhuttu ikävämmin, mitä vastaaja on aikaisemmin kuullut. Hänen mukaansa rasismi ja ennakkoluulot kohdistui ennen enemmän ihonväriin, kun taas nykyään rasistista kohtelua voi saada osakseen sellainen työntekijä, joka puhuu huonosti suomea. Kiireen keskellä ei jakseta selittää juurta jaksain, mitä tarkoitetaan ja siksi huonon kielitaidon omaavaa työntekijää kartetaan.

5.2.3 Rasismin käsittely ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksessa

Rasismin käsittelyä ja siihen puuttumista käsiteltiin kertomuksissa sekä työyhteisön kesken tehtävänä asiana että lasten kanssa käsiteltävänä aiheena. Rasismin käsittelyllä tarkoitan varhaiskasvatuksen antirasistista työtä, joka vähentää ennakkoluuloja ja ennaltaehkäisee rasismia. Rasismiin puuttumisella tarkoitan tekoja, jotka lähtevät ryhmässä ilmenneestä rasistisesta tapahtumasta. Käyn ensin läpi käsittelyyn liittyviä kertomuksia, ja sen jälkeen puhun rasismiin puuttumisesta. Olen jakanut kertomuksissa esiintyneet rasismin käsittelyä kuvaavat näkemykset kolmeen kategoriaan: monikulttuurisuus- ja tasa-arvokasvatukseen, kirjattuihin kiusaamista koskeviin sääntöihin sekä rasismin käsittelemättömyyteen (ks. kuvio 6).

Monikulttuurisuus- ja tasa-arvokasvatus
Kiusaamista koskevat säännöt
Ei rasismien suoraa käsittelyä

Kuvio 6: Varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemykset siitä, miten rasismia käsitellään varhaiskasvatuksessa.

Kertomuksissa rasismia oli käsitelty monikulttuurisuus- sekä tasa-arvokasvatuksen keinoin. Suurimmaksi osaksi vaikuttaa siltä, että rasismia käsitellään varhaiskasvatuksessa pitkälti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ajatuksen kautta. Näkemys on, että kaikkia tulee kohdella tasapuolisesti ja kaikki ovat oikeutettuja laadukkaaseen kasvatukseen ja hoitoon, jolloin tällaisella näkemyksellä ajatellaan olevan vaikutuksia oleellisesti myös rasismien ehkäisyyn. Kasvatustoiminta päiväkodeissa on sisältänyt enimmäkseen lasten kanssa yhdessä keskustelua siitä, miksi jokainen meistä näyttää erilaiselta ja on erilainen kuin muut sekä puhuttu siitä, että jokainen on arvokas omana itsenään ja että kaikilla tulisi olla samat oikeudet lähtökohdistaan huolimatta. Kertomuksissa painotettiin myös aikuisen oman esimerkin merkitystä monikulttuurisuus- ja tasa-arvokasvatuksessa. Eräiden vastaajien mukaan lapsia ohjataan hyväksymään erilaisuutta ja kasvatetaan ymmärrystä erilaisuudesta tutustumalla eri kulttuureihin ja valtioihin. Lapsille on myös esimerkiksi havainnollistettu, mitä haasteita valtakielttä osaamaton lapsi voi kohdata tullessaan päiväkotiin. Lisäksi päiväkodeissa kuunnellaan lauluja ja satuja eri kielillä, jotta lapsille havainnoituisi miten vaikeaa on ymmärtää kieltä, jota ei osaa. Joissain päiväkodeissa eteiseen laitetaan ”tervehdykset” lasten perheissä käytettävillä kielillä. Joskus myös vanhempia on osallistettu monikulttuurisuuskasvatukseen, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

Eräs Kiinasta Suomeen avioitunut oleva äiti kävi lapsensa eskariryhmässä ”opettamassa” omaa äidinkieltään lapsille ja lapset olivat tohkeissaan oppimistaan uusista sanoista. Kaikki tämäntyyppinen toiminta on mainio keino varhaiskasvatuksessa ohjata lapsia jo pieninä suvaitsevaisuuteen. (VL2)

Monikulttuurisuus- ja tasa-arvokasvatuksen lisäksi rasismien käsittelyyn koettiin liittyvän työyhteisöissä kirjatut säännöt liittyen kiusaamisen ehkäisyyn ja näin välillisesti myös rasismitapauksiin. Esimerkkinä mainittiin varhaiskasvatustyössä käytössä oleva Kiusaamisen ehkäisy suunnitelma, jossa oli kirjattuna toimenpiteet kiusaamisen ehkäisemiseksi. Vastaajat painottivat kiusaamisen ehkäisyn tärkeyttä sekä nollatoleranssia kaikenlaiseen kiusaamiseen varhaiskasvatustyössä. Jotkut vastaajat olivat syventäneet pohdintaansa rasismien käsittelystä, ja toivat erikseen esille, että rasismien ehkäisyyn liittyvän tasa-arvokasvatuksen työtapoja on käytetty, mutta rasismi-sanaa ei olla käsitelty varhaiskasvatuksessa. Tämä merkitsee siis sitä, että tasa-arvokasvatuksen ja rasismien välillä ajatellaan olevan välillinen yhteys, mutta suoraa rasismista puhumista ja rasismi-sanan käyttöä ei varhaiskasvatuksessa ole ollut.

Varhaiskasvatustyössä on lisäksi käytössä 'kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma', jossa on kirjattuna ylös toimenpiteet kiusaamisen ehkäisemiseksi. (VO1)

Emme ole käsitelleet rasismia millään tavoin aikuisten, emmekä lasten kanssa. (VO12)

Seuraavaksi käsitelen kertomuksista nousseita rasismien puuttumisen neljää eri kategoriaa: avointa keskustelua rasismitilanteen tunnistamisen jälkeen, henkilökunnan antirasistista koulutusta, esihenkilön ja kollegojen tukea sekä rasismien puuttumattomuutta (ks. kuvio 7). Vastaajat kertoivat tilanteen ilmetessä puuttuvansa rasismien lain sekä yhdenvertaisuus ja tasa-arvoperusteiden pohjalta. Vastaajat kertoivat pyrkivänsä kyseenalaistamaan ennakkoluuloja ja korjaamaan tilanteessa ilmenneitä seikkoja. Lisäksi he kertoivat näyttävänsä omalla esimerkillään sen, minkä koki oikeaksi. Myös esimiehen kanssa keskustelu nostettiin esiin.

Avoin keskustelu rasismista
Henkilökunnan antirasistinen koulutus
Esihenkilön ja kollegojen tuki
Ei rasismiin puuttumista

Kuvio 7: Varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemykset rasismiin puuttumisesta varhaiskasvatuksessa. Vastaajat korostivat välittömän puuttumisen tärkeyttä havaitessaan rasismia työpaikallaan. Osa vastaajista ei avannut kertomukseensa tätä enempää puuttumisen tapoja, kun taas osa toi tarkemmin ajatuksiaan esiin. *Avoin keskustelu* mainittiin erääksi keskeiseksi keinoksi rasismiin puuttumiseen varhaiskasvatuksessa. Keskustelua on käyty niin työyhteisön kesken kuin lasten ja perheiden kanssa. Lasten tuottamaan rasismiin on pyritty puuttumaan kertomusten mukaan välittömästi keskustelemalla, miltä toisesta lapsesta on tilanteessa tuntunut. Sitten asiaa on käsitelty lasten kanssa myös yhteisesti yleisemmällä tasolla muun muassa lukemalla kirjoja, joissa on tummaihoisia lapsia. Työyhteisössä on kertomusten mukaan toimittu kyseenalaistamalla rasistiset ulostulot. Vanhempia on yhtäältä tiedotettu asiasta ja pyydetty käsittelemään asiaa vielä kotona lapsen kanssa, ja toisaalta vanhempien ollessa rasismin tuottajia, on heille selvitetty varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteita ja rajoja. Kertomuksissa henkilökuntaa kuvailtiin valveutuneeksi, ja vanhempien kanssa oli käyty hyviä keskusteluita rasismin ilmetessä.

Siihen puututaan välittömästi. Keskustelu ja toisen asettaminen rasismia kohdanneen lapsen saappaisiin on ehdoton. Huoltajia tiedotetaan ja pyydetään, että asia käsitellään vielä kotona. Rasismista puhutaan avoimesti lapsille ja keskustellaan, kuinka omalla toiminnalla voi olla rasismia vastaan. (VO3)

Toiseksi varhaiskasvatuksen rasismiin puuttumisen tavaksi nousi *henkilökunnan kouluttaminen*. Vastaajien mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstölle on tarjolla paljon

vapaaehtoista rasminvastaiseen toimintaan liittyvää koulutusta sekä erilaista tasa-arvokoulutusta. Osassa paikoista koulutusta on käytetty henkilökunnan rassistiseen toimintaan puuttumiseen, ja tilannetta on yritetty korjata pidemmällä aikavälillä. Osa vastaajista on kokenut koulutuksen hyödylliseksi, kun taas muutaman vastaajan näkemyksen mukaan koulutus ei jalkautunut arkeen.

- - muistoni ovat noin 7–8 vuoden takaa, mutta silloin minulla oli kaksi isoa yksikköä, jossa kuulin toistuvasti stereotypista puhetta perheistä - ”kun ei ne tule ajoissa ja kun ei ne sitä ja tätä”. Lopuksi toisessa paikkaa pidimme pitkän koulutuksen, jonka yhtenä viikkotehtävänä oli kirjoittaa ennakkoluuloja anonyymisti kahvihuoneen purkkiin. Sitten kävimme väittämät kohta kohdalta läpi ja mietimme mikä asian taustalla voisi olla. Ei se tietenkään asiaa täysin korjannut mutta koin että sillä saimme selväksi, että oli asioita, joita pitää parantaa ja esimies pystyi tekemään selväksi mikä ei ole sallittua. Toisessa yksikössä missä oli vastaava tilanne, pidimme koulutuksia ja esimies keskusteli henkilökuntansa kanssa asiasta. (Kieku)

Kolmantena teemana kertomuksista nousi esiin *esihenkilön ja työyhteisön tuki*. Vastaajat kertoivat esihenkilön sekä muiden työyhteisön jäsenten olevan mukana rassistitapausten selvittämisessä. Esihenkilön kerrottiin olevan tukena niin työntekijöihin kohdistuvissa rassistisissa tilanteissa kuin lapsiin ja vanhempiin ja kohdistuvissa tilanteissa. Esimerkiksi joskus vanhempi saattoi ottaa työntekijöiden rassistisen toiminnan puheeksi varhaiskasvatuksessa, jolloin esihenkilön toiminta tilanteessa oli keskeistä. Myös muulla kollegiaalisella tuella kerrottiin olevan merkitystä rasismiin puuttumisessa.

Vaikka minun läsnä ollessani ei käytetäkään rassistisia ilmauksia, olen kuitenkin itse vähemmistön edustajana kuullut, miten minun uskonnollisista tunnuksista on käytetty loukkaavaa nimitystä selkäni takana. Asia oli kuitenkin edennyt eteenpäin ilman, että tiesin asiasta ja tämä osoittaa sen, että varhaiskasvatuksessa on tahtotilaa kitkeä pois vähemmistöihin liittyvä syrjivä puhe. Mielestäni osoitti rohkeutta ja oikeudenmukaisuutta puuttua asiaan ja toimia asiassa selkäni takana niin, ettei toiminta ollut vain hyssyttelyä. Loukkaavasti toiminut henkilö koki kuitenkin itselleen tärkeäksi mainita minulle saamastaan palautteesta kertoessaan minulle vaihtavansa yksikköä, koska ”ei saa olla oma itsensä” kyseisessä yksikössä. (VO11)

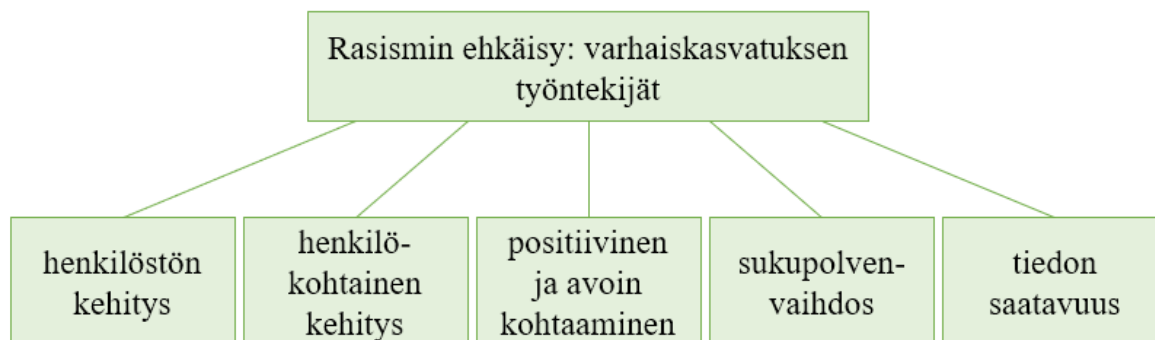
Neljäntenä teemana tuon esiin varhaiskasvatuksessa esiintyneet tilanteet, joissa rassistisiin puheisiin tai tilanteisiin *ei olla puututtu*. Kertomusten mukaan yleisimmät puuttumatta

jättämiset liittyvät työyhteisön sisäisiin rasistisiin keskusteluihin, mutta myös lasten kesken esiintyneeseen rasismiin puuttumisesta koettiin osaamattomuutta. Kollegojen rasistisiin puheisiin ei uskalleta puuttua tai rasismiin puuttuminen koetaan liian vaikeaksi. Yksi vastaajista kuvaili omaa kokemustaan niin, että kulttuurisiin ennakkoluuloihin puuttuminen on hieman helpompaa kuin ulkonäköön perustuvaan ennakkoluuloiseen keskusteluun liittyvät asiat. Hän kertoi, että kulttuurisiin tapoihin liittyvään puheeseen on helpompi tuoda puolustavia perusteluja, kun taas ulkonäköön liittyvään syrjivään puheeseen hän ei uskalla puuttua, vaikka omassa mielessään ajattelisi sen loukkaavaksi. Erään toisen vastaajan mukaan avoimeen rasismiin varmasti puututtaisiin, mutta varhaiskasvatuksessa rasismi on usein ”piilossa”. Eräässä kertomuksessa tuotiin myös esiin tapaus, jossa esihenkilöltä oltaisiin toivottu puuttumista vanhemman ja työntekijän väliseen rasistitilanteeseen, mutta esihenkilö ei ollut tehnyt mitään asian käsittelemisen eteen.

Lapsille opetetaan tasa-arvon periaatteita ja harjoitellaan erilaisuuden hyväksymistä ja arvostamista. Työyhteisön välisiin rasistisiin keskusteluihin ei olla puututtu. (VO9)

5.2.4 Rasismin ehkäisy varhaiskasvatuksessa

Haastattelussa oli apukysymys, joka käsitteli työntekijöiden näkemyksiä parhaasta rasismin ehkäisytavasta. Ajatuksia siitä, mikä toimisi parhaiten rasismin ehkäisyyn, nousi kertomuksista todella monia erilaisia. Olen jakanut ajatukset kertomuksista nousseisiin kolmeen pääluokkaan sen mukaan, ovatko kertomukset rasismin ehkäisystä liittyneet varhaiskasvatuksen työntekijöihin, lasten kanssa tehtävään työhön vai onko rasismin ehkäisystä puhuttu yleisellä tasolla. Käsittelen ensimmäisenä varhaiskasvatuksen henkilöstöön eli työntekijöihin liittyviä rasismin ehkäisyn ajatuksia. Kertomusten perusteella varhaiskasvatuksen henkilöstön kesken tehtävään rasismin ehkäisyyn liittyen nousi esiin viisi alaluokkaa, joita ovat 1. henkilöstön kehitys sekä tätä yksilöllisempi 2. työntekijöiden henkilökohtainen kehitys, 3. kyky kohdata toinen ihminen positiivisesti ja avoimin mielin, 4. varhaiskasvatuksen kentällä tapahtuva sukupolven vaihdos sekä 5. rasismiin liittyvän tiedon saatavuus.

Kuvio 8: Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset työntekijöiden kesken tehtävästä rasismin ehkäisytyöstä.

Yhdeksi tärkeäksi tavaksi ehkäistä rasismia kerrottiin *varhaiskasvatuksen henkilöstön kehitys*, johon sisällytän kertomuksista nousseet henkilöstön ja alan opiskelijoiden kouluttamisen rasismiin liittyvistä asioista sekä varhaiskasvatuksen tiimien tekemän arvotyön. Vastaajat kokivat, että rasismin ehkäisyyn toimisi parhaiten henkilöstön täydennyskouluttaminen aiheesta sekä jo alaa opiskeleville tarjottava koulutus. Kertomusten mukaan olisi tärkeää lisätä aihe osaksi alan opintojen opetussuunnitelmaa, jotta ymmärrys rasismista tavoittaisi mahdollisimman laajan joukon. Eräs vastaaja painotti sitä, että alan opiskelijoille ja työntekijöille tulisi antaa koulutusten kautta eväät oman rasismin ja käytöksen reflektointiin. Toinen vastaaja ajatteli, että koulutusten kautta saadaan työyhteisössä aikaan arvokeskustelua, eli työskennellään niin, että tullaan tietoisiksi omista arvoista ja näin rasismia voidaan lähteä ehkäisemään. Hänen mukaansa arvokeskustelu on myös hyvän tiimityön perusta. Erään vastaajan mukaan kouluttamisen olisi hyvä olla jatkuvaa, eikä kertaluontoista, ja sen tulisi pohjautua arjen tilanteisiin.

Jo alalle kouluttautuesssa olisi tärkeää olla osana opinto-ohjelmaa aiheita käsittelevä kurssi tai koulutus. Työelämässä olisi tärkeää olla tarjolla koulutuksia, joissa paneudutaan aiheeseen, ja jossa jokainen joutuisi reflektimaan omaa käytöstään ja mistä mahdollinen rasistinen käytös johtuu. (VO5)

Osassa kertomuksissa keskityttiin henkilöstön kehityksen sijasta enemmän *yksilölliseen kehitykseen*. Rasismin ehkäisyyn yhdeksi parhaaksi tavaksi ajateltiin työntekijöiden henkilökohtainen reflektio- ja kehittymistyö. Henkilökohtaiseen kehittymiseen liittyi omien ennakkoluulojen tiedostaminen sekä rasismiin liittyvän tiedon hankkiminen ja niiden kautta rasistisiin asenteisiin vaikuttaminen. Vastaajat painottivat sitä, että jokaisen tulisi rohkeasti tutustua ihmisiin, jotka tulevat erilaisista lähtökohdista ja ovat taustaltaan esimerkiksi eri etnisyyttä. Näiden lisäksi rasismin ehkäisyyn mainittiin oman valkoisuuden ja etuoikeuden

tunnistaminen ja tiedostaminen. Jos omaa etuoikeutta ei kykene näkemään, voiko myöskään itse tuottamaansa sortoa tiedostaa?

Rasismia tulisi purkaa ja tutkia erityisillä itsereflektiota ja itsekritiikkiä tukevilla malleilla, joissa valkoisen enemmistön etuoikeuksien tuntemusta voisi oppia tarkastelemaan niin, että ei-valkoisten vähemmistöjen kokemukset valottuisivat selkeämmin myös valtaväestölle. Valkoinen haavoittuvaisuus on arka aihe ja tulisi tehdä töitä sen eteen, että neutraali suhtautuminen yksilön taustoista riippuvista etuoikeuksista voitaisiin käydä keskustelua ja ratkaisukeskeistä työtä rasismia vastaan. Puheet täytyy näkyä myös teoissa. (VO11)

Ihmisten *positiivinen ja avoin kohtaaminen* nähtiin yhtenä tapana ehkäistä rasismia. Varhaiskasvatuksen työntekijän vuorovaikutustaidot ovat kertomusten mukaan keskeisessä asemassa kyvyssä kohdata toinen rohkeasti, avoimesti ja kuunnellen. Varhaiskasvatuksen työntekijän vuorovaikutustaidot ovat pedagogiikkaa, sillä lapset oppivat aikuisilta tavan toimia vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Pedagogisella vuorovaikutuksella nähtiin näin olevan merkitystä rasismien ehkäisyssä. Positiivinen ja avoin kohtaaminen kohdistuneena sekä perheisiin että lapsiin nähtiin tärkeänä toisen ymmärtämisessä ja omien erilaisuuteen liittyvien ennakkoluulojen purkamisessa.

Sittemmin työssäni jäi mieleen erään maahanmuuttajan kertoma kokemus; edes yksi hymy päivässä auttaa sopeutumaan, kotiutumaan. Se, että katsotaan silmiin ja hymyillään antaa kokemuksen hyväksymisestä, kunnioittavasta kohtaamisesta. Siitä on hyvä edetä ihmettelemään maailman menoa ja päästä yli erilaisuuden. Voidaan lyödä yläfemmaa ja todeta, että kukaan ei ole kummempi toistaan. (VO7)

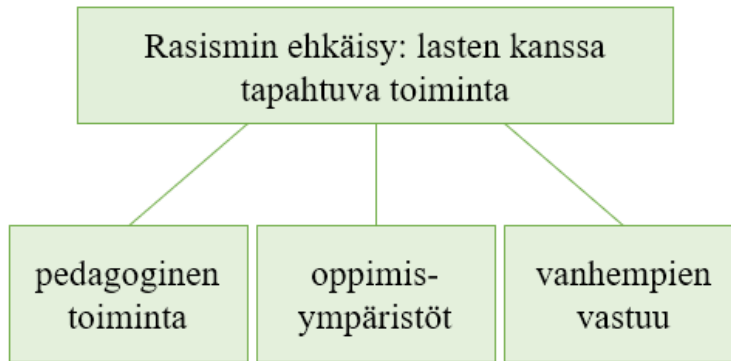
Rasismien ehkäisy nähtiin em. puheissa liittyvän varhaiskasvatuksen henkilöstön ominaisuuksiin ja kehitykseen. Eräästä kertomuksesta nousi kuitenkin esiin myös toisenlainen näkemys, jonka mukaan kehitystä ei tapahdu kovin nopeasti ja helposti. Näkemyksen mukaan vanhempaan sukupolveen liittyy ominaisuus, joka saattaa luoda esteitä rasismien ehkäisylle. Sen mukaan päiväkodeissa työskentelevä vanhempi sukupolvi ei ole kovin avoin tarkastelemaan omia ennakkoluulojaan, ja nuorempi sukupolvi nähdään avoimempina muuttamaan käsityksiään tiedon lisääntyessä. Vastaajien mukaan varhaiskasvatuksen kehitystyö saattaa kestää niinkin kauan, että varhaiskasvatuksen kentällä tapahtuu *sukupolvenvaihdos*. Tämän mukaan rasismien ehkäisy vaatisi siis uutta sukupolvea tekemään kehitystyötä.

Ajan kanssa tapahtuma pysyvä asennemuutos ja uusi sukupolvi. Itse koen, ettei tilanne tule helpottamaan vielä hetkeen. Monet vanhemmat yhteiskunnan jäsenet eivät ole muuttaneet käsityksiään, vaikka aihe on ollut isosti pinnalla jo pitkään. (VO9)

Lopuksi nostan esiin kertomuksissa kuvatun luokan, joka liittyy tarjolla olevaan tietoon ja sen saantiin. Tämä liittyy toki edellisiin kategorioihin kehityksestä sekä positiivisen, avoimen kohtaamisen tuomasta kokemuksesta, mutta ero on siinä, että tiedon saantia kuvataan enemmän passiivisen toimijuuden kautta. Kertomusten mukaan rasismien ehkäisy vaatisi siis sitä, että tietoa rasismista ja monikulttuurisuudesta olisi enemmän tarjolla ja se olisi paremmin saavutettavaa. Tiedon saanti erilaisista kulttuureista ja sekä molemminpuolinen erojen tiedostaminen ja hyväksyminen johtaisi vastaajien mukaan rasismien ehkäisyyn. On mahdollista, että rasismia käsittelevä tieto on eri tavoin saavutettavissa eri henkilöille, jos tarkastellaan esimerkiksi koulutustasoa, ammattiryhmää ja yhteiskunnallista asemaa. Esimerkiksi kielitaito määrittää sen, mitä tekstejä henkilöt pystyvät lukemaan. Rasismia käsittelevää kirjallisuutta on suomeksi saatavilla vielä niukasti.

Kokemukset ja tietoisuus siitä, että ihmisiä me olemme kaikki, ihonväriin tai muihin ominaisuuksiin katsomatta. Tietoisuus erilaisista kulttuureista auttaa myös rasismien ehkäisyssä. (VL3)

Rasismien ehkäisyyn nousi tekstistä myös lasten kanssa tehtävä työ, jonka olen jakanut kolmeen eri alaluokkaan. Kertomuksissa ehdotettiin rasismien ehkäisyyn yhtäältä tietynlaista pedagogista kasvatustoimintaa, mutta toisaalta myös monipuolisen oppimisympäristön huomioimista sekä lasten vanhempien vastuuta. Rasismia ehkäiseväksi pedagogiseksi toiminnaksi mainittiin erilaisuuden ja tasa-arvon käsittely, tunnekasvatus sekä ilmaisu ja leikki.

Kuvio 9: Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset lasten kanssa tehtävästä rasismien ehkäisystä.

Vastaajien mukaan pienten lasten kanssa tulee käsitellä erilaisuutta ja tasa-arvoa ikätason mukaisesti. Heidän mukaansa tällainen toiminta rikkoo ennakkoluuloja, ja lapset oppivat jo pienestä pitäen arvostamaan ihmisiä sellaisina kuin he ovat. Erään vastaajan mukaan aikuisen esimerkki toimii hyvänä tapana ehkäistä rasismia lasten keskuudessa. Myös tunnekasvatus sekä kiusaamisen ehkäisyn menetelmät mainittiin kertomuksissa useaan otteeseen rasismien ehkäisytapoina. Lasten saadessa tietoa moninaisuudesta sanottiin mahdollisten ennakkoluulojen ja erilaisuuden pelon vähenevän. Varhaiskasvatuksessa saatettiin esimerkiksi tutustua ryhmän lasten perheisiin ja kulttuureihin. Kuten rasismiin puuttumisessakin, hyvänä rasismien ehkäisyn metodina pidettiin lasten kanssa avointa, rehellistä ja lämmintä keskustelua moninaisuudesta. Lasten kanssa keskusteltaessa voitiin pohtia yhtäältä moninaisuuden parhaita puolia sekä toisaalta sen ikävämpiä puolia, kuten rasismia. Erään vastaajan näkemys pedagogiseen toimintaan oli kuitenkin edellisiä kehollisempi. Se keskittyi muun muassa kielenoppimisen tukemiseen ja korosti leikin merkitystä varhaiskasvatuksessa ja rasismien ehkäisemisessä.

Työssä lapsiryhmän kanssa suosittelen laulamaan, musisoimaan, tanssimaan paljon - ihan joka päivä. Laulaminen on luontaista, laulu on vakuuttavampaa kuin puhe. Aina käy niin, että lapsi alkaa laulaa kotona ja siinä sitten riemuitaan vanhempien kanssa. Rytmikkäät rallatukset yhdistettynä liikuntaan, hokemat. On iso kynnyks sanoa jotain ääneen suomeksi...ensin se voi olla nimi ja kavereitten nimet leikkiin liitettyinä. Sanoa jotain ääneen, saada äänensä kuuluville. Jospa ensin äännellään kuin eläimet tai tuuli. Jokapäiväiset fraasit, tervehdykset, kiitos, ole hyvä, anteeksi. Sanat vahvistettuna viittomiin, kuviin. - - Leikki on tärkeintä. Leikissä osallisuus ja ilmaisu ja vuorovaikutus on aidoimmillaan. Leikin ajan, tilan ja rauhan turvaaminen sekä

sopiva tuki ja rikastaminen on ymmärrettävä. Leikki on arvoista ensimmäinen sekä turvallinen, hyväksyvä ilmapiiri. Ryhmäytymistä on osattava tukea ja ohjata. Menetelmiä riittää. (VO7)

Toisena asiana kertomusten mukaan rasismien ehkäisyyn toimii se, että varhaiskasvatuksessa kiinnitetään huomiota oppimisympäristöihin. Oppimisympäristöjä ovat fyysinen ympäristö, joka käsittää ne fyysiset tilat ja alueet, joissa lapsi kasvaa ja oppii, sosiaalinen ympäristö, joka kattaa tilan ja ihmiset, johon lapsi on jatkuvassa vuorovaikutuksessa, sekä psyykkinen oppimisympäristö, joka käsittää sen psyykkisen ilmapiirin, jossa lapsi kasvaa ja kehittyy (Helenius & Lummelahdi, 2013). Kertomuksissa rasismien ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksen oppimisympäristön tulee tarjota moninaisia pedagogisia materiaaleja, kuten erilaisia leluja ja tarvikkeita. Vastaajat esittivät myös toiveita, joiden he arvelivat vaikuttavan rasismien ehkäisyyn. Palveluntarjoajan, kuten kaupungin, olisi hyvä tarjota lapsille suunnattua moninaista kulttuuritarjontaa, kuten teattereja, taidetta, projekteja sekä teemaviikkoja. Lisäksi varhaiskasvatuksen tulisi tehdä yhteistyötä erilaisten järjestöjen kanssa, joissa moninaisuus on edustettuna.

Erilaisuudesta puhuminen, lapsiryhmän ryhmäyttäminen, ryhmän lasten kulttuureihin ja kansalaisuuksiin tutustuminen sekä tunnetaitojen opettaminen ovat mielestäni ne tärkeimmät keinot rasismien ehkäisyssä. Kun asioista on oikeaa tietoa ja tuntemusta, se ei enää tunnu niin pelottavalta eikä tarvitse turvautua ennakkoluuloihin ko. asiasta. (VO1)

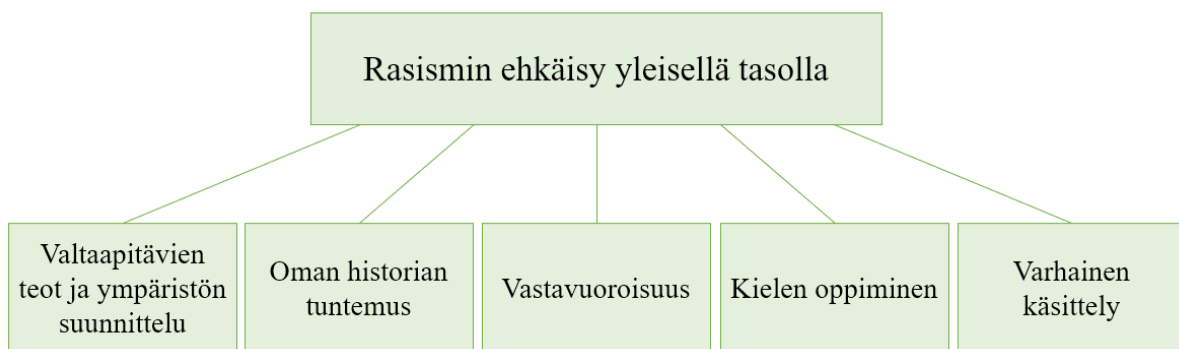
Vastaajien mukaan turvallisesti ryhmäytyneessä ryhmässä tapahtuu oppimista, leikin kehittymistä ja kiusaaminen vähenee. Kertomusten mukaan lasten ryhmäytymisellä ja yhteenkuuluvuudella ajateltiin olevan merkitystä rasismien ehkäisyssä. Lasten ryhmäyttäminen on osa sosiaalisen oppimisympäristön rakentamista. Ryhmäyttäminen tai ryhmäytyminen tarkoittaa useimmiten sitä, että jokainen ryhmän jäsen tulee osaksi ryhmää tuntien yhteenkuuluvuutta muihin ryhmän jäseniin. Varhaiskasvatuksessa kasvatushenkilökunta pyrkii ryhmäyttämällä tietoisesti vaikuttamaan siihen, että jokainen lapsi tuntee olevansa osa ryhmää, eikä kukaan jää syrjään tai ulkopuoliseksi leikeistä ja toiminnoista.

Kolmantena kertomuksista nousi esiin lasten vanhempien ja perheiden vastuu rasismien ehkäisyssä. Vanhemmilla ajateltiin olevan suuri vastuu siinä, millaista esimerkkiä he näyttävät lapsilleen vuorovaikutuksesta ihmisten kanssa. Vanhempien käyttäytymismallien ja puhutavan ajateltiin pitkälti vaikuttavan siihen, miten lapsi ajattelee ja toimii. Vastaajien

mukaan yhtäältä perheiden pelot ja ennakkoluulot sekä toisaalta rohkea ulospäinsuuntautuneisuus heijastuvat lapsessa. Yhtäältä ajatellaan, että varhaiskasvatuksen työntekijöille tulisi tarjota riittävät taidot perheiden kohtaamiseen, ja toisaalta myös perheille tulisi selventää varhaiskasvatuksen arvopohjaa ja käytäntöjä.

Vanhemmilla on iso vastuu siinä, millaista esimerkkiä he näyttävät lapsilleen, miten puhuvat muista ihmisistä tai käyttäytyvät muita kohtaan. (VO2)

Olen käynyt läpi varhaiskasvatuksen henkilöstön kahdenlaista näkemystä siitä, mikä heidän mielestään olisi paras tapa ehkäistä rasismia. He ovat ajatelleet rasismien ehkäisyyn lähtevän henkilöstöstä, mutta myös lasten kanssa käytettävistä työtapoista. Seuraavaksi käsittelemme vielä kertomuksista nousseita ajatuksia rasismien ehkäisyyn, jotka voi luokitella enemmän yleiseltä tasolta lähteviksi teemoiksi. Näissä kertomuksissa tuotiin esille sitä, että rasismien ehkäisy lähtee parhaiten valtaapitävien päätöksistä ja teoista sekä ympäristön suunnittelusta kohtauksia tukevasti. Kertomuksissa mainittiin rasismien ehkäisytapana myös oman historian tuntemus sekä vastavuoroinen vuorovaikutus ja toiminta. Lisäksi kielen oppimisella sekä rasismien varhaisella käsittelyllä nähtiin yhteys rasismien ehkäisyyn tai vähintäänkin vähenemiseen. Näitä viittä alaluokkaa käsittelemme seuraavaksi.

Kuvio 10: Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitykset yleisellä tasolla tehtävästä rasismien ehkäisytyöstä.

Ensimmäisenä nostan kertomuksista esiin *valtaapitävien teot sekä ympäristön suunnittelun*. Vastaajan mukaan tehokkain tapa ehkäistä rasismia olisi se, että yhteiskunnassa valtahierarkiassa ylhäältä alaspäin tehdään selväksi, ettei rasismi ja rasistiset teot ole sallittuja ja niistä seuraa rangaistus. Hänen mielestään rasismien ehkäisytyön tulisi lähteä jo valtion poliittisista puheista, kaupungin tai kunnan poliittisista puheista, jolloin vaikutus leviäisi kentän tasolle. Lisäksi vastaaja painottaa sitä, että ympäristön suunnittelussa ja

rankentamisessa tulisi huomioida se, kuinka luoda tiloja, jotka mahdollistavat ihmisten kohtaamisen.

Tämän lisäksi ajattelen että rasismi vähenee, kun ihmiset ja kulttuurien erot tulevat tutuiksi. Siksi minusta on hyvä että palveluiden ja kaupunkien suunnittelussa huomioidaan kohtaamiset ja että ne joilla on mahdollisuus, eli varhaiskasvatus sekä koulu, järjestävät näitä kohtaamisia, joissa tullaan tutuiksi ja huomataan että ei me niin erilaisia olla. Lisäksi mielestäni ihmisen on hyvä tuntea historiansa ja varsinkin se miten Suomi on ajan saatossa muokkautunut ja että olemme hyvinkin monikulttuurinen kansa, jonka kieli on myös muokkautunut monen kaksikielisen ihmisen toimesta. (Kieku)

Vastaaja mainitsee kertomuksessaan toisen tekstistä nostamani luokan, *oman historian tuntemuksen*. Oman historian tuntemuksella ajatellaan olevan yhteys siihen, miten rasismia voidaan ehkäistä. Kolmantena nostan esiin kertomuksissa ilmenneen luokan, joka liittyy enemmän ihmisten toimintaan. Sen mukaan *vastavuoroisuudella* on merkitystä rasismin ehkäisyssä. Vastaajan mukaan molemmilta osapuolilta (tarkoittaen rasismin tuottajaa ja vastaanottajaa) vaaditaan kompromisseja sekä avointa keskustelua. Hänen mukaansa toista on helpompi ymmärtää, kun on tietoa toisen taustoista ja kokemuksista, ja tämä vuorostaan edistää rasismin vähentämistä. Tässä yhteydessä nousee esiin myös neljäs luokka, jonka mukaan *kielen oppimisella* on yhteys rasismin ehkäisyyn. Kun on yhteinen kieli, koetaan vuorovaikutus helpommaksi. Vastaaja tarkoittanee kertomuksessaan kielen oppimista ei-suomalaisen henkilön puolelta kotoutumismerkityksessä, eikä mainitse suomalaisen kielitaidon lisäämistä.

Rasismin vähentämisessä tarvitaan vastavuoroisuutta; siinä vaaditaan molemmilta osapuolilta kompromisseja ja avointa keskustelua. Parhaiten oppii ymmärtämään toista, kun tietää hänen kokemastaan ja lähtökohdistaan. – – Kielen oppiminen on merkittävin tekijä pääsyssä osaksi yhteisöä ja positiivinen uteliaisuus sekä halu sopeutua unohtamatta silti omaa identiteettiään ja äidinkieltään. Se vaatii paljon, mutta uskon, että tämäntyyppisellä asenteella varustettu henkilö myös saa neuvoja ja apua niitä tarvitessaan. Toiselta osapuolelta puolestaan vaaditaan sen mieltämistä, että kukaan ei voi tietää eikä osata heti kaikkea, vaan kyseessä on pitkä prosessi.
(VL2)

Viidentenä kertomuksissa mainittiin se, että rasismien ehkäisyn ja muun ennaltaehkäisevän toiminnan tulisi tapahtua jo *varhaislapsuudessa*. Ihmiselämän ensimmäiset kuusi vuotta on muun muassa Maria Montessorin sanoin herkkyyksaika, jolloin lapsi oppii ja poimii tehokkaasti ympäristöstään, ja silloin rakentuu pohja lapsen identiteetille (Phillips, 1977). Vastaajat ajattelevat, että jo varhaisella iällä saatu malli suvaitsevaisuudesta vaikuttaa lapsen ajatteluun ja käytökseen. Eräs vastaaja kertoo, että mitä pienempänä ymmärtää kaikkien ihmisten arvon olevan sama esimerkiksi sukupuolesta, ihon väristä, iästä, kulttuuritaustasta sekä seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta, sitä vähemmän hän ajattelee rasismia esiintyvän.

Rasismien ehkäisyn, niin kuin muunkin ennaltaehkäisevän toiminnan olisi hyvä tapahtua jo varhaislapsuudessa. (VEO1)

6 Pohdinta ja johtopäätökset

Tutkimuksessa selvisi, että varhaiskasvatuksen ammattilaisilla oli keskenään melko samanlaisia käsityksiä siitä, millainen ilmiö rasismi on ja miten se näkyy varhaiskasvatuksessa. Yhdessä ääripäässä ammattilaiset tiedostivat omat ennakkoluulonsa ja reflektoinnin tarpeen. Toinen ääripää näki rasismin johtuvan sen kohteista. Tutkimus tuotti uutta tietoa siitä, ettei varhaiskasvatuksessa välttämättä käsitellä rasismia sillä tavalla, miten asiantuntijoiden mukaan tulisi, ja siihen puuttumiseen käytettiin yleensä esimerkiksi kiusaamistapauksissa käytettäviä menetelmiä.

6.1 Rasismi ilmiönä

Tutkimuksessa selvisi varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitys rasismista ilmiönä, mistä se johtuu ja mitä seurauksia sillä on. Ammattilaiset kuvasivat rasismia joko toimintana tai ideologiana. Olen havainnut tätä jakoa myös muissa yhteyksissä, ja se vaikuttaa olevan melko yleinen tapa jaotella rasismia. Toimintaan sisältyi tietyn ihmisryhmän kategorisointia ja yksilöiden arvottamista, syrjintää ja muuta epätasa-arvoista kohtelua. Toiminnaksi lukeutui määritelmäluvussa mainitsemani arjen rasismi, joka lähtee ennakkoluuloista ja asenteista ja näkyy rasistisena puheena, nimittelynä ja loukkaavana toimintana (Allport, 1985). Arjen rasismi voi yhtäältä olla hyvin loukkaavaa ja väkivaltaista toimintaa, mutta toisaalta se voi ilmetä myös hienovaraisena rodullistamisena (Essed, 1991).

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten käsitysten mukaan rasismi yhdistettiin herkimmin siihen, mikä on itselle näkyvintä. Tätä on tutkittu jonkin verran marginaalitutkimuksissa. Kuten eettisyyspohdinnassani mainitsin, Brunilan ja Isopahkala-Bouret'n (2014) mukaan valta-asemasta on haastava havaita sarron muotoja, kun taas marginaalissa olevien kyky ymmärtää sarron logiikkaa on hyvinkin syvää. Ammattilaiset ajattelivat useimmin rasismin suunnan menevän rasismin tuottajista kohti rodullistettuja, mutta esille tuotiin myös toisenlainen suunta, jonka mukaan rasismia kuvattiin tuottajakeskeisesti. Tässä käsityksessä rasismi olikin tuottajan itsensä nostamista valtahierarkiassa ylemmälle tasolle. Rasismin purkamisessa onkin tärkeää, että tarkastellaan niitä valkoisia vallanrakennelmia, jotka sitä ylläpitävät.

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten mukaan rasismi saattoi olla ideologiaa, johon sisältyi kaikenlaiset ennakkoluulot, asenteet sekä ajattelutavat liittyen ihmisten kulttuuriin, kieleen, etnisyyteen, ihon väriin ja uskontoon. Ryynänen (2020) on jakanut rasismin ideologian kolmeen osaan: erotteluun, ylemmyyteen ja epäoikeudenmukaisuuden oikeuttamiseen.

Erottelu on ikään kuin kategorisointia, eli ihmisten jaottelua ryhmiin, joita arvioidaan valtahierarkiassa eri tasoille. Ylemmyyteen liittyy me ja muut -ajattelutapa, jonka tarkoitus on toiseuttaa ihmisiä ominaisuuksien perusteella. Epäoikeudenmukaisuuden oikeuttaminen tuottaa rassistisia toimia kohti rodullistettuja. (Ryynänen, 2020.) Ryynäsen jakauksen osa-alueita on nähtävissä tähän tutkimukseen osallistuneiden ammattilaisten kertomuksissa.

Mielenkiintoista oli, että myös seksuaalisuuteen sekä ikään liittyvä syrjintä nähtiin yhdenlaisena rasismina. Erityisesti ”ikärasismi” on vakiintunut yleiseen käyttöön Suomessa. Tutkimuksen mukaan osa varhaiskasvatuksen ammattilaisista ei myöskään osannut tarkalleen sanoa, mitä rasismi on. Ryynäsen (2020) mukaan rasismin ymmärryksen häilyvyydelle on ainakin yksi syy. Rasismi -sanaa varotaan julkisessa keskustelussa, ja usein jopa tutkijat ovat saattaneet korvata sanan esimerkiksi syrjinnällä, ksenofobialla tai suvaitsemattomuudella yrittäen olla herättämättä vastareaktioita (Rastas, 2005). Rasismiasiantuntijoiden keskuudessa rasismi ikään kuin kattaa tietyt osat syrjinnän osa-alueista, muttei niitä voida pitää synonyymeinä. Syrjintä on useimmiten toimintaa tai toimimattomuutta, kun taas rasismi on enemmän sisäistynyttä ajattelutapaa, josta pieni osa ilmenee syrjintänä (Ryynänen, 2020).

Usein keskustellaan siitä, mikä on rasismia ja mikä muuta ennakkoluuloisuutta. Kuten aikaisemmin toin esille, tutkijoiden ja asiantuntijoiden mukaan rasismi liittyy historian sortoon sekä rotuun ja etnisyyteen liittyviin piirteisiin ja erityisesti ihmisiin, joiden kansat ovat kolonisoituja ja joihin kolonisaatio edelleen vaikuttaa negatiivisesti. Seksuaalisuus tai ikä eivät ole tiettyjen etnisyyksien yleisiä ominaispiirteitä eikä niihin ole historiassa kohdistunut samankaltaista sortoa, joten siksi niihin liittyvä syrjintä ei ole rasismia. Tutkimuksen mukaan valkoisten henkilöiden puhumiseen rasismista liittyy pelkoa toisen loukkaamisesta. Vaikuttaa siltä, että varhaiskasvatuksen ammattilaisilta puuttuu tieto rasismista ja osaaminen sen ehkäisyyn. Jos ammattilaiset saisivat antirasistista koulutusta sekä riittävät työkalut reflektointiin, rasismista puhuminen helpottuisi ja rasismia pystyttäisiin paremmin ehkäisemään varhaiskasvatuksessa.

Tutkimus selvitti, mistä rasismin ajatellaan johtuvan. Tuloksista kävi ilmi, että rasismin ajatellaan johtuvan sekä yksilöistä että rakenteellisista seikoista. Yksilöt nähtiin osatekijöinä rakenteiden rasismissa, mutta toisaalta rakenteet vahvistivat ja tuottivat yksilötason rasismia. Ihmisten tieto ja ymmärrys auttaa purkamaan rasismia rakenteellisella tasolla, mutta rakenteet myös luovat tietoisuutta ja ymmärrystä yksilötasolle. Tietoon ja ymmärrykseen liittyi ajatus vieraanpelosta sekä ”sivistymättömydestä”. Myös historian tuntemuksen puute saattoi

tulosten mukaan olla syynä rasismiin. Historian tuntemus saattaisi riippua siitä, kuinka paljon ihminen lukee erilaisia kirjoja tai on kiinnostunut aiheesta. Tähän taas saattavat vaikuttaa ihmisen yhteiskunnallinen asema, perhetausta tai vain mielenkiinto. Tieto rasismista ja historiasta ei siis välttämättä ole kaikille saavutettavissa. Tutkimuksen mukaan rasismi saattoi johtua sekä ihmisten sisäisistä biologisista taipumuksista ajatella ennakkoluuloisesti ja kategorisoida ihmisiä. Toisaalta rasismi oli myös ilmiö, jonka lapsi sisäisti sosiaalisesta ympäristöstään. Käsittelin juuri tätä aihetta Pienten lasten rasismi -luvussa. Yhtäältä kerroin lasten kykenevän erottamaan ihmisten erilaisia ominaisuuksia jo hyvin pienenä ja toisaalta ottavan sosiaalisesta ympäristöstään työkaluja ihmisten erilaisten ominaisuuksien käsittelyyn (Van Ausdale & Feagin, 2001).

Edellisistä poiketen eräänä rasismin syynä tutkittavat näkivät henkilöt, joihin rasismi kohdistuu. Länsimaisessa kulttuurissa tasa-arvon ja feminismin kysymyksiä käsitellään länsimaisen kulttuurin näkökulmasta, ja saatetaan ajatella, että muut kulttuurit tai uskonnot ovat haitallisia tai moraalisesti kyseenalaisempia kuin oma kulttuuri tai uskonto. Monesti ihminen ajattelee etnosentrisesti omasta valtiostaan ja oman kulttuurin olevan muita kulttuureja kehittyneempi tai ikään kuin parempi. Omasta kulttuurista saatetaan myös ajatella harhaisesti esimerkiksi tasa-arvoisena. Laajasti tarkasteltuna emme voi asettaa kulttuureja kehitys- tai paremmuusjärjestykseen, sillä kussakin uskonnossa ja kulttuurissa on omat rajoitteensa ja ihmisillä myyttiset mielikuvat kansastaan, joita on syytä tarkastella kriittisesti näkemyksiä muodostaessa. Lisäksi on syytä pohtia, missä määrin valkoiset tuottavat ja uusintavat yhteiskunnan rakenteita, jotka asettavat ihmisiä epäsuotuisiin elämäntilanteisiin ja tapahtumiin. Kertomuksissa mainittu asuminsegregatio on ollut paljon esillä julkisessa keskustelussa puhuttaessa maahanmuutosta ja kotoutumisesta. Tutkimuksen mukaan ammattilaisissa oli nähtävissä jonkinlaista kategorisoivaa ja ennakkoluuloista ajattelutapaa rasismin syihin liittyen, mitä jokainen vastaaja kuvaili, mutta suurin osa vastaajista ulkoisti itsensä näistä ajatusmalleista.

Tutkimuksen mukaan rasismista seuraa yksilöille muun muassa mielenterveysongelmia ja syrjäytymistä. Amerikkalainen psykoterapeutti Resmaa Menakem (2021) on perehtynyt rasismin trauman ylisukupolvisuuteen. Hänen mukaansa sukupolvittain toistuvat ja kumuloituvat traumat vaikuttavat ihmisten psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen tuhoisasti. Rakenteellisella tasolla rasismin koettiin uusintavan eriarvoisuutta ja epätasa-arvoisia valtarakenteita. Varhaiskasvatuksen ammattilaiset olivat myös sitä mieltä, että rasismi voi pahimmillaan johtaa sotaan. Ajattelun näiden seurausten linkittyvän rasismin syihin jossain

määrin loputtomana syklinä. Rasismin kohdistuessa ihmisiin heidän elämänlaatunsa heikkenee tuoden mukanaan erilaisia haasteita ja ongelmia yhteiskunnan jäsenenä toimimiselle. Kun näin käy, saattaa valta-asemassa olevissa ihmisryhmissä muodostua tutkimuksessa kuvailtuja erilaisia kategorisoivia oletuksia, jolloin sykli on valmis. Sen vuoksi hankalassa elämäntilanteessa olevien auttamisen lisäksi valkoisessa valta-asemassa olevien olisi tärkeä tehdä valkoisen ylivallan sekä omien ennakkoluulojen ja ajatusten reflektiotyötä.

6.2 Rasismin ilmeneminen varhaiskasvatuksessa

Tutkimuksesta kävi ilmi, että rasismi elää vahvana varhaiskasvatuksessa sekä aikuisten että lasten keskuudessa. Tulososiossa keskityin käsittelemään rasismin tuottajia ja sen kohteita, joten nyt syvennyn pohtimaan varhaiskasvatuksen ammattilaisten kuvailemia arjen tilanteita. Van Ausdalen ja Feagin (2001) mukaan aikuiset usein ajattelevat lapsen kehitystä perinteisestä kehityspsykologisesta näkökulmasta, jonka mukaan pieni lapsi ei vielä ymmärrä rotuun liittyviä asioita. Tutkijoiden mukaan aikuisilla on myös tapana havainnoida lasten toimintaa aikuiskontekstissa sekä aikuislähtöisesti. Koska tämän tutkimuksen aineisto kerättiin aikuisilta, oli aineisto myös sen mukainen. Aikuisten huomatessa lasten tekevän heidän mielestään jotain ”tämän ikäiselle” sopimatonta, saatetaan heidät leimata häiriintyneiksi, varhaiskypsiksi tai hämmentyneiksi. Tutkijoiden (Van Ausdale & Feagin, 2001) mukaan jokaisella aikuisella on tietynlaiset odotukset ja oletukset lapsen tiedosta ja taidoista, jotka vaikuttavat siihen, miten hän näkee lapset ja kuinka hän heidät kohtaa. Myös lapsilla on usein ymmärrys siitä, mistä aikuisen mielestä on sopivaa puhua, ja he muovaavat toimintaansa sujuvasti aikuisen läsnäolon tai poissaolon mukaan. Rasismi on moninainen ja monisuuntainen ilmiö, ja rasismitilanteisiin voi liittyä yhtäaikaisesti monenlaisia asioita.

Ensimmäisenä nostan esiin asian, jonka näen olevan melko yleinen, mutta joka saattaa jäädä huomaamatta varhaiskasvatuksen arjessa. Kertomuksissa kuvailtiin työntekijöiden ennakkoluuloista ja rasistista ajattelutapaa, jossa esimerkiksi rodullistettujen lasten oppimisvaikeudet, luonteenpiirteet tai käytös liitettiin lapsen kulttuuriseksi tai biologiseksi ominaisuudeksi. Samaan aikaan ei-rodullistettu suomalainen valkoinen lapsi nähtiin, niin kuin kuuluukin, tuen tarpeen kautta. Esimerkiksi maahanmuuttaneiden lapsen ”kiukutellessa” saatettiin käytös leimata kokonaisen maahanmuuttaneiden ryhmän ominaisuudeksi. Lisäksi vanhempiin ja perheisiin yhdistettiin ajatus laiskuudesta ikään kuin se olisi heidän biologinen tai kulttuurinen ominaisuutensa. Tällainen negatiivisten ajatusten ja ennakkoluulojen yleistäminen koskemaan tietyn ihmisryhmän biologisia tai kulttuurisia ominaisuuksia on

tyypillistä rasismien historiassa. Monesti rasismien tuottaja epäinhimillistä kohteensa jopa tiedostamattaan. Siitä, että ei-valkoisen tai ei-suomalaistaustaisen haasteet tai luonteenpiirteet nähdään kulttuuriin ominaisina tai biologisena, muuttumattomana ominaisuutena, on tyypillistä kategorisointia ja etnosentrisyyttä. Etnosentrinen varhaiskasvatuksen työntekijä ajattelee omaa kulttuuriaan standardina ja tavoiteltavana asiana, johon muiden tulee pyrkiä. Varhaiskasvatuksessa se voi näkyä esimerkiksi perheen tai lapsen tapojen kyseenalaistamisena ilman syvempää perustetta. Tällaiseen standardiajatuksen liittyy myös käsitteet valkonormatiivisuudesta sekä valkoisuuden näkymättömyydestä.

Kertomuksista nousi esiin etnosentrisyys ja epäinhimillistäminen myös siinä suhteessa, että ajatellaan ei-suomalaisten ja ei-valkoisten olevan vähemmän älykkäitä kuin valkoiset suomalaiset. Tällainen heikon älykkyyden ajatus saatetaan liittää henkilön ihon sävyyn, kulttuuriin tai yhteisen kielen puutteeseen. Tuloksissa kuvatussa tapahtumassa, jossa aikuinen otti epäsensitiivisesti kantaa lasten pyöräilyn suuntaan päiväkodin pihalla, lapsiin kohdistettu rasismi liittyi heidän taustaansa sekä mahdollisesti monikielisyhteensä. Työntekijän oletus viittaa epäinhimillistävään ajatteluun vähempiälykkyydestä. Epäinhimillistämällä saattaa olla myös seurauksia, jotka ammattilaisten olisi tärkeä tiedostaa. Epäinhimillistettäessä esimerkiksi ei-suomalaistaustaiselta lapselta saatetaan opetuksessa odottaa vähemmän, jonka ajattelen luovan lopulta itseään toteuttavia ennusteita. Eli kun varhaiskasvatuksen opettajalla on jokin käsitys lapsen taitotasosta, kohtelee hän lasta myös tiedostamattaan sen mukaan, jolloin lapsen taitotaso lopulta muovaantuu opettajan oletuksen mukaiseksi. Tällainen rodullistetun ihmisen luokittelu muun muassa laiskaksi tai vähemmän älykkääksi liittyy antimustuuteen (anti-blackness). Amerikassa on tehty kyselytutkimuksia antimustuudesta (esim. Anti-Defamation League, 1993), jossa kolme neljästä valkoisesta koehenkilöstä on osoittanut antimustaa stereotyyppistä kategorisointia.

Kertomusten mukaan varhaiskasvatuksen työntekijöiden kesken saattoi olla keskustelua lasten perhe-elämään liittyen. Keskustelut saattoivat koskea vastaajien mukaan lasten ”eettistä” ruokavaliota, jota ei kuitenkaan noudatettaisi lapsen kotona. Lisäksi työntekijöiden kesken esiintyi vanhempien kasvatusmetodien kritisointia ja leimaavaa keskustelua vanhempien kyvyttömyydestä kasvattaa lastaan. Vastaaja muistutti, että mikäli tällainen kyvyttömyys tulee ilmi, on ammattilaisten tehtävänä toimia vanhempien tukena läheisessä yhteistyössä, jotta lapsi saa tarvitsemansa tuen suotuisalle kasville ja kehitykselle. Kertomuksesta ei tosin käynyt ilmi, koskiko tämä erityisesti rodullistettuja vanhempia vai vanhempia yleisesti.

Palaan vielä kertomukseen, jossa kuvailtiin lapsiryhmässä työskennelleen Lähi-itä-taustaisen työntekijän kohtaamaa rasismia. Häneen oltiin kohdistettu rasismia lähes päivittäin muun muassa työmatkallaan. Kertomuksessa kuvaillaan, kuinka työntekijä oli tämän takia ”katkeroitunut” ja alkanut itse toimia rasistisesti muun muassa suomalaisia kohtaan. Usein ajatellaan, että rasismi on ilmiönä samanlaista riippumatta sen kohteesta, mutta näin ei kuitenkaan ole. Rasismi linkittyy yhteiskunnassa vallitseviin valta-asetelmiin sekä historiaan. Rasismia ei varsinaisesti voida kohdistaa henkilöihin, jotka ovat yhteiskunnassa valta-asemassa, eli tässä tapauksessa suomalaisiin, jotka ovat ominaisuuksiltaan valtakulttuurin mukaisia. Sen sijaan lähi-itätaustainen henkilö voi olla Suomessa marginaalissa eli toiseutetussa asemassa, jolloin häneen kohdistuva syrjintä on rasismia. Rasismi tuottaa ihmisessä erilaisia ikäviä tunteita ja mielenterveydellisiä ongelmia. Rasismin tuottamat tunteet saattavat näyttäytyä valkoiselle henkilölle esimerkiksi vihana, ja rodullistettu henkilö saatetaan kokea uhkana tai hänen tunteensa ei-oikeutettuna. Valkoiselle henkilölle on haastavaa ymmärtää jatkuvan rasismin tuomaa henkistä kuormitusta, sillä hän on itse valta-asemassa.

Kertomuksista nousi esiin useita ihon sävyyn liittyviä tapahtumia. Palaan tapaukseen, johon liittyi myös antimustaa toimintaa. Kertomuksessa kuvailtiin kesäistä uloslähtötilannetta, jossa oli huolehdittu, että lapsille laitetaan aurinkorasvaa ja hattu päähän. Yksi työntekijöistä oli sanonut lapselle, ettei tämän tarvitse laittaa aurinkorasvaa tumman ihonsa vuoksi. Lähtökohtaisesti varhaiskasvatuksessa toimitaan aina yhteisten sopimusten mukaan ja jokainen lapsi saa tasavertaisesti tarvitsemansa huolenpidon, ellei vanhempien kanssa ole tehty erillistä päätöstä. Mikäli lapsella on ollut oma aurinkorasva mukana, on syytä olettaa, että sitä on tarkoitus käyttää.

Kertomuksissa kerrottiin useasta lasten kesken tapahtuneesta tilanteesta, jossa ilmeni rasistista käytöstä. Lapset ovat käyttäneet tummasta ihosta ulosteeseen viittaavia sanoja sekä kommentoineet tummaihoisten lasten haisevan. Tummaihoisen lapsen viereen ei aina haluta istua ja lisäksi lapset ovat kommentoineet maahanmuuttajataustaisen lapsen kotikielen käyttöä ikävästi. Lasten kohdalla rasismi näkyy suorana toimintana. On mielenkiintoista, että juuri tällaiset esimerkit näkyvät myös aikaisemmin mainitsemissani Van Ausdalen ja Feaginin (2001) tutkimuksissa. Amerikkalaislapset ovat jo ennen 2000-lukua käyttäneet samanlaisia rodullisuuteen ja rasismiin liittyviä ajatus- ja toimintamalleja kuin suomalaislapset tämän tutkimuksen kertomuksissa. Kuten aikaisemmin mainitsin, lasten rasismi on tutkijoiden mukaan ikään kuin yhteiskunnan rasismin peili. Lapset elävät sosiaalisessa maailmassamme

ja omaksuvat siihen liittyvät ajatusmallit ja toiminnot olemalla sen aktiivisia jäseniä. Tutkijat mainitsevat myös, että kun lapset imevät kulttuurisen puheen rasismista ja rotuun liittyvästä hierarkiasta aikuisilta, sisäistävät he nämä ideat toistamalla niitä aktiivisesti omassa toiminnassaan. Van Ausdale ja Feagin (2001) painottavat myös kielen merkitystä kognitiivisen toiminnan sekä kulttuurin muotoutumisessa. Kun lapsi oppii kasvuympäristönsä puheesta, hän ei käyttämällä tätä puhetta ainoastaan uusina vanhaa vaan myös muovaa kulttuuria ja ympäristöä uudelleen. (Van Ausdale & Feagin, 2001)

Lapsen n-sanan käyttöön liittyy juuri tällaista edellä mainittua kognitiivista toimintaa, joka muovautuu lapsen sosiaalisesta sekä kielellisestä ympäristöstä ja rakentuu lapsen toiminnassa. Eräs vastaaja oli kuullut kollegaltaan lapsen käyttäneen n-sanaa, mutta muuten sen käyttöä ilmenee varhaiskasvatusympäristössä ammattilaisten kertomusten mukaan melko vähän. Joku koki, etteivät lapset myöskään kiinnitä huomiota ihonväriin. Kuitenkin kertomusten perusteella voidaan sanoa, että aikaisemmat tutkimukset lapsen ihonvärin tunnistamisesta pitävät paikkansa tässäkin tutkielmassa. Eräässä kertomuksessa tummaihoisen lapsen tullessa uutena ryhmään lapset tekivät heti havaintoja siitä, että uudella tulokkaalla on saman sävyinen iho kuin jollakin ennestään ryhmässä olevalla lapsella. Lapset päätyivät myös kutsumaan uutta lasta kyseisen ennestään ryhmässä olevan lapsen nimellä. Uuden lapsen tullessa ryhmään lapset siis tekivät havainnon tämän ihonväristä, liittivät piirteen aikaisemmin havaittuun asiaan toisesta lapsesta ja lopuksi yhdistivät heidät keskenään samanlaisiksi. Tutkimusten mukaan jo kolmevuotias pystyy taitavaan kognitiiviseen ajatteluun, eli tekemään havaintoja ihonväristä ja yhdistelemään havaintoihin liittyviä asioita uusiin skeemoihin (Van Ausdale & Feagin, 2001). Ihon pigmenttiin liittyvä rasismi näkyy varhaiskasvatuksen työntekijöiden toimesta antimustina sekä valkoisuuskeskeisinä ajatuksina ja kommentteina. Työntekijät itse olivat kohdanneet rasismia arjessa ja erityisesti uusissa tilanteissa. Työntekijälle saatettiin puhua englantia olettaen, ettei hän osaa suomea. Lisäksi hän kertoi, että häntä saatettiin ihonsävyn perusteella kategorisoida matalammin koulutetuksi. Tässä tapauksessa lähiohittajaksi.

Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tuottama rasismi ilmenee erilaisina ennakkoluuloina liittyen lasten ja perheiden taustoihin. Kertomuksissa mainittiin muutamaan kertaan romaneihin kohdistuva syrjintä. Työntekijät saattoivat jo ennen lapsen ja perheen tapaamista kategorisoida ja rodullistaa heidät pelkän nimen perusteella. Eräässä tapauksessa työntekijät olivat myös veikanneet romanilapsen omaisuuden muualta varastetuksi. Rikollisuus saatetaan siis yhdistää osaksi romanien kulttuuria. Romaneja on syrjitty Suomen maaperällä jo satoja

vuosia. Hirttolaki ja karkotuspäätökset varjostavat romanien historiaa, ja esimerkiksi Ruotsissa romanien koulunkäynti oli kiellettyä vielä 1900-luvulla (Pulma, 2012; Taikon, 2016). Tänäkin päivänä romanit kohtaavat syrjintää työ- ja asuntomarkkinoilla, eivätkä kaikki julkiset tilat ole heille automaattisesti avoinna. Juuri romanien kohtaaman rasismien ylisukupolvisuus näkyy mitä selvemmin meillä Suomessa. Kertomuksissa mainittiin ihmisryhmänä lisäksi venäläiset ja somalit. Eräässä tapauksessa työntekijä oli leimannut venäläisten ominaisuuksiksi ylimielisyyden sekä itsekkyyden. Kertomuksissa somaleihin, etenkin miehiin, yhdistettiin laiskuus sekä ”joutilaana notkuminen kaupungilla”. Usein maahanmuuttaneiden henkilöiden toimijuutta kritisoidaan julkisessa keskustelussa. Yhtäältä paheksutaan sitä, mikäli he eivät ole työn piirissä, mutta toisaalta ollaan närkästyneitä myös siitä, kun he tekevät kovasti töitä. Tämäkin on tyypillistä antimustuutta.

6.3 Rasismiin vaikuttaminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa rasismia kerrottiin käsiteltävän yhdenvertaisen kohtaamisen, aikuisen esimerkin sekä erilaisiin valtioihin ja kulttuureihin tutustumisen kautta. Lisäksi päiväkodin kiusaamiseen liittyvien kirjattujen sääntöjen avulla saatettiin käsitellä rasismia välillisesti. Tämä koski erityisesti rasistista toimintaa. Päiväkodeissa on tulosten mukaan ollut käytössä myös joitakin rasismien ehkäisyn työtapoja, mutta itse rasismi -sanaa ei olla käsitelty. Tutkimuksesta kävi ilmi, että rasismiin puututaan keskustelemalla siitä avoimesti tapahtuman jälkeen. Lisäksi rasismiin puututaan esihenkilön ja kollegojen tuella sekä osallistumalla antirasistiseen koulutukseen.

Tutkimuksen mukaan parhaina tapoina rasismien ehkäisyyn toimi ammattilaisten antirasistinen koulutus, kehitys ja hyvä vuorovaikutuksellinen osaaminen. Lisäksi tiedon saatavuuden ja sukupolvenvaihdon ajateltiin vaikuttavan rasismien ilmenemisen määrään.

Sukupolvenvaihdosta ei sinänsä voida pitää rasismien ehkäisytapana, sillä se ei ole menetelmä, mutta tiedon saatavuutta pystytään säätämään yhteiskunnassa muun muassa poliittisilla päätöksillä. Parhaiksi tavoiksi ehkäistä rasismia lasten kanssa käsitettiin kaikenlainen pedagoginen toiminta, joka käsittelee moninaisuutta, kiusaamista ja yhdenvertaisuutta. Lisäksi hyviksi ehkäisymenetelmiksi nähtiin laaja-alaiset pedagogiset menetelmät, jotka sisälsivät laulua, musisointia, tanssia ja leikkiä. Myös oppimisympäristön suunnittelu sisältämään ryhmäyttämistä sekä moninaista representaatiota nähtiin tärkeänä rasismien ehkäisemiseksi. Varhaiskasvatuksessa opitaan monipuolisesti asioita maailmasta, ja se on lapsen identiteetin rakentumisen aikaa, joten esimerkiksi eri ihonvärin omaavat nuket sekä

laaja värikynien ihonväriskaala ovat kasvun, kehityksen ja yhteiskunnan rakentumisen kannalta merkityksellisiä.

Tutkimuksen mukaan osalla varhaiskasvatuksen ammattilaisista on tietoa siitä, miten rasismia voitaisiin ehkäistä varhaiskasvatuksessa ja miten kukin omalla toiminnallaan voi toimia antirasistisesti. Osalle toiminta on vähemmän tuttua, ja ammattilaisilta uupuu puuttumiseen ja ehkäisyyn tarvittava tieto ja työkalut. Verrataanpa teoriaosassa käsiteltyjä antirasistisen työn malleja tämän tutkimuksen tuloksiin. Tutkijoiden Van Ausdale ja Feagin (2001) mallin mukaan opettajan tulee käsitellä omat rassistiset ennakkoluulonsa ja sisäistetyn ajatuksensa liittyen lapsiin sekä puuttua rassistisiin tilanteisiin vakavasti, mutta osoittamatta yksittäistä lasta. Opettajan on hyvä luoda tilaisuuksia rasismin historian käsittelyyn sekä itsekseen että lasten kanssa. Lisäksi opettajat voivat vielä hyödyntää paikallisia antirasistisia toimijoita, järjestöjä ja vanhempia sekä suunnitella retkiä, jotka sisältävät antirasistista toimintaa. Jos verrataan tutkimuksen tuloksia Van Ausdalen ja Feagin antirasistisen toiminnan malliin, on nähtävissä, että osa ammattilaisista tiedostaa omien ennakkoluulojen ja rasismin ehkäisyn tärkeyden, mutta siihen ei kaikilla ole oikeanlaisia työkaluja. Työpaikoilla on esimerkiksi kirjattuja ohjeita kiusaamisen ehkäisyyn, muttei rasismin ehkäisyyn. Osalla ammattilaisista on ollut mahdollisuus osallistua antirasistiseen koulutukseen, mutta näkemys sen hyödyistä on vaihdellut.

Alemanji (2021) näkee antirasistisen opetuksen keskeisimpänä toimena itsereflektion. Hänen mukaansa on tärkeää, että ammattilaiset, erityisesti valkoiset, tunnistavat oman rodullisuutensa ja siihen liittyvän paikkansa yhteiskunnan valkoisissa valtarakenteissa. Tässä tutkimuksessa rasismin ja valkoisen etuoikeuden tiedostamisesta ja reflektoinnista puhuttiin muutamissa kertomuksissa, mutta suurin osassa vastaajista ei asiaa maininnut. Vaikuttaa siltä, ettei näitä asioita usein tiedosteta, vaan ajatellaan yksin yhdenvertaisen kohtaamisen sekä moninaisen representaation tekevän tehtävänsä. Alemanji (2021) sanoo rasisminvastaisen opetuksen tavoitteeksi rasismia purkavan opetuksen kehittämisen. Tuloksissa erääksi rasismin ehkäisytavaksi mainittiin monikulttuurisuus- ja tasa-arvokasvatus. Nämä kasvatusteemat käsittelevät muun muassa moninaisuutta ja suvaitsevaisuutta. Monikulttuurisuuskasvatuksen ongelma rasismin ehkäisyssä voi kuitenkin olla se, ettei se juurikaan keskity purkamaan rassistisia rakenteita (esim. Nieto, 2009). Se ei käsittele rasismin historiaa kolonialismista ja roduista tai valkoisuuteen liittyvää yhteiskunnan valta-asetelmaa. Varhaiskasvatuksessa hyväntahtoisesti toteutettu monikulttuurisuuskasvatus saattaa pahimmassa tapauksessa olla marginaaliasemassa olevien eksotisointia, toiseuttamista tai karnevalisointia. Alemanjin

(2021) mukaan tulee muistaa, että koulutus myös uusintaa rasistisia rakenteita, jolloin niiden tunnistaminen on tärkeää.

Rasismien hyviksi ehkäisytaivoiksi mainittiin tuloksissa paljon myös rakenteellisen tason tapoja, kuten yhteiskunnan rakentaminen antirasistisemmaksi ja rasismien varhainen käsittely. Ajatuksena on, että mitä varhaisemmassa vaiheessa ihminen oppii ymmärtämään rasismia sosiaalisena konstruktiona, sen helpompi sitä on ehkäistä. Tulosten mukaan historian tuntemuksella nähdään olevan vaikutusta rasismiin. Onkin tutkittu, että ihmisillä on tapana ”unohtaa” historian tapahtumia ja se, kuinka esimerkiksi siirtolaisuutta on Suomessakin ollut aina olemassa. Julkisessa keskustelussa maahanmuuttoa pidetään ilmiönä, joka alkoi 1990-luvulla, vaikka tosiasiaa Suomeen on saapunut esimerkiksi romaneja jo 1500-luvulla (Pulma, 2012). Ennen toista maailmansotaa Suomen alueella tärkeimmät vikamiehet ovat olleet ruotsalaisia ja saksalaisia. Lisäksi Suomen alueella on historiassa käyty kauppaa ja harjoitettu monenlaista elinkeinoa ”ulkomaalaisten” toimesta. 1800-luvulla maahanmuuttaneet perustivat Suomeen sahoja, tehtaita ja kauppoja (esimerkkinä Finlayson, Paulig ja Stockmann) (Leitzinger, 1992). Lisäksi Suomi on vastaanottanut runsaasti pakolaisia esimerkiksi 1917-vuoden Venäjän vallankaappauksen aikaan, 1970-luvun Vietnamin sodan sekä Chilen vallankaappauksen johdosta. (Välimäki, 2019.)

6.4 Tutkimuksen seuraava askel

Aiheena rasismi on aina ajankohtainen, mutta tällä hetkellä se on sekä julkisessa keskustelussa että kasvatuksen kentän puheissa jatkuvassa nousussa. Pelkästään tämän tutkielman teon aikana keväästä 2021 syksyyn 2022 on julkaistu useita suomenkielisiä rasismia käsitteleviä tieteellisiä teoksia sekä yhä moninaisempaa lastenkirjallisuutta. Rasismia kohtaaville on myös enenevästi tarjolla tukea erilaisissa organisaatioissa. Kansainvälisesti rasismintutkimusta tehdään jatkuvasti lisää. Rasisminvastaiset liikkeet ovat lisääntyneet viime aikoina, ja ihmiset ovat tulleet yhä tietoisemmiksi rasismien erilaisista muodoista, kuten kulttuurisesta omimisesta ja tietynlaisen puheen merkityksestä. Rasismi ei näyttäydy valkoisille enää vain äärioikeistolaisten suorana ja avoimena toimintana, vaan yhä useampi ymmärtää sen rakenteellisuutta sekä sisäistyneisyyttä yksilöihin. Yhä useammin varhaiskasvatuksessa tiedostetaan moninaisen representaation tärkeys, ja enenevässä määrin ammattilaiset kiinnittävät huomiota omaan valkoisuuskeskeisyyteensä. ”En näe väriä” -ajattelutavasta aletaan myös hiljalleen päästä yli. Sen sijaan, että kielletäisiin rasismien olemassaolo, tulee sitä tunnistaa erilaisissa tilanteissa ja pyrkiä vaikuttamaan siihen. Toivon,

että tämä tutkimus tulee helpottamaan rasismien tunnistamista, antirasististen työtapojen ja tiedon lisäämistä varhaiskasvatuksessa.

Tämä tutkimus toi esiin millaisia erilaisia käsityksiä rasismista ja siihen liittyviä kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatuksen ammattilaisilla on. Tutkimus on jo siltä kannalta merkittävä, ettei meillä ole kovinkaan paljon tietoa rasismista suomalaisen varhaiskasvatuksen kentältä. Tavoitteena oli tuoda ilmi varhaiskasvatuksen rasismia sekä käytössä olevia antirasistisia keinoja, jotta tietoa voitaisiin hyödyntää antirasistisen varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Tutkimus herätti kysymyksiä siitä, että tarjotaanko kasvatusalan ammattilaisille tai sitä opiskeleville riittävästi antirasistista koulutusta. Antirasistisella työotteella kaikille kyettäisiin tarjoamaan yhdenvertainen kasvu ja kehitys, ja siitä käsin rasismia voitaisiin lähteä ehkäisemään myös yhteiskunnan rakenteista. Suomalaisen varhaiskasvatuksen tehtävään on tukea lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista, edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä ehkäistä syrjäytymistä (Opetushallitus, 2022).

Rasismintutkimus kasvatustieteen viitekehyksessä on aina ajankohtaista, sillä se on syväälle iskostunut jokaiseen yhteiskunnan jäseneseen, ja se vaikuttaa jokaiseen meistä enemmän tai vähemmän. Rasismien tutkimiselle on erittäin suuri tarve, etenkin kun rasismi ilmiönä vaihtelee ajan, paikan ja yhteiskunnallisen tilanteen mukaan. Jatkotutkimusajatuksena voitaisiin tehdä ensinnäkin valtakunnallisia kartoituksia siitä, missä määrin antirasistista koulutusta tarjotaan kasvatustieteen opiskelijoille yliopistoissa sekä kuinka usein varhaiskasvatuksen ammattilaisille tarjotaan mahdollisuuksia osallistua antirasistiseen koulutukseen. Tämä tutkimus perustui varhaiskasvatuksen ammattilaisten kertomuksiin, joten olisi lisäksi mielenkiintoista syventyä tutkimaan heidän tiedostamatonta rasismiaan; millaisia tiedostamattomia oletuksia aikuiset muodostavat eri kansallisuuksiin, kulttuureihin ja ihon sävyyn liittyen. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista oli valkoisia, ei-rodullistettuja henkilöitä, joten tutkimus antoi kuvan juuri heidän näkökulmastaan. Olisi hyvä selvittää millaisia kokemuksia esimerkiksi mustilla, ruskeilla, alkuperäiskansoilla, romaneilla, muslimeilla sekä maahanmuuttaneilla on rasismista suomalaisessa varhaiskasvatuksessa erityisesti kertomuksen muodossa, jolloin saataisiin tietoa heidän kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Myös esimerkiksi havainnoimalla varhaiskasvatuksen arkea sekä haastatteleamalla lasten vanhempia voitaisiin saada toisenlaista näkökulmaa tutkimukseen.

Varhaiskasvatuksessa opitun tiedon on tarkoitus edistää lapsen osallisuutta yhteiskunnan toimijana. Varhaiskasvatuksen tulee tarjota jokaiselle lapselle hyvä ja turvallinen lapsuus ja jokaisella on oikeus tulla nähdyksi, kuulluksi, huomioituksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä osana yhteisöä. (Opetushallitus, 2022.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2022) mukaan kiusaamista, rasismia tai väkivaltaa ei tule hyväksyä missään muodossa. Tutkimuksen perusteella rasismi on vahvasti läsnä varhaiskasvatuksen arjessa, sillä henkilöstö ei ole tehnyt tarvittavaa reflektiotyötä tai saanut riittävää antirasistista koulutusta. Toivon mukaan tämä tutkimus motivoi opettajankouluttajia sekä varhaiskasvatuksen palveluntuottajia järjestämään koulutusta ja tarjoamaan riittäviä työkaluja rasismin ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen varhaiskasvatuksessa.

7 Lähteet

- Ahonen, S. (1994). Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S. Saari (toim.), *Laadullisen tutkimuksen työtapoja* (s. 113–160). Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alemanji, A. A. (2016). *Is there such a thing...?: A study of antiracism education in Finland*. Helsinki: University on Helsinki.
- Alemanji, A. A. (2021). Kohti rasisminvastaista pedagogiikkaa. Teoksessa S. Keskinen, M. Seikkula & F. Mkvesha (toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta* (s. 205–220). Helsinki: Gaudeamus.
- Allen, T. W. (1994). *The invention of the white race: Racial oppression and social control, Vol. 1*. Lontoo: Verso.
- Allport, G. (1985). *The Nature of Prejudice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Anti-Defamation League. (1993). *Highlights from an Anti-Defamation League Survey on Racial Attitudes in America*. New York: Anti-Defamation League.
- Arneback, E. & Jämte, J. (2022). How to Counteract Racism in Education - A Typology of Teachers' Anti-Racist Actions. *Race, ethnicity and education*, 25(2), 192–211.
- Badwall, H. K. (2013). *Can I Be a Good Social Worker? Racialized Workers Narrate Their Experiences with Racism in Every Day Practice*. Toronto: University of Toronto.
- Berman, G. & Paradies, Y. (2010). Racism, disadvantage and multiculturalism: towards effective anti-racist praxis. *Ethnic & Racial Studies*, 33(2), 32–214.
- Berry, O., Tobon, A. L. & Njoroge, W. (2021). Social Determinants of Health: The Impact of Racism on Early Childhood Mental Health. *Current psychiatry reports*, 23(5), 23.
- Bohman, J. (2005). *Critical Theory*. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: Stanford University. Haettu 26.10.2022 osoitteesta <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/>
- Bolaffi, G., Bracalenti, R., Braham, P. & Gindro, S. (2003). *Dictionary of Race, Ethnicity and Culture*. Lontoo: Sage.
- Brunila, K. & Isopahkala-Bouret, U. (2014). Marginaali säätelevänä ja tuottavana voimana. Teoksessa K. Brunila & U. Isopahkala-Bouret (toim.), *Marginaalin voima! [Aikuiskasvatuksen 51. vuosikirja]* (s. 23–37). Vantaa: Kansanvalistusseura.
- Burt, C., Simons, R. & Gibbons, F. (2012). Racial discrimination, ethnic-racial socialization and crime: a micro-sociological model of risk and resilience. *American Sociology Review*, 77(4), 77–648.
- Caldwell, C., Kohn-Wood, L. & Schmeelk-Cone, K. (2004). Racial discrimination and racial identity as risk or protective factors for violent behaviors in African American young adults. *Am J Community Psychol*, 33(1–2), 91–105.
- Cave, L., Cooper, M. N., Zubrick, S. L. & Shepherd, C. (2019). Caregiver-perceived racial discrimination is associated with diverse mental health outcomes in Aboriginal and Torres Strait Islander children aged 7-12 years. *Int J Equity Health*, 18(1), 142.

- Chambers, E., Tull, E. & Fraser, H. (2004). The relationship of internalized racism to body fat distribution and insulin resistance among African adolescent youth. *J Natl Med Assoc*, 96(12), 8–1594.
- Clark, A., Hocevar, D. & Dembo, M. H. (1980). The role of cognitive development in children's explanations and preferences for skin colour. *Developmental Psychology*, 16(4), 332–339.
- Clark, R., Anderson, N. & Clark, V. (1999). Racism as a stressor for African Americans. A Biopsychosocial model. *American Psychology*, 54(10), 16–805.
- Delgado, R., Stefancic, J. & Harris, A. (2017). *Critical race theory: An introduction* (kolmas p.). New York: New York University Press.
- European Union Agency of Fundamental Rights (2018). *Fundamental rights report*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage Publications.
- Frankenberg, R. (1993). *White Women, Race Matters: The Social Construction of Whiteness* (Osa/vuosik. 45). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fredrickson, G. M. (2002). *Racism: A short history*. Princeton University Press.
- Günther, K., Hasanen, K. & Juhila, K. (2022). Analyysi ja tulkinta. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
- Hammond, R. A. & Axelrod, R. (2006). The Evolution of Ethnocentrism. *Journal of conflict resolution*, 50(6), 926–936.
- Heikkinen, H. L. (2015). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (ss. 149–167). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helenius, A. & Lummelahti, L. (2013). *Leikin käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Huusko, M. & Paloniemi, S. (2006). Fenomenologia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. *Kasvatus*, 37(2), 162–173.
- Hübinette, T. & Lundström, C. (2014). Three phases of hegemonic whiteness: understanding racial temporalities in Sweden. *Social Identities*, 20(3), 423–437.
- Hyvärinen, M. (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen Matti, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 11–45). Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, V. (2015). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (s. 168–184). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Isaksson, P., Jokisalo, J., Lehtola, V.-P. & Huttu, H. (2005). *Historian lisälehtiä: Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa*. Helsinki: Like.
- Johnsson, S. & Behtoui, A. (2015). Racism. Teoksessa M. Dahlstedt & A. Nergaard (toim.), *International Migration and Ethnic Relations: Critical Perspectives* (s. 139–168). Lontoo: Taylor & Francis Group.

- Karkulehto, S., Saesma, T., Harjunen, H. & Kantola, J. (2012). Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus*, 25(4), 17–28.
- Keskinen, S. (2018). The crisis of white hegemony, nationalist femininities and antiracist meninism. *Women's Studies International Forum*, 68 (touko-kesä), 157–163.
- Keskinen, S., Mkwesha, F. & Seikkula, M. (2021). Teoreettisen keskustelun avaimet - Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa S. Keskinen, M. Seikkula & F. Mkwesha (toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta* (s. 45–68). Helsinki: Gaudeamus.
- Kettunen, J. (2022). Fenomenografia. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 28.4.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehykset/fenomenografia/>
- Kiviniemi, K. (2015). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 74–88). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuula-Luumi, A. (2022). Laadullisen aineiston anonymisointi. Teoksessa K. Günther;K. Hasanen;& K. Juhila (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
- Leitzinger, A. (1992). Ulkomaalaiset Suomessa: Johdantoa immigraatiohistoriaamme. *Migration-Muuttoliike*, 19(4), 29–33. Haettu 7. heinäkuuta 2022 osoitteesta <https://siirtolaisuus-migration.journal.fi/article/view/94369/53014>
- Luoma, P., Karjalainen, T. P. & Reinikainen, K. (2006). Johdatus tietokoneavusteiseen laadulliseen tutkimukseen. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.), *Laadullisen tutkimuksen käsikirja* (s. 415–470). Jyväskylä: Gummerus.
- Maldonado-Torres, N. (2007). On the Coloniality of Being: Contributions to the Development of a Concept. *Cultural Studies*, 21, 240–270.
- Marton, F. (1981). Phenomenography – describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10, 177–200.
- Marton, F. (1986). Phenomenography – A research approach to investigating different understandings of reality. *Journal of Thought*, 21(3), 28–49.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Menakem, R. (2021). *My grandmother's hands: Racialized trauma and the pathway to mending our hearts and bodies*. Lontoo: Penguin books.
- Miles, R. (1994). *Rasismi*. Tampere: Vastapaino.
- Nieto, S. (2009). *Language, Culture, and Teaching: Critical Perspectives*. Florence: Routledge.
- Niikko, A. (2003). *Fenomenografia kasvatus-tieteellisessä tutkimuksessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Omi, M. & Winant, H. (2015). *Racial formation in the united states*. Lontoo: Routledge.
- Opetushallitus. (2014). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki.

- Opetushallitus. (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Helsinki.
- Paradies, Y. (2006). A systematic review of empirical research on self-reported racism and health. *Int J Epidemiol*, 35(4), 888–901.
- Park, R. (1950). *Race and Culture: Essays in Sociology of Contemporary Man*. New York: The Free Press.
- Phillips, S. (1977). Maria Montessori and contemporary cognitive psychology. *British Journal of Teacher Education*, 3(1), 55–68.
- Polkinghorne, D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. Hatch & R. Wisniewski (toim.), *Life history and narrative* (s. 5–23). Lontoo: Falmer.
- Portes, A. & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies. The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Priest, N., Paradies, Y., Trenerry, B., Truong, M., Karlsen, S. & Kelly, Y. (2013). A systematic review of studies examining the relationship between reported racism and health and wellbeing for children and young people. *Social Science & Medicine*, 95, 115–127.
- Pulma, P. (2012). *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Puuronen, V. (2011). *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Ramsey, P. G. (1987). Young children thinking about ethnic differences. Teoksessa J. S. Phinney & M. J. Rotheram (toim.), *Childrens ethnic socialization: Pluralism and development* (s. 56–72). Newsbury Park, CA: Sage Publications.
- Rastas, A. (2005). Rasismi: Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (s. 69–116). Tampere: Tampere University Press.
- Rastas, A. (2007). *Rasismi lasten ja nuorten arjessa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Rex, J. (1986). *Race & Ethnicity*. Buckingham: Open University Press.
- Rosenthal, L., Earnshaw, V., Moore, J., Ferguson, D., Lewis, T. & Reid, A. (2018). Intergenerational consequences: women's experiences of discrimination in pregnancy predict infant social emotional development at 6 months and 1 year. *J Dev Behav Pediatr*, 39(3), 37–228.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (2005). *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Ryynänen, S. (2020). Puhummeko nyt rasismista? *Media & viestintä*, 43(4), 326–344.
- Saad, L. F. (2020). *Me and white supremacy: How to recognise your privilege, combat racism and change the world*. Lontoo: Quercus.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Haettu 26.10.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>

- Savell, S., Womack, S., Wilson, M., Shaw, D. & Dishion, T. (2019). Considering the role of early discrimination experiences and the parent-child relationship in the development of disruptive behaviors in adolescence. *Infant Ment Health J*, 40(1), 98–112.
- Schmidt, C. (2004). The Analysis of Semi-structured Interviews. Teoksessa U. Flick, E. von Kardoff & I. Steinke (toim.), *A Companion to Qualitative Research*. (s. 253–258). SAGE Publications.
- Seikkula, M. (2020). *Different Antiracisms. Critical race and Whiteness Studies Perspectives on Activist and NGO Discussions in Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Seikkula, M. & Keskinen, S. (2021). Johdanto: Muuntuva rasismi ja moninainen antirasismi. Teoksessa S. Keskinen, M. Seikkula & F. Mkvesha (toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta: rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa* (s. 9–21). Helsinki: Gaudeamus.
- Shepherd, C., Cooper, M. N., Hopkins, K. D. & Farrant, B. M. (2017). The impact of racial discrimination on the health of Australian indigenous Children aged 5-12 years: Analysis on national longitudinal data. *Int J Equity Health*, 16(1), 116.
- Siivikko, N. (2019). Finnish media representations of the Sámi in the 1960s and the 1970s. Teoksessa S. Keskinen, U. D. Skaptadóttir & M. Toivanen (toim.), *Undoing Homogeneity in the Nordic Region: Migration, Difference and the Politics of Solidarity* (s. 50–66). Routledge.
- Souto, A.-M. (2011). *Arkipäivän rasismi koulussa: Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Spencer, M. B. (1984). Black children's race awareness, racial attitudes, and self-concept: A reinterpretation. *Journal of psychology and psychiatry*, 25(3), 433–441.
- Syrjäläinen, E. (1994). Etnografinen opetuksen tutkimus: kouluetnografia. Teoksessa L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S. Saari, *Laadullisen tutkimuksen työtapoja* (s. 68–112). Rauma: Kirjayhtymä Oy.
- Taikon, K. (2016). *Zigenerska* (Uusintap.). Tukholma: Natur & Kultur.
- Thompson, J. B. (1984). *Studies in the theory of ideology*. Cambridge: Polity press.
- Tobon, A. L., Stransky, A. D., Ross, A. D. & Stevens, E. H. (2016). Effects of maternal prenatal stress: mechanisms, implications, and novel therapeutic interventions. *Biol Psychiatry*, 80(11).
- Todorov, T. (1989). *Nous et les autres: La reflexion francaise sur la diversité humaine*. Paris: Seuil.
- Troyna, B. & Hatcher, R. (1992). *Racism in children's lives: A study of mainly white primary schools*. New York: Routledge.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. (2021). *Kotoutumisen sanasto: 1. laitos*. Helsinki: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, julkaisutuotanto.
- Uljens, M. (1989). *Fenomenografi – forskning om uppfattningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Van Ausdale, D. & Feagin, J. (2001). *The First R: How Children Learn Race and Racism*. Oxford, UK: Rowman & Littlefield Publishers Inc.

- Varhaiskasvatuslaki 540/2018*. (2018). Haettu 5. toukokuu 2021 osoitteesta
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidp446879696>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*.
Cambridge: Harvard University Press.
- Välimäki, M. (2019). Kylmän sodan ajasta Eurooppalaiseen päätöksentekoon: kansainvälistä suojelua
hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015. Teoksessa E. Lyytinen (toim.),
Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa (s. 39–64). Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Wong, C., Eccles, J. & Sameroff, A. (2003). The influence of ethnic discrimination and ethnic
identification on African American adolescents school and socioemotional adjustment. *J Pers*,
71(6), 232–1197.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. (2014). *Annettu Helsingissä 30 päivänä joulukuuta 2014*.
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu. (2020). *Selvitys afrikkalaistaustaisten henkilöiden kokemasta syrjinnästä*.
Haettu 6. huhtikuuta 2021 osoitteesta
<https://syrjinta.fi/documents/25249352/54194549/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkil%C3%B6iden+kokemasta+syrjinn%C3%A4st%C3%A4+%28PDF%2C+2204+kt%29.pdf/bf20c659-b284-db04-689e-ab78895226af/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkil%C3%B6iden+kokemasta+syrji>

Liite 1

Kirjallisen haastattelun lomake

PRO GRADU -TUTKIMUS: VARHAISKASVATUKSEN AMMATTILAISTEN NÄKEMYKSIÄ RASISMISTA VARHAISKASVATUKSESSA

Kirjallisen haastattelun ohjeet

Tarkoituksena on kirjoittaa kertomus omista kokemuksista ja näkemyksistä liittyen rasismiin. Mikäli oman kertomuksen kirjoittaminen tuntuu hankalalta, voit käyttää hyödyksesi alla olevia apukysymyksiä. Kysymykset ovat suuntaa antavia, eivätkä sido tutkittavaa vastaamaan jokaiseen kysymykseen. Kysymyksiin vastaaminen tai vastaamatta jättäminen on vapaaehtoista. Oman kertomuksesi pituudella tai sivumäärällä ei ole väliä, voit kirjoittaa niin paljon tai vähän kuin haluat.

- Ammatti
- Koulutustausta
- Kuinka kauan olet työskennellyt varhaiskasvatuksessa?

- Mitä rasismi on? Kerro omista näkemyksistäsi.
- Mistä rasismi johtuu? Minkälaisia vaikutuksia sillä on?

- Millaisena rasismi on ilmennyt varhaiskasvatuksessa työurasi aikana? (esim. työntekijöiden/vanhempien /lasten puolelta.) Millaisissa tilanteissa? Onko rasismi muuttunut vuosien mittaan?
- Miten rasismia on käsitelty varhaiskasvatuksessa ja miten siihen on puututtu?
- Mikä toimisi mielestäsi parhaiten rasismin ehkäisyssä?
- Miten itse toimit kohdatessasi rasismia työssäsi/omassa elämässäsi?
- Kerro jokin esimerkkitapaus tai -tilanne, jossa ilmeni rasismia. Mitä tapahtui, miten toimit ja mihin se johti?

HUOM.

- Lähettämällä kertomuksesi takaisin yhteyshenkilölle annat suostumuksesi kertomuksesi käyttöön *Varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkemyksiä rasismista varhaiskasvatuksessa* -tutkimuksessa.
- Mikäli kerrot itsestäsi rotuun tai etniseen alkuperään, poliittisiin mielipiteisiin tai uskonnolliseen tai filosofiseen vakaumukseen liittyviä henkilötietoja, annat suostumuksesi kyseisten henkilötietojen käsittelyyn em. tutkimuksessa.
- Tutkittavien henkilöllisyyden tunnistettavuus tutkimuksessa pyritään minimoimaan. Tutkimuksessa ei tulla julkaisemaan esimerkiksi henkilöiden nimiä, tapahtumapaikkoja tai -aikoja, työpaikkojen nimiä tai kaupunkia, jossa tutkimuksen aineisto on kerätty.

Lähetä valmis tiedosto osoitteeseen smcuhl@utu.fi.

Yhteystiedot:

Sofia Uhlenius

smcuhl@utu.fi

Kasvatustieteen (varhaiskasvatuksen) maisteriohjelman opiskelija

Turun yliopisto, Opettajankoulutuslaitos, Rauman kampus

Kirjoita kertomuksesi tähän